

Pêşkevîna Sosyalîstîyê ji Otopîyê tanî Zanîstîyê

Friedrich Engels

Werger Dr. M. S. Cuma

Navrok

Pêşgotina Werger.....	4
Pêşgotina çapa Ingilîzîyî sala 1892 de.....	10
Pêşkevtina Sosyalistîyê ji Otopîyê tanî Zanistîyê	59
-I-	59
-II-	85
-III-	99

3 Pêşkevtina Sosyalistîyê ji Otopîyê tanî Zanistîyê

Pêşgotina Werger

Xwendevanên hêja!

Vaye ez wergerandina Pêşveçûna Sosyalistîyê ji Otopî tanî Zanistîyê li ber destên we de bi zimanê Kurdî - Zaravayê Kurmancîde didim bidanîn. Ev nivîsta hanê di cara pêşî de ji bona zimanê me tête biwergerandin. Min berî vê bi demeke kurt ve Manifêsta Partiya Komonist jî ji bona zaravayê Kurmancî dabû biwergerandin û ew dabû bibelavkirin.

Ez bi pêwîst ve li ser xwe de didim bidîtin, ku ez hêvîya lêbuhurandinê ji Xwendevan û Rexnevanên xwe li ser van kur û kêmanîyên pir de bidim bixwestin, ji yê ku ew di vê wergerandina hanê de têtin bipeydakirin. Hêvîya min pir bi mezin ve tête biderkevtin, ku dê wergerandinên dinî tên deha bi baştirîn ve, bi rêkûpêktir ve û bi zimanekî xweyî xurû û berz ve bête biderkevtin.

Mexabin, min pir bi bextiyarî ve didate bixwestin, ku ez vî karê hanê bi baştirîn û çaktirîn bidim bicihanîn; lê ji bextê minî reş ev bi pişkû para min ve nehate biderkevtin.

Piranîya van kêmanîyan belkî bi kêmanîyên

5 Pêşkevîna Sosyalîstîyê ji Otopîyê tanî Zanîstîyê

destpêkirinê ve bêtin biderkevtin, yê ku ew her û her nala sîyê xwe bi zorê ve pêre didin bitengalkirin. Kar bê kêmanî nayên bikirin û kêmanî jî bê kar nayên bidîtin. Em divên ji kêmanîyên xwe bêtin bifêrkirin.

Bav û Kalên me pir di vî warê hanê de kêmanîyên gewre û mezin dane bikirin, Dibe, ku Merov li wan de bête bibuhurandin; jiber ku piranîya wan di bin rewş û zînetên din de dihatin bijîyandin, lê em xortên îro di dema azadîya gelan de têtin bijîyandin, di demekê de ku Merovan li ser heyvê de dane bidanîn, di dema ku tevaya sustêma kolonyalîyê hatîye biherifandin, di dema ku pir welat û gel xwe bi carekê ve ji çewisandina Merov di rêya Merov de dane birizgarîkirin. Em Kurd hêjî ji biçûktirîn mafeyên xwe ve bi bê pişk û par ve têtin biderkevtin; belê di nava welatê xweyî Kurdistanê rengînîyê perest de bi saya evsana buhuşta Erebb ve em hêjî bi Berdest ve, bi Kole ve û bi Bende ve li jêrdestên Hovberên Rom, Erebb û Ecem de têtin biderkevtin û hêjî em ji xwe re şev û rojê didin biahîni û binalînkirin.

Min ev nivîsta hanê û herwehaji Manîfêsta Komonîst ji bona zimanê me date biwergerandin, da ku ew bête bipêşvexistin û hêjîbêtir da ku bîr û bawerîyên Marxisimê, lîninîzmê belkî bêtir li berkevtin û tîgîhiştina wan di nava welat û mîletê me de bi zimanî zikmakî ve bêtin biderkevtin. Ez bi wê bawermendîyê ve hatime bigihandin, ku bîr û bawerîya Marxîzîm-Lenîzîm, felse wê, dîtina wêyî jîne herwehaji ji bona Kurdan jî bes tenê tîde rêça azadîyê, serbestîyê, serxwebûnê, xweşbûn û bextîyarîya welat û gelê me dide bidîyarkirin. Tevaya mîjûwa Kurd ji kevnî kevnar de û tanî niha jî her û her kevtinê, her û her bîndestîyê, her û her destana gelê me dide bidîyarkirin. Bîngê van hemûyan di hebûna sustêma civaka me de tîde biderkevtin, ya ku me her û her tîde û di bin ala wê de

didate bixebatkirin û em li ber de nedihatîn bikevtin yaxud jî me nikarîbû wê bi carekê ve û berî her tiştî wê bi xwe ve bidin biherifandin. Rewş û nîrên welatê meyî dijwar û tevlihev didatin bizorkirin, ku hêza pêşî û dawîyî xebata me divê li ser pîyên gelemperîya gelê me de, belê li ser milên Hejar û Perîşanên me de, belê li ser hustuwên Karger û Cotkarên me de bête bikirin.

Ev bi hêza azadî, serbestî, serxwebûn û xweşbûna jîna civaka me ve têtin biderkevtin. Em dikarin bi carekê û bi başî ve van hêzên welatpewer bidin bidagirtin, gava ku xebata me li ser bingehê Marxizim-Leninizim ji bona herifandina serdaîya biyanî ji nava welatê me, dijî kevneperestîyê û empiryalîyê, ji bona hilweşandina sustêma sermîyandariyê û pêkanîna sustêma sosyalistî di bin ala sor de, di bin ala komonostîyê de bête bibingehkirin û biavakirin, da ku ala Kurdistanê, ala azadîyê, serbestîyê, serxwebûnê, bextîyariyê û xweşbûna jîna Merov li ser deşt û newalên de me li ser zinar û latên me de, li ser efrac û çiyayên me de bête biberzûbalakirin û sîng û berên Keçên Kurdistanê bi pê ve bêtin bixemilandin.

Di îro de ji her rojê bêtir li ser me xort û Keçan de bi divatir ve têtê biderkevtin, da ku em bîr û bawerîyên Marxizim-Leninizim di nava welatê xwe de bi hemû vîna xwe ve, bi hemû dildarî û canê xwe ve bidin biberz û belavkirin; jiber ku ev rêça hanê, weha jîn her roj ji me re dide bieşkerekirin, miletan bi mezintirîn hêz û hinera wan ve û bi xurtbûna wan ve ji bona rizgarîkirina wan de ji jêr pencên Hovberên Dagîrkeran de dide bigihandin.

Viyetnam bi baştirîn nimûne ve li ser vê rastîya hanê de têtê biderkevtin, bê kanî çawan ev welatê biçûk, lêbelê bi saya Markisistîyê-Lêninîstîyê pir bi qehremanî, pehlewani û lehengî ve li ser mezintirîn hêza empiryalîya cîhanî de,

7 Pêşkevîna Sosyalîstîyê ji Otopîyê tanî Zanîstîyê

impîryalîya Emerîkî de hate biserkevtin.

Ho Law û Keçên Kurdistanê! Têgihîştin û çûna we li ser rêça Markîsîzîm-Lenînîzîm û berzîkirina weyî ala sor, ala komonîstîyê ji neha de tevaya xebata me bi serkevtinê ve dide bidubarekirin, belê ji neha jî de Dujmînên me Serdarên Biyanî ji Hovberên Rom, Erebb û Ecem de ji tîrsan de têtin bilerizandin, ku hîç carekê weha ew nehatine bitirsandin û bilerizandin û bayê taya mirinê bi wan ve hatîye bikevtin. Xebata me Kurdan çiqasî ew li ser Marxîzîm-Lenînîzîm bête biavakirin, di bin ala sor de bête bimeşandin û komonîstî bi durujmê wê ve bête bikirin, weha deha rêya azadîya me, serbestîya me, serxwebûna Kurdistanê me û xweşbûna jîna civaka me bi gihandina wêna ve bi demeke kurt ve û kêmgorî ve bi armancên xwe ve tete bigihandin. Xebatkirin di bin ala komonîstîyê de, di bin ala hîlanîna çewîsandina Merov di rêya Merov de û di dadwerîkirina civakê de ji bona me Kurdan bi pîrsiyarîya merovanîya me ve tete biderkevtin; belê ew jîna me û ya nîfşên tîn bi xwe ve tete biderkevtin. Xebat bi vî corê hanê ve ne bes tenê bi hêvîya me Kurdan ve bi xwe ve tete biderkevtin; lêbelê jî ew bi hêvîya gelên Turk, Erebb û yên Iranî ve ji bona azadîyê, serxwebûnê û hilweşandina çewîsandina Merov di rêya Merov de bi carekê ve bi xwe ve tete biderkevtin. Ev xewna xweşî Merovanîyê di dirêja mêjûwa wê de li seranserê dunyayê de her kat û zemanekî de di nava serên Remnagirîna wê de bi vî şewêyî yanî yê din ji bona bicîanîna wêna li vê dunyayê yanî ya din dihate biderkevtin. Rojhilat bi ayînên xwe ve bi xewna xweşî hanê ve her û her pê nava serên Merovan didatin bixemilandin. Vê remana dadwerîyê di dema vejandina Ewropa de ji bona şiyarkirina çemawerên Xelkê û malandina gemara sedsalên navînî ji nava civakên wê de roleke mezin û giran di berzîkirin ala sor de di nava

şûreşên wê de date bilîstin. Ev ala sor ala azdîyê, dadwerîyê û serxwebûna di cara pêşî di mêjûwê di rojhilata navî de bi dijî Abasîyan ve hate biberzkin.

Azadîya me Kurdan bi azadîya van gelan re tête bigirêdan û azadîya van gelan jî bi azadîya me Kurdan ve tête bigirêdan. Liberkevtin û têgihîştina vê rastîya hanê ji bona Xebatvanên Kurdistanê û Xebatvanên Turk, Ereb û yênanî bi giringtirîn tişt ve ji bona xebata me tevan tête biderkevtin. Em tevde bi bêyî hev ve nikarin bi armancên welat û milletên xwe ve bêtin bigihandin.

Berî demekê şûreşa Kurdistanêyî Borcuwazîyî mezin hate biherifandin. Tevaya Karbidestên Serdarên Biyanîyên li ser sînga welatê me de bi herifandin û hilweşandina vê şûreşa hanê ve hatin bidilşadkirin û bikêfxweşkirin.

Raste ev şûreşa hanê hate bihilweşandin; lêbelê milletê Kurd ji hev nehatîye bihelwişandin û bixistin. Bes û bi tenha xwe ve jînê ji me re date bidiyarkirin, ku ew rêça Borcuwazîya me bi ser ve dihate biçûyîn, wê nikarîbû me bi biçûktirîn aramncên gelê me ve bide bigihandin.

Jîn carekê ji caran bi dîwarî girî ve nehatîye biderkevti; lêbelê ew her û her bi gorepana xebatê ve li ser bingehên nuh de tête biderkevtin. Belê ev şûreşa mezin hate bikevtin, ew bi xwe ve bi kevtina bîr û bawerîyên Borcuwazîyê ve di nava welat û milletê me de bi xwe ve tête biderkevtin. Belê ew kevt; lêbelê wê şopên pir mezin û giran li dû xwe de datin bihiştin. Tevaya avakirina xebata meyî neha li ser bingehê Marxizim-Leninizim û xurtbûna wêna di nava welat û milletê me de û kirina Kurdistanê bi Viyetnama Rojhilata Navîn ve rehên van tevan dê di ayinde de her û her ji kevtina şûreşa meyî Borcuwazî mezin bêtin biderkevtin û dê ew her û her jê bêtin biavdan û bikatkin. Ew şûreşa

9 Pêşkevîna Sosyalistîyê ji Otopîyê tanî Zanistîyê

hanê ne weha bi sade ve hat û kevt; lêbelê di kevtina wêyî pir tîrş û tal de çarenûsa me li ser kelexê wê de hate biavakirin.

Xebata me di cara pêşî de dê bi rastî û durstî ve nebes tenê ji bona azadî û serbestîya Kurdistanê bête biderkevtin; lêbelêjî pêrejî dê ew ji bona serbestîya wan hemû gelan bête biderkevtin, yên ku em û wan ligel hevdû de têtin bijîyandin û ev jî dê li ser bingehê Marxizim-Lenizim de, di bin ala sor de, di bin ala Karger û Cotkaran de, di bin ala koministîyê de bête bikin.

**Berlin, di 20 rêbenda sala 1966 de
Soro -Dr. M. S. Cuma-**

Pêşgotina çapa Ingilîzîyî sala 1892 de

Ev pirtûka biçûkî di nava destên me de di koka xwe de bi perçakî ve ji nivîsteke mezin dihate biderkevtin. Di dora sala 1875 de R. E. Dühring Mamostê di zanistgeha Berlinê de ji nişkê ve û hinekî jî bi qêrîn ve bawerîya xwe li ser sosyalistîyê de date bieşkerekirin. Wî ne bes tenê Xelkên Elmanî bi dîtina sosyalistîya xwe ve bi regekî pir dûr û dirêj ve datin bixelatkirin; lêbelê jî wî bi rêdanînekê ve ji hemû alîyan jî de di cihê xwe de ji bona careke din bi rêk û pêkxistina civakê bête bikirin. Bi tiştêkî serûştî ve dihate biderkevtin, ku ew di pêşî de hêrîşî yên berî xwe bide bikirin; nemaze wî Karl Marx bi rijandina cama bîntengîya xwe ve li wî de date biqedirkin.

Evaya di demekê de dihate biderkevtin, gava ku herdu berên Partîya Sosyalistîyî Elmanî, -Eisenacher û benda Lassalleaner- Eyzinaxî û Lasalî¹- nuh xwe bi yek ve

¹Lassalle û Eisenacher bi bendan ve di tevgera Kargerîyî Cerministanê de di salên şêstî û destpêkirina heftêyî de ji sedsalê nozdehan de dihatin biderkevtin.

Lassalî bi Hevalbendên sosyalistîya Borcuwazîyî cerministanîyî bicûk Ferdinad Lassalle -1825-1864- ve û bi Endamên Civata Kargerên

11 Pêşkevîna Sosyalistîyê ji Otopîyê tanî Zanistîyê

diatin bikirin û pêrejî ew ji bona hêzeke gewreyî mezin dihatin bikirin; lêbelêjî hêjî ji vê bêtirjî dihate biderkevtin, ku karîna wan ji bona li ser girêdana tevaya vê hêza hanê de bi dijî Dujminên xweyî bi hev re dihate biderkevtin. Partîya Sosyalistî li Elmanya de date bidestpêkirin, ku ew bi lez û bez ve bi hêzekê ve bête biderkevtin. Lêbelê karîna wêna ji bona bi hêzekê ve bête bikirin, ji bona vê yekê bi mercê pêşî ve dihate biderkevtin, ku ew di yekîtîya xweyî nuh de bi destkevtî ve bi bin tirsê ve neyête bikevtin. Dr. Dühring date bidestpêkirin, ku ew li dor û berên xwe de komekê bide bicivandin, ku ew nafka Partîyeke cihê di ayinde de bidin bipeyda kirin. Weha li ser me de dihate bipêwistî kirin ku em li ber xwe de bidin bidan û em ji bona tiradê bêtin bidaketin; çî ev bi dilê me ve bihate bederkevtin, yanjî çî jî ku ew bi dilê me ve nehata biderkevtin. Wisa evaya, hegerjî ku ew ne bi pir ve bi dujwarî jî ve dihate biderkevtin, lêbelêjî wehaji ev karê hanê bi dirêj û giran ve dihate biderkevtin. Weke ku Merov baş dide bizanîn, em Elman bi Gründlichkeit - rêkûpêkîtiyeke- mezinî giran ve, bi kûrbûneke bingehiyî remanê ve, yanjî bi remaneke kûrî bingehi ve bi nav û bang ve têtin biderkevtin, mîna ku Merov çawan her û her ji xwe

Cerministanîyî Tevayî ve dihatin biderkevtin, ya ku ew der sala 1863 de hate bidamezirandin.

Eisenacher bi Endamên Partîya Sosyalistîyî Kargerî Demokratîyê Cerministan ve dihatin biderkevtin, yê ku ew der sala 1875 de di kongirê Eisenach de di bin serokîtiya August Bebel -1840-1913- û Wilhelm Liebknecht -1826-1900- de hate bipêkhatin, yê ku ew di bin kêra bîr û bawerîyên Marx û Engels de hatibûn bikevtin. Jiber pêşvekevîna tevgera Kargerî û xurtbûna zordariya dewletê ew herdu bend di sala 1875 de di kongirê Gotha de di partîya Kargerî Sosyalistîyê Cerministanê de hatin biyekkirin. Hevalbendên Lassalle tede perê kêspereştîyê didatin binêwerîkirin.

re dixwaze lê bide binavkirin. çî gava yekî jî xwestîye, ku ew ji xwe re tiştêkî bide bidanîn, yê ku ew lê nala rêyeke nuh lê dide bimeyze kirin, ew bi pêwîst ve dide bidîtin, ku ew wê berî her tiştî bi nala sustêmeke sernaserî ve bide bidanîn. Li ser wî de têtê bipiwistkirin, ku ew bide bi eşkere kirin, ku bingehên hişmendîyî pêşî û qanûnên bingehîyên çerxa felekê ji roja hebûnê de hîç armancek hebûna wanî din nedihate biderkevtin, ji bil ku ew di dawîya dawî de bes û bi tenha ve ji bona vê dîtîna nuhî hanê bidin bikarkirin, ya ku pê her tişt têtin bitaxûxelatkirin. Dr. Dühring di vî babetê hanê bi tevayî ve bi xwedan pîvaneke wîyî milî ve dihate biderkevtin. Ew ne bi kêmtir ve ji "Sustêmeke Felsefê", felsefa can, felsefa sincî, felsefa serûştîyê, felsefa mêjûwêyî bi hev re; ji "sustêmeke abûrîyî siyasî û sosyalistîyî" bi hev re dihate biderkevtin. Di dawîya dawî de ew bi "mêjûwa rexnegîrîyî abûrîya siyasî" ve dihate biderkevtin. -Ew bi sê nivîstên qalindî giran ve bi giranbûna hundurên xwe ve; bi sê leşkerên peyvên xwe ve, bi fort û zirtên xwe ve ji bona tiradê bi dijî hemû Feylesuf û Abûrvanên berî xwe ve bi tevayî ve û bi dijî Marx ve bi taybetî ve hatibû bidakevtin-. Bi rastî jî ve ev pêrabûna bi hev re bi "Wergêrîkirina zanistîyê" ve dihate biderkevtin. Evya bû, ku divabû li ser min de ez lib bi lib ve ji hevdû bidim bipijiqandin. Li ser min de dihate bidivakirin, ku ez li ser her tiştî de bidim binivîsandin; divabû ku ez ji têgihîştina demê û cih tanî sustêma Métalan de, ji her mana livandina metirîyê tanî windabûna seruştiya sincîyên remanî de; ji dîtîna Darwin li ser helbijartina seruştiyê tanî perwerdekirina Xor û Keçan de di civaka ayinde de bidim binivîsandin. lêbelê bernama Hemberê min rê bi min ve date bidan, ku ez beramberîya pêre û bi rengêkî bi hevgirêdayî ve bidim bikirin, bêtir ji ya ku pê berê dihate bikirin, ku ez wan

13 Pêşkevîna Sosyalîstîyê ji Otopîyê tanî Zanîstîyê

bîr û bawerîyan, yê ku ew li bal Marx û min de li ser pir tiştên cuda û mezin de dihatin biwênerîkirin, wan bidim bipêşvexistin. Ev bi hoyê bingehî ve hate biderkevtin, ku ez bi vî karê hanêyî bê sipas ve bidim bidestpêkirin û pê bêtim birabûn.

Bersiva min di cara pêşî de li Leipzig -Laypzig- de di rojnama "Vorwärts"² de di organa navînîya Partîya Sosyalîstîyê de bi nala goterekê ve hate bibelavkirin û di pişt re bi nala Nivîstekê ve: "Herrn Eugen Dührings Umwälzung der Wissenschaft" -Mîrza Oygin Doring Zanîstîyê dide biwergêrîkirin- di sal 1886 de jê çapa duwem li Zürich -Zorîx- de hate biderkevtin.

Li ser daxwaza Hevalê min Paul Lafargeu de, yê ku ew niha bi Wênerê bajarê Lille di civata parlemana Firensî de tête biderkevtin, sê derî ji vê nivîsta hanê de bi mîna namilkeyekî ve jê date bipêkanîn, ya ku wî ew di sala 1883 de di bin navê "Sosyalîstîya Otopî û Sosyalîstîya Zanîstî de" date biwergerandin û bibelavkirin. Li gora wergerandina Firensî de wergerandineke Polonî û yekeke Sipanî jî hate biçapkirin. Di sala 1883 de Hevalên meyî Elmanî jî ew bi zimanê wêyî kokî ve dane bideranîn. Ji wê çaxê û pêve ew li ser belavkirina Elmanî de bi zimanê Italî, Rusî, Denîmarkî, Holendî û Romanî ve hate biwergerandin û biçapkirin. Tevli vê çapa hanêyî Ingilîzîyî nihayî li ber me de ev nivîsta biçûk bi deh zimanan ve hatîye bibelavkirin. Ez nizanim, ku nivîsteke sosyalîstîyî din ji bil "Manifêsta Komonîstîya" me, ya ku me ew di sala 1848 de date bibelavkirin, û herweh jî "Sermîyan" ji bal Marx de weha pir caran hatîye

²"Vorwärts" -Pêşkevîna- bi rojnama organa navînîyî Partîya Sosyalîstîyî Demokratî Cermîstanî ve di piştî kongirê yekgirtîyî Gotha de di hate biderkevtin. Li Leipzig de ji sala 1876 tanî 1878 de hate biderkevtin.

biwergerandin. Li Elmanya de çar çaran ew hatîye biçapkirin û ew bi nêzîka 20 000 dane ve bi pêvekirina nivîsat li ser "Mark"³ de bi wê nêtê ve hate bikirin, ku Partîya Sosyalîstîyê Elmanî di hin zanebûnên bingehî de li ser mêjû û pêşvekevîna Xwedîbûnê li Elmanya de date bibelavkirin. Evaya pêwîstîya wê bi taybetî ve di demekê de hate bidiyarbûn, ku têde bikêrîna vê Partîyê bigir tevaya Kargerên bajarên bi ber xwe ve didate bigirtin û ev jî li ser rakîşandina Kargerên çandinîyê û Gundîyan jî de ji bona ser alîyê xwe de dihate biçhatin. Ev pêvebûna hanê bi vê çapa wergerandî ve jiber şeweyên Xwedîbûna Erdên Wekhev li nik hemû Êlên Cermanî de û mêjûwa wêyî jihevketinê hate bigirêdan, ya ku ew li Ingilistanê de hêjî bi kêmtir ve bi nav û bang ve ji Elmanya tete biderkevtin.

Min nivîsandina kokê bi bê veguhertin ve date bihiştin, bêyî ku ez Hipotêza Marxim Kowalewskiyî jê bidim biwergirtin, ya ku ew di vê dawîyê dabû bidanîn û ya ku ew dide bigotin: ku parvekirina erdên çandinîyê û yên mêtangan di nava Endamên Mark de berî vê tevaya Malbata Petriyarkîyî mezin guh pê date bidan, ya ku ew çend nîşan dide bigirtin, (nimûne ji bona vê yeka hanê de hêjî di îro jî de Zadrugayî Silavîyên Berjêr têtin bidîtin), di pişt re parvekirin hate biçhatin, Gava Bihevrebûn weha mezin bûn, ku ji bona wan bi rêvebirina kar û barên abûrîyê wê Bihevrebûnê pir bi giran ve dihatin biderkevtin. Kowalewski dibe, ku tevaya mafê di destên wî de bête biderkevtin; lêbelê

³Mark bi hevrebûna tevayîyî Cerministanîyî kevin ve tete biderkevtin. Di bin vî navê hanê de Engels ji bona bi pêvekirina çapa Cerministanîyî pêşî ve ji "Pêşkevîna Sosyalîstîya Otopî tanî Sosyalîstîya Zanîstîyê" daxuyanîyek bi hev re givaştî li ser mêjûwa Cotkarên Cerministanî de ji kevnar de date binivîsandin.

15 Pêşkevîna Sosyalîstîyê ji Otopîyê tanî Zanîstîyê

hêjî pirsîyar ji hev nehatîyê bivekirin. Ew hêjî Sub Judice - Hêjî biryar li ser de nehatîye bidan, Belavker-

Liberkevîninê abûrîyên, ku ew di vê nivîsta hanê de hatine bikaranîn, li gora nuhbûna wan de ew li ser liberkevîninê di çapa Ingilîzî de têtin bisuwarkirin, yên ku ew di nivîsta "Sermîyana" Karl Marx de hatine bikaranîn.

Em di "Berkirina Mal" de wê koça hanêyî abûrî didin binaskirin, ya ku têtde tişt ne bes tenê ji bona qedandina niyazmendîya Berkirvanan ve têtê bikirin, lêbelêjî ew ji bona bihevguhertinê ve têtê bikirin, ango ew bi nala Mal ve têtê biderkevîtin û ew ne ji bona hêjabûna berkirinê ve têtê biderkevîtin. Ev koça hanê ji destpêkirina berkirinêyî pêşî ji bona bihevguhertinê tanî vê dema meyî niha jî dide bidirêjkirin; ew bi tevaya pişkevîna xwe ve têtê bigihandin, piştî ku ew ji bona bin berkirina sermîyandarîyê têtê bikevîtin, yanjî di nava mercên ku Sermîyandar bi xwedîyê çarên berkirinê ve têtê biderkevîtin û ew Kargeran bi beramberî kirê ve didin bikarkirin, Xelkên ku ew ji hemû çarên berkirinê ji bil hêza wanî kar hatine bitalankirin û Sermîyandar cudabûna di navbera buhayê fîrotina berkirina û xerciya çêkirina wan de ji bona binê bîrîka xwe dide bixistin. Mêjûwa berkirina çêkirinê ji dema sedsalên navînî de bi sê pêlan ve têtê biderkevîtin: 1. Hosteyên destkarî biçûk bi jimareke kêr ve ji Şagirtan û Berdestan, ku her yek ji Kargeran tiştê di nava destên xwe de bi carekê ve dide bidurustkirin; 2 Manufaktur: ku têtê jimareke pir ji Kargeran de di wargehekî mezinî kar de hatine bikomkirin, da ku ew tiştêkî li gora parvekirina kar de têtê bidin bidurustkirin, yê ku her Kargerek bes û bi tenê ve bi perçeyekî ve ji karê di wî de pê têtê birabûn. Weha berkirin bi carekê ve têtê bidurustkirin, piştî ku ew di nava hemû destan re têtê biderbaskirin; 3. Çêkirina nuh, ku têtê berkirin di rêya

mekînan de tête bidurustkirin, yên ku ew bi hêzekê ve têtin bigerandin û pêrabûnên Kargeran bes xwe li ser çavdêrîya karê mekînan û rastkirina wan de didin bigirêdan.

Ez pir baş dizanim, ku navroka vê nivîsta hanêyî biçûk perçakî mezin ji Xwendevanên Ingilîzî dê serî li wan de bête bigêjkin. Lê heger ku me Xelkên Kontinent - Bejayê- bêtir guh bi evsanên Ingilistanîyî "bi qedir û hêja ve" bidana bidan, wehaji dê emê hêjbêtir di zînetekê bedtir ve bihatana biderkevtin; tevî ya ku niha jî em xwe di nava wê de didin bidîtin. Ev nivîstina hanê wênerîya vê dide bîkirin, ya ku em jê re "Metiryalistîya Mêjûyî" didin bigotin û gotina metiryalistîyê ji bona perda guhên piranîya Xwendevanên Ingilîzî bi bihîstineke sert ve tête biderkevtin. "Agnostizismus"⁴(Nenas) hêjî dibû, lêbelê metiryalistî bi carekê ve ne dibû.

Belêjî warê kevnî tevaya metiryalistîya nuh ji sedsalên heftdehan û vê de li cihêkî ji cihan de ji bil ji Ingilistanê pêve de li dereke din de nedihate bidîtin.

"Meriryalistî" bi Keça serûştîya Ingilistana mezin ve ji mêj de tête biderkevtin. Yekekî ji Scholastiker⁵ -Gewreyê

⁴Agnostizismus bi peyveke Yunanîyî suwarkirî ve ji A -ne- û gnosis -zanîn- tête biderkevtin. Agnosvan dibêje, ez nizanim. Ev bi rêçeke idaylistî -nimûnetî- ve tête biderkevtin, ya ku ew dide bigotin, ku cihan nikare bête binaskirin û ku hişê Merovan bi sînokirî ve tête biderkevtin, ku ew nikare tiştên derveyî hestiyarîyên me bide binaskirin. Nenasvan bi pir rengên cudan ve têtin biderkevtin: Hinek ji wan bi hebûna metiryalîyî cihanê ve pê têtin birûniştin; lêbelê ew karîna nasîna wêna didin binayînikirin; hinên din bi hebûna metiryalîya cihanê ve pê nayêtin birûniştin; jiber ku Merov li gora bîr û bawerîya wan de nikare bide binaskirin, tiştên ku ew li derveyî hestiyarîya wî de têtin bidîtin.

⁵Scholastik bi Wênerê felsefa peyvê ve tête biderkevtin û ew bi felsefeyekle ayînî ve tête biderkevtin û wê di sedsalên navînî de didate

17 Pêşkevîna Sosyalîstîyê ji Otopîyê tanî Zanîstîyê

felsefa peyvê- Duns Scotus carekê wî ji xwe date bipirskirin: Magelo Metêryê nikare ji xwe re remanê bide bikirin? Da ku ew zora vê ser sûrandina hanê bide bibirin, wî xwe bi hêz û huner ve ji bona nava bextê Xwedê date biavêtin, wî li Theologie -Ol- de bi xwe ve date bizordarîkirin, ku ew bi metiryalistîyê re bide bipeyivandin⁶. Ew ji Hevalbendên Nominalîstan -Binavî- bû⁷. Rêça Binavîtiyê bi yekekê ji perçeyê bingehîyî ve li bal Metiryalistên Ingilîzî de tête biderkevtin û ew bi carekê ve nala bi liberkevîna pêşîyî metiryalistîyê bi xwe ve tête biderkevtin. Bavê qurmê metiryalistîya Ingilîzî bi rast û durust ve Baco tête biderkevtin, yê ku zanîstîya serûştî li nik wî de bi rast û durust ve û bi tenha xwe ve tête biderkevtin û fîzîka heye, ew li gora serpêhatîya têderxistîne de tête biderkevtin û ew

biserdarîkirin. Ew pir bi rûtbûnê ve û bi tevaya cihêbûna xwe ji rastîya jînê dihate bixuyanîkirin. Wê bi her awayekî ve ji bona piştgirtina kelîsê û bîr û bawerîya wê bi hemû fêlbazîyên hişmendîyê -Logig- ve didate bikarkirin.

⁶Theologie: bi Peyveke Yunanî ve tête biderkevtin, ya ku ew zanebûna li ser Xwedawendîyê û rêça oldarîyê de bilîberxistin. Ew dixwaze bi awayekî rêdanî û bername ve bi "zanîstîyî" sincî û bawermendîyê ve û bi rabûna kar û barên oldarîyê ve bête bipêrabûn û bide bixuyanîkirin.

⁷Nominalîsmus -Navî- ew bi berekî ve di felsefa sedsalên navînî de dihate biderkevtin, ya ku ew dide bigotin, ku têgihîştinên tevayî ew bes bi tenê ve bi serê xwe ve ji tiştan re bi nav ve têtin biderkevtin. Bi dijûn ve "Realîsten" -Bîrastîvan- yê sedsalên navînî ji bona Navbûnvan dihatin biderkevtin. Wan hebûna têgihîştina tişt berî tişt didatin binayînkirin. Hebûna tişt bi bingeh ve ji bona têgihîştina tişt dihate biderkevtin. Bi vê bîr û bawerîya hanê ve Navî bi derxistîna pêşî ve ji bona metiryalîya sedsalên navînî tête biderkevtin.

bi perçeyê giring ve ji fizya tête biderkevtin.

Anaxagoras bi kokên xweyî wekhev ve⁸ û Demokrit bi atomên xwe ve bi piranî ve bi lêvegerandinên wî ve dihatin biderkevtin. Li gora Rêça wî têderxistinên nayêtin bişaşkirin û ew bi kanîya hemû zanebûnê tête biderkevtin. Zanistî bi zanistîya serpêhatîyê ve tête biderkevtin û kar li ser wê de wetov tête biderkevtin, bi pêrabûna bi hişbûn ve li ser libatên têderxistinê de tête bikaranîn, bi rêya çûna ji taybetî ji bona tevayê ve, bi lêvenerandinê ve, bi wekhevkirinê ve, bi lêmeyzekirinê vê û bi ceribandîna ve tête biderkevtin, ev hemû bi mercên bingehî ve ji bi pêrabûneke bi hişbûn ve têtin biderkevtin. Yek ji rûçikên meteryê ji kokê de ew bi livandinê ve tête biderkevtin, ya ku ew bi ya pêşî û paştir ve, ne bi tenî ew nala livandîneke mîkanîkî û jimargarî ve tête biderkevtin; lêbelê bêtir ji vêjî ve ew bi nala kişandinê, canê jîndarîyê, hêza nexweşîyê, "Qual"⁹ -derdê kişandîneyî- matiryê ve li ser gotina Jakob

⁸Koka wekhevî li gora rêça Feylesofê metiryalistîyî kevnî Yunanî Anaxagoras de tête biderkevtin, ku bicûktirîn tiştên bi malên xweyî perçekirî ve têtin bidîtin, yê ku ew bi bê dabûn ve têtin biperçekirin. Anaxagoras di wê bîr û bawerîyê de bû, ku Homiorien -Kokên- wekhev bi bingehê kevnî kenarîyî hemû hebûnê ve têtin biderkevtin û ji suwarkirinên wêna tevaya pîrbûna tiştan têtin bipeyda kirin.

⁹"Qual" -derd- bi listikekê feylesufî ve di peyvê de tête biderkevtin. Qual bi xwe ve bi têngiştê derd û êşê ve tête biderkevtin, yê ku ew bi pêrabûnekê ve pal pê didan û pêrejî Sofiyê Böhmi ji bona nava vê pîrsa Elmanî tiştêkî ji têngiştina Lafînî Qualitas -rewş- dide bixistin, yê ku ew ne li gora derd de tête biderkevtin, yê ku ji derve tede dide bipêkirin. Qual -Rewşa- Böhmi bi pêkêrkirina bingehî ve tête biderkevtin, ya ku ew ji pêşveçûna ji ber xwe ve ya tiştêkî, yanî ya pêwendîyekê yaxud ya Merovekî tête biderkevtin, ya ku ew bi bin vî derdî ve hatiye bikevtin, ew tête birabûn û ji aliyê xwe jî de ew bi pêxistinê ve li ser dide

19 Pêşkevîna Sosyalistîyê ji Otopîyê tanî Zanistîyê

Böhm tête biderkevtin. Rengê berhovîtiya metêryê bi serê xwe ve di yên hundurê wê de, di cudabûnên taybetîyî de bi wê ve berkirinên hêzên van hebûnan dide biderxistin.

Metêryê li nik Baconin de, yê ku ew bi nala Xwedanê wêyî pişê ve tête biderkevtin, ew di nava xwe de hêjî bi regekî xav ve katên pêşveçûneke seranser dide biveşartin. Metêryê bi hemû sipehîbûn û şepalbûna xwe ve, bi hemû xoşxuyanîya xwe ve bi Merov re tête bibeşîşandin. Rêça wî bi xwe ve xwe bi awayekî şehrezayî kurt ve dide bipêşkeskirin, biservajîvêjî ve hêjî ew bi dijûnên oldarîyê ve tête bidagirtin.

Di pêşveçûna xwe de metêryê bi yek alî ve tête biderkevtin. Hobbes metiryalistîya Baconin bi rêçeke lihevhatî ve date bikirin. Hestyarî kulîlka xwe dide biwindakirin û ew bi hestariyeke rût Endazvan ve tête biveguhertin. Geometrie ew bi nala zanistîya bingehî ve tête bidazanîn. Metiryalistî bi Dujminê Merovanîyê ve tête biderkevtin, ew bi canê bê laşî Dujminê Merovan ve dikare bête bikirin, divê metiryalistî bi xwe ve goştê xwe bide bimirandin û ew bi Reben ve bête bikirin. Divê ew nala Jîndarekî bi bê hiş ve bête biderkevtin, lêbelêjî wê bi bê dilovanî jî ve rast û durust hiş date bipêşvexistin.

Heger ku hestyarî hemû zanebûnan ji bona Merov dide bipêşkeskirin, Hobbes dide bixuyanîkirin û ew ji Baconin dide bidestpêkirin, weha dîtin, reman, nigaş ûhd., ew bi nala Reşên cîhana metiryalistîyî rûtî dûr yanjî nêzik ji şeweyê xweyî hestariyê ve tête biderkevtin. Zanistî bes û bi tenha ve dikare van Reşan bide binavkirin. Navek dikare ji

bikêrkirin.

bona pir Reşan bête bikaranîn. Belê wehajî dikare nav ji bona navan jî bête bidan. Ev bi xwe jî ve dê bi dijûnekê ve bête biderkevtin, ji alîyekî de hemû reman koça wan di cîhana hestyarîyê de bi hêkîn ve têtê bidîtin û ji alîyekî din de têtê bipêrûniştin, ku peyv bi bêtir ve ji peyvê têtê biderkevtin; ku jîndarîyên tevayî jî têtin bidîtin, ji bil yên em wan her û her yeka yekan didin bitalankirin. Hebûneke bi bê laşî ve bi xwe ve pir bi bêtir ve bi dijûneke wek laşekî bê laş ve têtê biderkevtin. Laş, hebûn, pêkhatin hemû bi yek ve û bi mîna hev ve bi nala remaneke heyî ve têtin biderkevtin. Merov nikare remanê ji metêryê bide bicudakirin. Metêryê bi pêrabûna hemû guhertinan ve têtê biderkevtin. Gotina bê dawî bi vala ve têtê biderkevtin, heger ku ew nekarîna canê me bide biderxistin, bêyî dawîbûnê pê bide bivekirin. Jiber ku bes û bi tenê ve metêryê bi rastî ve têtê biwergirtin û bizanîn, Weha Merov hîç ji bona hebûna Xwedê tiştêkî nade bizanîn. Bes bi tenê ve hebûna min bi girawkirî ve têtê biderkevtin. Her evîndarîyeke gûrî Merovanîyê bi livandineke mîkanîkî ve têtê biderkevtin, ya ku ew têtê bidawîkirin, yanjî ya ku ew têtê bidestpêkirin. Ew bi tiştên palbêdana qencîyê ve têtin biderkevtin. Merov di bin destîya wan qanûna de têtê biderkevtin, yên ku serûştî bi xwe jî ve di bin wan de têtê biderkevtin. Hiner û azadî bi yek ve têtin biderkevtin.

Hobbes rêça baconin date bilihevanîn, lê wî bîr û bawerîya xweyî bingehîyî ji koka zanebûnê û remanan ji cîhana hestyarîyê de bi hûrbûn ve jê re date bibingehkirin.

Weke Hobbes mitalên Xwedankirina Merov¹⁰, yên

¹⁰Theismus -Xwedankirina Kesan-, bi rêçeke felsefîyî ayînî ve têtê biderkevtin, ya ku ew bi hebûna Xwedan ve nala Merovan Jîndarekî bi hiş ve li ser serûştîyê û afirandvanê hebûnê pê têtê birûniştin. Li gora vê rêça hanê de Xwedan destdirêjîya jêhatîbûnê di jîna civakê û serûştîyê de

21 Pêşkevîna Sosyalîstîyê ji Otopîyê tanî Zanîstîyê

ku ew di metiryalistîya Bakonin de dihatin bipeyda kirin, dane bitarûmarkirin, wehajî Collins, Dodell, Coward, Hartley, priestley ûhd., sînôrê dawîyî Xwedanwendîyê di rêça Lock de dane biherifandin. Bêtir ji bînvedanekê û şeweyekî guhpêdanê ve ew ji oldarîyê de hatin birizgarîkirin. Xwedanwendîya hoyeyî¹¹ bi rêçekê ve di çavên Metiryalistan de têtê biderkevtin, da ku ew xwe ji oldarîyê bidin birizgarîkirin¹².

Weha Karl Marx bîr û bawerîyên xwe li ser koka matiryalistîya Ingilîzîyî nih de date bigotin. Hegerjî Ingilîzîyên îro jî bi taybetî ve ji vê pêrûniştina qencîya şopa Bav û Kalên xwe ne bidilşad jî ve bêtin biderkevtin, weha evaya dikare bes bi tenê ve me bide bidilêşkirin. Tevlivîjî ve bi bê gûman ve têtê biderkevtin, ku Baconin, Hobbes û Lock bi Bavên dibustana metiryalistîyî Firensîyî bi nav û bang ve dihatin biderkevtin. Tevî li hemû bisernekevtinên Elmanî û Ingilîzî de di bejayê û deryayê de li ser Firensîyan jî de sedsalên heştdehan bi piranî ve ew dane bifirensîkirin. Evaya jî berî tackirina dawîya wî bi şûreşa Firensî ve bi demeke dirêj ve hate biderkevtin. Em bi vê şûraşa hanê jî ve hêjî pê têtin birabûn, da ku havilên wê weke li Ingilistanê û Cemistanê jî de bidin biligorêkirin.

Em vê carekê jî nikarin bidin binayînîkirin, gava ku

dide bikirin.

¹¹Deismus -Xwedanê hoyeî-, bi rêçeke felsefîyî ayînî ve têtê biderkevtin, ya ku ew bi rastî ve bi Xwedanekî nala afirvanê dunyayê ve dide bibawerîkirin, lê ew hiç bi destdirêjîya wî di jîna civakê û serûştîyê de pê nayête birûniştin.

¹²K. Marx û F. Engels, "Die Heilige Familie" -Mala Perest-, Frankfurt a, M. 1845 de

Biyaniyekî Zanevan di nivê sedsalê me de li Ingilistanê de bihata bijîyandin, weha yekek ji hemûyan bêtir bi ber çavên wî de dihate bikevtin, -evjî evaya bû- ku ew di bêvacîya çînîya Nivîyî Ingilîzîyî "Hêja" de di beramberî xuyanîkirina wêna de bi oldarîyê ve dihate biderkevtin. Di wê pêlê de em tevde bi metiryalistî ve dihatin biderkevtin, yaxud belê pir bi dûrî ve em bi Remangîrên azad ve dihatin biderkevtin; ji me re bi serê me ve nedihate bikevtin, ku piraniya Xelkên Zanevan li Ingilistanê de bi rengên pir sersûrayî ve didatin bibawerîkirin û Ciyologîyên mîna Buckland û Mantell bi xwe jî ve rastîyên zanistîyên xwe li hevdû de didatin bizîvirandin, da ku ew bi dijbûn ve ligel çûna çîroka vejandinêyî oldarîyê de bi pileyekî mezin ve neyêtin biderkevtin, di serên wan de nedihate bikevtin, ku divabû Xelkê bidata bidîtin, yê ku ew têgihîştina xwe di tiştên oldarîyê de diwêrîbûn bidan bikaranîn. Divabû Merov ji bona nik Nezanên "Kerîyên Gemarî", bihata biçûyîn, yê ku ew wetov dihatin binavkirin û mîna ku di wê pêlê de nema-ze ji bona Sosyalistîyên Hevalbendên Own dihate bigotin.

Lêbelê ji wê demê de Ingilistan hatîye "bibajarîkirin", daxuyanîkirina sala 1851 de lédana zengilên mirina Girava xweyî bi tenha ve dide bilêdan, ew zengil bi mirina tenabûna xwe ve lê dide bidan¹³. Ingilistan hêdî hêdî bi xwarin û vexwarina xwe ve, bi rabûn û rûniştên xwe ve, bi remankirinên xwe ve xwe dide bicîhanîkirin, herwehajî ez bihêvîkarim, ku dê bi pirî ve bêtir û bêtir hin ji wan rabûn û rûniştên Ingilistanê ji bona nava Kontinent -bejayê ve- bêtin

¹³Ji xwe re li Nivîstên Karl Marx/F. Engels, Bergê 2, r. 135/136, 201-204 de bidin bitemaşekirin.

Nêt di vir de li ser pêşengeha çêkirinê û bazirganîyê de li London der sala 1831 de tête biderkevtin.

23 Pêşkevîna Sosyalîstîyê ji Otopîyê tanî Zanîstîyê

bikevtin û heger ku evaya bête bicihanîn, wehajî dê pêrejî bi cîhatina hinekan ji rabûn û rûniştên bejayêjî ve ji bona Ingilistanê bête biveguhêstin. Weha bi pîrî ve têtê bigirawkirin, ku belavbûna zeyta zeytûna têtê biderkevtin, (ya ku ew bes û bi tenha ve berî sala 1851 de ji bal Aristokratî -Xanedanan- de dihate binaskirin), herwehajî bi xwe jî ve bi neçarî ve belavkirina gûmanên bejayê jî bi xwe ve beramberî oldarîyê dane bianîn; ev bi sînorekî ve hate bigihandin, ku naskirin hate birawestandin, bi rastî jî ve ew ne weke bi qedirbûna Kenîsa Ingilîzî ve lêbelê jî weha bigir ew bi nala qedirbûna Rêça Papa ve û bi pileyekî bilintir ve ji cihê Leşkerê Rizgarkirnê de hate biqedirkirin¹⁴. Li vir de tîştêkî din bi serê min ve nayête bikevtin, ji bil ku ji piran re, yên ku ew vê pêşkevîna hanêyî bê bawerîyê ji nivê dilê xwe têtin biliberkevtin û nifiran lê didin bikirin, dê ew li ber dilê xwe de bidin bidan, gava ku ew bidin bizanîn, ku ev remanê hanê koka wan ne bi biyanî ve têtê biderkevtin û ne jî ew bi marka Made in Germanî ve -nîşana li Elmanîya de hatîye bidurustîkirin- têtê biderkevtin, weke ku piranîya niyazmendîya rojê wê marka -nîşana- hanê ji xwe re dide bihilgirtin; belê ew di koka xweyî kevnar de bi Ingilîzî ve ji berî dused salî de têtê biderkevtin, Xwedîyên wêyî Ingilîzî

¹⁴Heilarmee -Leşkerê Rizgarîyê-, ew bi rêxistineke ayîmîyî qencîyî paşverû ve li Ingilistanê de di sala 1865 de hate bipêkhatîn û di pişt re wî jêhatîbûnê xwe di ser welatên din jî de date bifirehkirin. Di sala 1880 de xwe li gora şeweyê Leşkerî de date birêxistin û xwe ji wê demê de bi navê "Leşkerê Rizgarkirnê" ve date binavkirin. Borcuwazîyê bi merdayetî ve alîkarîya wî didate bikirin, da ku ew berê Xebatkêşan ji xebata dijî Xebatxwerên xwe bidin bizivirandin. Hin ji Xocên wî dest bi dêmagîya civakî ve dane bikirin û wan di xuyanîyê de dev ji bona çurûsî û çikûsîya Dewlemendan didatin biavêtin.

ew bi perçakî baş ve bi pêş ve bêtir ji Torinên li dû xweyî îro de dabûn bianîn.

Bi rastî ve Agnostizismus -Nenasî- bi çi ve tête biderkevtin, heger ku ew ne bi metiryalistîya şermezarî ve nêyetê biderkevtin? Li gora bîr û bawerîya Nenasan de ji serûştîyê hin bi hin ve ew bi metiryalistî ve tête biderkevtin. Cîhana serûştîyê bi tevaya xwe ve bi qanûnan ve tête bibindestkirin û ew bi carekê ve hîç bi kêrbûnekê ve ji derve nahêle pê bide bikêrkin; lêbelê Nenasvan hinekî bi tirs ve pê dide bivekin, ku em hêjî bi wî cihî ve nehatine bigihandin, ku yê hebûn yanjî nebûna tiştekî bilind bide bieşkerekirin, yê ku ew li pişt cîhana nenaskirî ve tête biderkevtin. Dibe, ku ev bawerîya hanê bi hêja ve di pêla Laplace Felekvanê mezin de bi serbilindayî û payebûn ve -bersiva Napoleon bida bidan, gava ku wî jê date bipirskirin: çima te navê Xwe Xwedanwendê gewreyî mezinî afirvanê dunyayê di nivîsta xwe "Mécanique céleste" de nedaye bianîn. Wî jêre date bigotin: "Je n'avais pas besoin de cette hypothèse" -Ez ne bi pê westî wê danîne ve dihatim biderkevtin, Belavker-¹⁵. Lêbelê îro wêneyê remana felekê di pêşveçûna wê de bi carekê ve cih ne ji bona Xwedanekî û ne jî hêjîbêtir ji bon Sermîyanekî dide bihiştin; bawerîkirin bi hebûna Xwedanekî berzî bilind ve, yê ku ew li derveyê tevaya feleka heye tête birawestandin, ev bi xwe ve bi dijbûnekê ji bona xwe ve tête biderkevtin. Ji min re jî ev tête bidiyarkirin, ku eyava jî bi dişilkenandina Merovên Bawermend ve tête biderkevtin.

¹⁵Mebest di vir de li ser Nivîsta Laplace "Traité de mécanique céleste" -Gotarek li ser mikanîkiya Asman de- de tête biderkevtin. Derketina çapa pêşî li Parisê de di pênc Bergan de ji sala 1799 tanî sala 1865 hate biderkevtin.

25 Pêşkevtina Sosyaliştîyê ji Otopîyê tanî Zanistîyê

Nenasîya me wehajî pê tete birûniştin, ku tevaya zanebûna me tete bibingehkirin, li ser yên ku ji wan re tete bigotin, yên ku em wan di rêya hestyarîya xwe de ji xwe re didin biwergirtin. Lêbelê ew dide bipêvekirin, ji kû em dizanin, magelo hestyarîyên me wêneyên rast ji tiştên em pê didin bihestyarîkin, ew ji bona me wan dide bidan? Hêjîbêtir ew ji me re didin bigotin: Gava ku Merov li ser tiştan yanjî rewşên wan de bide biaxivtin, weha bi rastî ve Merov wan tiştan û rewşên wan bi xwe ve nade binêtkirin, yên ku ew ji wan bi rastî û durustî ve nikare bide bizanîn; lêbelê bes û bi tenha ve ew şopan didin bihiştin, yê ku ew bi hestyarîyan ve hatin bikirin. Bêgûman ev dîtina hanê ji vî alî de tete bixuyanîkirin, ku ew bi dujwar ve tete biderkevtin, ku ew di rêya gift û gokirinê de bi tenha xwe ve bête biliberkevtin. Lêbelê berî ku Merov bide bigiftûgokirin, Merov dide bikarkirin. "Im Anfnag war die Tat" (- Di pêşî de kar hate biderkevtin-. Goethe, "Faust", perçê I, oda xwendinê. Belavker).

Karê Merovanîyê ev dujwarîya hanê bi demeke dirêj ve ji hev date bivekirin, berî ku ew di rêya felsefa Merovanîyê de bête biafirandin. "The proof of the pudding is in the eating" - Merov di şeranîyê de dide biderxistin, gava ku Merov wê dide bixwarin-. Di wê bêhna ku em tiştan ji xwe re didin bikaranîn, li gora wan rewşên ku em bi wan ve didin bihestyarîkirin, di wê bêhnê de bi xwe ve em wergirtinên hestyarîyên xwe ji bona bin ceribandineke bi bê şaşbûn ve li ser rastîya wan yanî ne li ser rastîya wan de didin bixistin. Wergirtinên hestyarîyên me rastbûn, wehajî divê bawerîya me li ser ne ser bikaranîna tişteki weha de ne bi rast ve bête biderkevtin û pêrabûna me ji bona wî tîştî bidin bikaranîn, divê ew neyête biserkevtin. Lêbelê heger ku em ji bona armanca xwe hatin bigihandin, em ji xwe re

dibînin, ku tişt li ser dîtina me de jêre têtê bisuwarkirin, ku ew bi wî karî ve têtê birabûn, yê ku em wî ji bona wîna didin bikaranîn; belê ev bi eşkerebûneke baş ve têtê biderkevtin, ya ku ew di nava sînoren wergirtina hestyariya me de ji tişt û ji rewşên wî li ser rastîya li gora derveyî me de têtê bisuwarkirin. Gava ku em bi dijî wî ve bidin bidîtin, di piştî demekê de di pir caran de ne bi dirêj ve ku şaşbûnek hatîye bikirin, berî ku em hoyên wê bidin bidozandin; em dibînin, ku wergirtina hestyariyên ji bona pêrabûna me hatibûn bidanîn, ew bi kêm ve yaxud bi kûr ve nedihate biderkevtin yanjî ew bi havilên hestyariyên din ve dihate bigirêdan, yên ku ew bi awayekî ve ne li gora rastîyê de dihatin biderkevtin; vê jî em bi pîvana çewt û xwar ve didin binavkirin. Tanî ku em hestyariyên xwe rast bidin bifêrkirin û rast wan bidin bikaranîn û rabûn û rûniştinên xwe di sînoren rastî de ji hestyariyên wergirtî de bidin bidîtin, yên ku ew hatine bikirin û bihêjakirin, weha em ji xwe re didin bidîtin, ku biserkevtinên kar û barên me eşkerebûnê ji bona suwarkirina hestyariyên meyî wergirtî li ser tiştên heyî serûştîyê de didin bipêşkeşkirin, yên ku em bi wan ve têtin bihestyariyê. Li gora zanebûna meyî tanî niha de heger ku em carekê ji bona gihandina encamekê hatin bineçariyê, ku wergirtina hestyariyên me, yên ku ew di bin çavdêriya meyî zanistî de di mejîyê me de remanan ji cîhana derve didin bidurustkirin, yên ku ew li gora serûştîya xwe de ji rastîyê têtin biderkevtin, yanjî di navbera cîhana derve de û wergirtina hestyariyên me de ji wê ji zikmakî de li hevdû nadin bikirin.

Lêbelê niha Nenasvanê Hevalbendê Kantî nuh têtê û dibêje: Belê, em dikarin belkî rewşên taybetî bi tiştê ve bi rastî ve bidin bihestyariyê; lêbelê em nikarin di rêya hestyariyê de yanjî remankirinê de bi tişt bi xwe bêtin biliberkevtin. Ev tiştê bi xwe ve ji bona derveyî zanebûna

27 Pêşkevîna Sosyalistîyê ji Otopîyê tanî Zanistîyê

me têtê bikevtin. Li ser vê bawerîya hanê de Hegel ji me re wetov date bibersivdan: Heger hûn tevaya rewşên taybetî bi tiştêkî ve bidin bizanîn, weha hûn bi xwe jî ve tişt bi xwe ve didin binaskirin; weha bes bi tenê ve rastîyek têtê bimayîn, ku tiştê, yê ku jêre têtê bigotin, li derveyî me de hebûnê dide bikirin û çî gava hestyarîyên we ev rastîya hanê pê hûn datin biliberxistin, hûn di tevaya mayîna dawîya vî tiştî de têtin biliberkevîtin, yê ku Kantê bi nav û deng ve vî Tiştê bi xwe ve "Ding an sich" nenas dide binavkirin, hûn wî didin binaskirin. Tiştê ku ez dixwazim bes û bi tenha ve bi ser vê ve bidim bivekirin, ku zanebûna me di dema Kant de ji bona tiştên serûştîyê nedidate bitêrkirin; jibervêyekêjî ve li pişt her tiştêkî de, yê ku hêjî bi taybetî ve xwe bi veşartî ve didate bihiştin, lê dihate bigûmankirin. Lêbelê ji wê çaxê de ev tiştên, yên ku ew nedihatîn binaskirin, yek li dû yê din de di rêya gavên mezinî zanistîyê de hatin binaskirin û bijihvevêkirin û hêjbêtir ew careke din hatin bidurustkirin. Çî em bikaribin bidin biçêkirin, bi rastî ve em nikarin wî nala nayête binaskirin, wî bidin bixuyanîkirin. Ji bona kîmya di nivê pêşî de di sedsalê me de tiştên jîndar ew ji tiştên weha pir bi veşartî ve dihatin biderkevîtin. Niha em wan yek bi yek ve li dû hevdu de ji perçên kîmya têtin bifêrkirin, bêyî ku em bi alîkarîya avakîkirina çûnên jîndarîyê ve bidin bisuwarkirin. Kîmya nuh dide bizanîn: Çî gava ku suwarkîrîna kimyayîyî laşekî hate binaskirin, ew laşaya ji perçên xwe dikare li hev de bête bisuwarkirin. Raste, ku em hêjî pir bi dûrî ve ji naskîrîneke rast û durst ve ya suwarkîrîna tiştên jîndarî bilindî bilind ve têtin biderkevîtin, yên ku ji wan re bi "Eiweiß körper" -laşê sipîkê- ve têtê bigotin; lêbelê hîç bi bergirtînek ve nayête bidîtin, ku çîma em dê bîngêhên vê zanebûnê; heger jî piştî bi sedan sal ve jî bête biderkevîtin, bi destên xwe ve nedîn bixistin û bi

alîkarîya wê ve divê em sipîka çêkirî bidin bidurustkirin. Gava em bi wir ve hatin bigihandin, weha pêrejî di wê demê jî de bi xwe ve dê emê bikaribin jîna jîndarîyê jî bidin bidurustkirin; jiber ku jîn ji nizimtirîn rengê xwe ve tanî bi bilindtirîn rengê xwe ve ew bi xwe ve bes û bi tenha ve hebûna şeweyî hêsanîyî laşê sipîkê bi xwe ve dide biderxistin.

Lêbelê piştî ku Nenasvanê van hinekî bîr û bawerîyên xwe bi nav ve nahêle bête biderkevtin, weha ew bi nala Metiryalistekî kevnî kevnar ve dide bipeyîvandin û bireftarîkirin; belam ew di cewhera xwe de bi Metiryalistî ve tete biderkevtin. Dibe, ku ew bide bigotin: Weha bi dûrî ve em dizanin, ku metêryê û livandin, ango weke ku Merov niha dide bigotin, hiner nikare bête biafirandin û neji ew dikare bête biqirkirin; lêbelê hiç nîşanek ji me re nayête biderkevtin, ku ew herdu di demekê ji deman de hatine biafirandin, em pê nizanin. Heger hûn lêbelê carekê pê bêtin birabûn û vê pêrûniştina hanê carekê bi dijî wê ve bidin bikaranîn, weha dê ew bi lez û bez ve giftûgokirinê bide bidawîkirin. Ew rê belkî bi hebûna canîtyê ve "In Abstracto"¹⁶ (-bi rûtî ve. Belavker) bide bidan, belam ew "In Concreto" (heye, di navdestan de, li rastê ye. Belavker) nade bixwestin, ku ew bi hebûna wê ve bide bizanîn. Ew dê ji we re bide bigotin: Li gora zanebûna me û karîna zanebûna me de hiç Xwedanek yanjî Sermîyanek ji bona çerxa felekê nayête bidîtin; li gor dûrbûna liberkevtina me de wehaji metêryê û hiner nayêtin biafirandin yanjî nayêtin biqirkirin,

¹⁶Canîti dide bigotin, ku Can bi hoyê pêşîyî dunyayê ve tete biderkevtin.

29 Pêşkevîna Sosyalîstîyê ji Otopîyê tanî Zanîstîyê

ji bona me remankirin bi rengekî ve ji rengê hinerê têtê biderkevtin û ew bi karekî ve ji karê mejî ve têtê biderkevtin, Hebûn, çî em dizanin, tevde têtê bixuyanîkirin, ku cîhana metêyê di rêya qanûnên ne guhertî de têtê biserdarîkirin -hd..., hd.; Weha ew li gora Merovekî de bi Zanîstvan ve têtê biderkevtin, li gora hinekî de ji zanebûna wîna li wê gorê de metiryalistîya wîna bi derveyî zanîstîya wîna ve têtê biderkevtin, di berên ku ew hîç tiştek jê nade bizanîn, ew nezanîbûna xwe ji bona zimanê Yunanî ve dide biwergelandin û ew wê bi "Agnostizîsmus" -nizanim- ve dide binavkirin.

Çawan bê yekek dide bigirawkirin: Bi xwe ve heger ku ez bi Nenasvanekî ve bihatama biderkevtin, min dê nikarîba têgihîştina mêjûwêyî, ya ku ew di vê pirtûka hanê de hatîye bi navkirin, bi navê "nenaskirina mêjûyî" ve bihatama biliberkevtin. Xelkên dîndar dê bi min ve bêtin bikenîn û Nenasvan jî dê bi xeyd ve ji min bide bipirskirin, magelo ez dixwazim qerfê xwe bi wan ve bidim bikirin? Weha ez didim bihêvîkirin, ku "Qedirvanên" Ingilîzî, eva ku bi zimanê Elmanî ve bi qerfî ve têtê binavkirin, hîç bi carekê ve dê dilên wan neyêtin bimayîn, gava ku ez bi zimanê Ingilîzî ve, herwehajî mîna di pir zimanên din jî de têgihîştina "historischer Meterialismus" -metiryalistîya mêjûyî- bi karibim ji bona têgihîştina çûna cîhanê bidim bikaranîn, ya ku ew di hoyê pêşî û hêza giringî livandinê ji bona tevaya bûyînên giring de di pêşveçûna civakîyî abûrî de di guhertin û bi hev re veguhertina şeweyê berkirinê de, di perçekirina civakê de ji bona çînîyên cudan de jiber wê yekê de û di pevçûna çînîyan de di nav hev de dide bidîtin.

Dibe, ku ez bi bêtir ve bi bînfirêhbûn ve bidim bidîtin, gava ku ez bidim bieşkerekirin, ku metiryalistîya mêjûyî dikare wehajî ji bona bi Qedirvanên Ingilîzî ve bi

sûd ve bête biderkevtin. Min rastîyek dabû bixuyanîkirin, ku berî çil salî yanjî pêncî salî her Zanayekî Biyanî, yê ku ew li Ingilistanê de dihate biwarkirin, li ber xwe de tiştêkî bê dilê xwe didate bidîtin, ew jî jê re ji bal çînîya bi qedirî Navînî ve dihate bixuyanîkirin, ya ku wê xwe bi dîndarîyê ve yanjî bi bê vacîyê ve didate biderxistin. Ez dê niha bidim bixuyanîkirin, ku çînîya Ingilîzîyî bi qedir ve ya wê demê ne weha bi carekê ve bi bê mejî ve dihate biderkevtin, mîna ku ji Zanayên Bîyanîyan re dihate bidiyarkirin. Berên dîndarîya wan xwe dihêlin bêtin bieşkerekirin. Gava ku Ewropa xwe ji nava sedsalên navînî de date birizgarîkirin, çînîya navînîyî pêşketîya bajaran bi perçê wêyî şûreşgêrî ve dihate biderkevtin. Cihê wêyî pêrûniştî, yê ku wê ji xwe re ji nava destûra sedsalên navînîyî derebegîyê de dabû biwergirtin, ji bona firehkirina hêza wêyî firehbûnê pir lê hatibû bitengkirin. Pêşkevtina bi azadî ve ji bona çînîya navînî nema wê xwe bêtir ligel sustêma derebegîyê de didate bilihevkevtin, sustêma derebegîyê divabû bihata bixistin. Lêbelê kilîsa Katolîkîyî Romanî bi navdilê sustêma derebegîyî cîhanî ve dihate biderkevtin. Wê tevaya derebegîkirina Ewropa Rojava tevî li cengên di nava xwe jî de di yek sustêmeke siyasîyî gewre de dabûn biyekirin û wê ew tevde bi dijî Ortodîksên cihê bûyî û bi dijî cîhana Musulmanîyê ve bi hev re didate birawestandin. Wê sustêma derebegîyê bi taceke Xwedanîyê ve didate bidorhêlkevtin û bisîwankirin. Wê hêrîşa xwe li gora nimûna derbegîyê de didate bipêkanîn û di dawîya dawî de ew bi xwe ve bi mezintirîn Gewreyê hemû Derebegan ve dihate biderkevtin, bi kêmanî ve sêyek ji erd ve di nava welatên katolîkî de bi pişk û behra wê ve dihate biderkevtin. Berî ku cîhana derebegîyê li her welatekî de û bi yeka yekan ve bikarîba bihata bihêrîşkevtin, divabû ev navdilê wê sustêma bi perest ve bihata bipelixandin.

31 Pêşkevîna Sosyalîstîyê ji Otopîyê tanî Zanîstîyê

Gav bi gav re bi derkevîna Borcuwazîyê re belê zanîstîyê jî xwe didate bigeşkirîn û ew dihate bipêşvekevîtin. Astronomie -zanîstîya sitêran, mêkanîk, fîzya, anatomie -zanîstîya jîndarîyê- û physiologie -zanîstîya laş- careke din hatin bikaranîn. Borcuwazîya ji bona pêşvexistina berkirinên çêkirina xwe bi niyazmendî zanîstîyekê ve dihate biderkevîtin, ya ku ew li rewşên taybetîyê laşên serûştîyê de û li rêyên jêhatîbûnên hêzên serûştîyê de bête bilêgerandin. Lêbelê tanî wê çaxê jî zanîstî bes û bi tenha ve bi Navmalîya bîndestî kelîsê ve dihate biderkevîtin û kelîsê hîç rê pê nedida bidan, ku ew bi carekê ve ji wî tuxûbî bête biderkevîtin, ji yê ku ol jê re dide bidanîn. Bi kurtî ve kelîse bi her tiştêkî ve dihate biderkevîtin, lêbelê ew bes û bi tenha ve ne bi zanîstîyê ve dihate biderkevîtin. Niha zanîstîyê serê xwe bi beramberî bi kelîsê ve dayite birakirin; ji bona Borcuwazîyê zanîstî jê re bi pêwîst ve dihate biderkevîtin û wê jî zanîstî date bişûreşkirin.

Weha li vir de min du deq bes û bi tenha ve datin bianîn û ez di ser wan re hatim biderbasbûn, li cem wan de divabû bi neçarî ve Borcuwazîya nuhatî ligel kelîsê de bête bilihevkevîtin; evaya jî dê beşekî bide bieşkerekirin: Yek, ku çîniya li nik xebatê de bi dijî deshilatîya kelîsa Katolîkî ve bi pîrbûn ve didate bikin, ew Borcuwazî bi xwe ve dihate biderkevîtin; Du, ku wêçaxê her xebatek bi dijî derebegîyê ve ji xwe re perdeyêke oldarîyê didate biwergirtin û divabû xwe di dawîya dawî de bi dijî kelîsê ve berê xwe bide bidan. Dengê xebatê hate biberzkin. Zanîstgehan û Bazirganên bajarên weha dengvegerandîneke mezin li nik cemawerên Xelkên gundan de datin bidan, yê ku ew li her der û cihê de bi Axayên xweyî Derebege re û bi Keşên xwe re bi pevçûneke giranî û xurt ve hatin bikevîtin, ya ku ew bi rastî ve ji bona man û nemanê dihate biderkevîtin.

Xebata mezinî Borcuwazîya Ewropî bi dijî Derebegîyê ve di sê şerên gewreyî mezin û pir giran de hate bisîpankirin.

Şerê pêşî hate bikirin, yê ku em jê re bi Reformation -Çakkirin- ve li Cerministanê de didin bigotin. Banga Luhter ji bona li berxwerabûnê de bi dijî kelîsê ve du rabûnên ser xweyî siyasî date bibersivkirin; di pêşî de rabûna ser xweyî Xanedanên biçûk di bin rêberîya Franz von Sickingen de di sala 1523 de û di pişt re cenga Cotkaran ya mezin di sala 1525 de hatin bikirin. Ew herdu serhildanên hanê jî hatin bifetisandin, bi taybetî ve jiber hejandin û dudilîya gewretirîn bendê ji Borcuwazîya bajaran dihate biderkevtin, ku ez li vir de li ser hoyên wê dudilîyê de naxwazim bidim biaxivtin. Ji wê bêhnê de xebat hate bimezinkirin û ew di navbera Şahzadeyên teka tekan de û desthilatîya nawendîyâ Qaral de bi qîr û pevçûn ve dihate biderkevtin, ku Cerministan ji bona 200 salî ji nava rêzên siyasîyî jêhatî de xêz li ser de hatibû bikişandin. Çakkirina Luther tevliwêjî de wê oldarîyeke dinî nuh date birakirin û bi rastî jî ve ew bi oldarîyeke weha ve dihate biderkevtin, ku Padîşahîya bi serê xwe ve pêwistîya wê bi pê ve dihate biderkevtin. Hêjî nuh Gundîyên Jorî Rojhilatî Cerministanê bi rêça Luther ve didatin bibawerîkirin, weha ew ji Merovên azad hatin bixistin û ew bi Peyan ve hatin bikirin.

Belê li kûderê de Luther hate bikevtin, li wêderê de Calvin hate biserkevtin. Bawermendîya wîna ligel hozantirîn Borcuwazîyên wê demê de dihate bilihevkirin. Rêça wîna dide bigotin: ku Felekê ev bi serê me ve daye bianîn, ew liberxistina oldarîyê ji bona rastîyan bû, ku di cîhana bazirganîya qayîş û berberîyê de biserketin û bitopavêtin ne bi jêhatîbûnê ve yaxud bi şehrezayên Xelkê ve têtin bigirêdan; lêbelê ew bi nîrên ser bi xwe ve ji wan

33 Pêşkevîna Sosyalîstîyê ji Otopîyê tanî Zanîstîyê

têtin bigirêdan. "Weha ew ne bi daxwaza yekî ve yanî bi karên wî ve têtin bigirêdan; lêbelê ew bi mehrebaniya" hêzên abûrîyî xurtî nenas ve têtin bigirêdan. Ev bi taybetî ve di dema wergerandinên abûrî de bi rast ve dihate biderkevtin, di dema ku hemû rêyên bazirganîyê û cihên bazirganîya kevin di rêya yên nuh de hatin biderkirin, di dema ku Emerîka û Hindistan ji cîhanê re hatin bivekirin û di dema ku bi xwe ve perestîrîn durustkirina abûrîyî bawermendîyê -buhayê zîv û zêr- bi hejandin û herifandina xwe ve date bidestpêkirin. Herwehaji pêrejî destûra kelîsa Calvin tanî radyekî bi demokratî ve û bi komarî ve dihate biderkevtin; lêbelê gava ku Şahîşahiya Xwedawend hate bikomarîkirin, magelo dikarîbû ev Şahîşahiya hanê di vê cîhanê de ji Padîşahan re, ji Metranan re û ji Derebegan re bindest bihata bimayîn? Gava ku li Cerministanê de rêça Luther bi destikên lîstinê ve di nava destên Şahzadeyên biçûkî Cermanî de hate bikirin, weha Calvinîyê li Holenda de komarek date bipêkanîn û partîyên xurtî komarî wê li Ingilistanê de û nemaze li Sikotlenda jî de date bidurustkirin. Di Calvinîyê de rabûna serxweyî mezinî dudwayî Borcuwazî date bidîtin û wê têde dîtina xweyî xebatêyî li darxistî de li ber xwe de date bidîtin. Ev rabûna serxwe li Ingilistanê de hate bicîhatin. Borcuwazîya bajaran ew bi rê ve date bixistin. Gundîyên, Nîvîyên şaristanan (Yeomanry) bi têkoşînê ve hatin biserkevtin. Ev bi serê xwe bi tişteki sersûrayî ve dihate biderkevtin: Di tevaya hersê şûreşên Borcuwazîyê de Gundî bi leşkerên Şureşvan ve dihatin biderkevtin û Gundî ew çînî bi xwe ve dihate biderkevtin, ya ku ew piştî bi têkoşînê ve hatin biserkevtin û ew di rêya berkîrînen abûrîyên van bi serkevîna de bi girawetîrîn ve hatin biwêrankirin. Sed salî piştî Cromwell bigir piraniya Gundîyên Navînî hatin biwindakirin. Çawan jî be, belê bes û

bi tenha ve bi rêya destdirêjîkirina Van Gundîyên Navînî û perçeyên tevayên Xelkên bajaran ve hate bikirin, ku şer tanî encamê dawî hate bikirin û Karl I ji bona ser textê serjêrkirinê date bianîn. Borcuwazîyê bi tenha xwe ve hîç nîkarîbû ev bi dawî ve bida bianîn. Da ku bes û bi tenha ve Borcuwazî ji xwe re bikaribin mêweyên wan biserkevtinan bidin biwergirtin, yên ku ew wêçaxê hatibûn bisitewandin, weha dihate bipêwistîkirin, ku ew şûreşê bi gewrebûn ve bêtir ji bona armanca xwe ve bide biajotin, mîna ku ev der sala 1793 de li Firensa de û der sala 1848 de li Cerministanê de hate bikirin. Evaya bi rastî ve têtê bixuyanîkirin û ew bi yekekê ve ji qanûnên pêşveçûna civaka Borcuwazî ve têtê biderkevtin.

Li ser vê de bêtirbûna pir ya jêhatîyên şûreşgêrî bi dû vegereke kevnepereştîyê ve hate bikevtin, ya ku wê ji alîyê xwe jî de pir bi dûr ve ji bona ser wê deqê de date biberdan, ya ku ew dikarîbû pê bihata bigihandin. Piştî rêzekê ji hejandinan de di dawîya dawî de deqa giranbûnê hate bibingehkirin û wê ji bona pêşkevtina bêtir nala deqa destpêkirinê didate bikarkirin. Pêla mezinî gewre di mêjûwa Ingilîzî de, ya ku ew ji bal Qedirvanan de "die große Rebellion" -li berrabûna gewre de- dihate binavkirin û şerên li pê wê dehatin bikirin, tanî radeyekî pir jî bûyînên biçûkên sala 1689 de têtin biderkevtin, yên ku Mêjûvanên Azad wan bi "die ruhmreiche Revolution" -şûreşa bi nav û deng- ve didin binavkirin¹⁷.

¹⁷"Die ruhmreiche Revolution" -şûreşa bi nav û bang ve-, ev navê hanê di mêjûwa Borcuwazîya Ingilîzî de li ser wergêrkira sala 1688 de hate bidanîn, ya ku pê Malbata Stuar hate biavêtin û li Ingilistanê de restîkeke Patîşahîyî Desturî di bin serokîtiya Wiliam Orange de ji sala 1689 de li ser wekhevîbûna di navbera Aristokratîyên -Xanedanên- zimîndarên mezin de û Borcuwazîya gewre de hate bipêkhatin.

35 Pêşkevîna Sosyalîstîyê ji Otopîyê tanî Zanîstîyê

Deqa destpêkirina nuh bi lihevhatinekê ve di navbera Borcuwazîya nuhhatî de û yê berê ji Derebegên Xwedîyên erdên gewre dihate biderkevtin. Ev tevî di wêçaxê de û herwehaji nihaji bi nala Aristokratana-Xanedanan- ve têtin binavkirin, dê ew ji mêj de li ser rê de bihatana bimayîn, yanî dê ew bi nala Louis Philippe li Firensa de piştî demeke dirêj bihatana bimayîn, yanî dê ew bi Borcuwazîyên pêşîyî millet ve bihata bikin. Ji bextê Ingilistanêyî baş bû, ku Baronên Derebegên wê kevin di Cengên Gulan de xwe bi xwe ve hevdû dane biqirkirin¹⁸. Dûndên wan bi pîrbûn ve ji Torinên wan malbatên kevin de dihatin biderkevtin; lêbelê şaxên wan weha bi dûrbûn ve ji qurm ve dihatin berkevtin, ku wan bi carekê ve birek nuh didatin bipêkanîn; ku rabûn û rûniştinên wan, berên wan bi piranî ve bêtir bi borcuwazî ji Derebegîyê ve dihatin biderkevtin; wan bi tevayî ve hêjabûna peran didatin binaskirin û wan xweser ji bona bilinkirina kirya erdan datin bidestpêkirin. Wan bi sedan ve ji Cotkarên biçûkî kirêkirîyê

¹⁸Cenga Du Gulan -1455-1485-, cenga ku ew di navbera du Malbatên Derbegîyî Ingilîzî de hate bivêkevtin, yê ku Wênerên wan bi hev re li ser Tacê de didatin biberberîkirin; Malbata York li ser ala wan de guleke sipî hatibû bineqîşkirin û Malbata Lancaster li ser ala wan de guleke sor hatibû bineqîşkirin. Li dora Malbata York perçeyekî ji Derebegeyên gewreyî Jêr de xwe dabûn bikimkirin, yê ku ew di warê abûrî bêtir bi pêşkevî ve ji jor dihatin biderkevtin û herwehaji ew bi Suwarên sedsalên navî ve dihatin biderkevtin û Xelkên bajaran jî xwe li dora wan de dabûn bikomkirin. Li dora Malbata Lancaster Aristokratîyên -Xanedanên-Derebegîyên Jorî ji şaristanên Mîran xwe didatin bikomkirin. Cengê bigir bi tevayî ve Malbatên kevnî Derbegîyê dane biqirkirin. Ew bi anîna Malbata nuh Tudors ve li ser desteyê desthilatîya dewletê hate bidawîkirin, ya ku wê li Ingilistanê de Patîşahîya bi serê xwe ve date bipêkanîn.

erdan dane biderkirin û li şûna wan de xwedîkirina pez dane bidanîn. Heinrich VIII bi pîrbûn ve Xwedîyên erdên nuh ji nava Borcuwazîyan de date biafirandin; ev jî wî di rêya merdî diyarkirinê de yanjî di rêya arzanîyeke pir de ji erdên kelîsê de di belavkirina wê de date bikin. Borcuwazî bi xwe jî ve bi wê encamê ve di rêya jêsitandinên bê jimar de ji erdên gewreyî mezin hatin bigihandin, van jêsitandinên hanê tanî dawîya sedsalê heftdehan de datin bidirêjkirin. Ev erdên hanê ji bona wan kesan dihatin bidan, yên ku wan xwe bi carekê ve didatin bipêşvexistin yanjî ji bona yên ku wan xwe bi nîv ve didatin bipêşvexistin. Weha "Aristokratîya" - Xanedanên- Ingilîzî ji dema Heinrich VIII de bi dijî berkirina çêkirinê ve nema dihatin biderkevtin; lêbelê biservajîvêjî ve wan didatin bixwestin, ku ew jê bi awayekî ve di bere de ji xwe re bidin bikarkirin. Wehajî hergav perçeyekî ji Xwedîyên erdên mezin jiber hoyên abûrî yanjî siyasî bi amade ve dihate biderkevtin, ku ew ligel Serokên Borcuwazîyên daryî û yên çêkirinê de hevkarî bide bikin. Jibervêjî ve belê weha bi hêsanî ve lihevhatina sala 1689 de hate bipêkhatin. Weha talanîya siyasî -karmendîya bi qazancî her demî ve- ji bona Xwedîyên erdan bi mercekî ve hate bihiştin, ku ew kara abûrîyî çînîya navînîyî darayî, cêkirinê û bazirganîyê bi têrbûn ve guhên xwe pê bidin bidan. Ev karên abûrî di wê demê de bi xwe jî ve pir bi hêz ve dihatin biderkevtin; wan di dawîya dawî de tevaya siyaseta millet didatin bidanin. Li ser pirsîyarên teka tekan dibe, ku Merov li ser de bide bipevçûnkirin; lêbelê Aristokratên Oligarşî bi başî û çakî ve didatin bizanîn, bê çawan geşbûna wanî abûrî nayête bicudakirin û ew bi nala zincîrekê ve bi geşbûna Borcuwazîyên çêkirinê û bazirganîyê ve tête bigirêdan.

Ji wê demê û pê ve Borcuwazî bi bê payebûn ve

37 Pêşkevîna Sosyalistîyê ji Otopîyê tanî Zanistîyê

dihate biderkevtin; lêbelê ew bi perçeyekî pêrûniştî ve ji çîniyên Serdarên Ingilistanê de dihate biderkevtin. Tev bi hev re kareke wanî bi hev re ji bona bi bindestkirina komelên pîrî gelêriyên Xebakêşan ve dihate biderkevtin. Bazirgan yanî xwedîyê fabrîkê -kargehê- bi xwe ve cihê Xwedîyê kar ji xwe re dide biwergirtin, yanî weke ku Merov hêjî berî demeke kurt li Ingilistanê de bi "Sermîyanê serûştî" ve beramberî bi Şagirtên xwe, Kargerên xwe û Berdestên xwe ve didate binavkirin. Li ser wî de divabû, ku ew weha bi pîrî û başî ve kar ji wan bide biderxistin; lê mîna ku tête bigotin: ku ji bona vê armanca hanê li ser de dihate bidivakirin, ku ew wan ji bona serdanîna divayî bide biperwerdekirin. Ew bi xwe ve bi oldar ve dihate biderkevtin; oladrîya wîna jê re al didate bipêşkeskirin, ya ku di bin wê de wî pê zora Patîşahan û Lordan didate bibirin, dirêj nekir, ku wî çare date bidozandin, ya ku vê ola hanê ew jê re date bidan, da ku ew pê di hişên Bindestên xweyî serûştî de bide bikarkirin û wan bi serberjêrkirî ve ji bona daxwazên Sermîyanên kar bide bikirin, ku ew biserberjêrkirina hanê ji Semîyandarên kar bi çakîya veşartîyê Xwedawend ve dihate biderkevtin. Bi kurtî ve Borcuwazîya Ingilîzî ji niha de bi hevpar ve ji bona bi berjêrhiştina "Birên Jêrîn", komên gelêriyî ji bona berkirinê de dihate biderkevtin û yekek ji çarên bikaranînê pêre ew di kêrkirina oladrîyê de dihate biderkevtin.

Tiştêkî din hêjî bi xurttir ve mêldarîya oladrîyê li nik Borcuwazîya de date bixurtkirin: ev jî di geşbûna metiryalistîyê de li Ingilistanê de dihate biderkevtin. Ev rêça bê Xwedanîyê ne bes tenê li çîniya navînîyî oldarî de dil lê didate bilerizandin, wê xwe bi nala cîhanbînekê ve didate bizanîn, ya ku ew pîr ji bona Zanevanan û Xelkên têgihîştîyên dunyayê dide bilihevanîn, ya ku ew bi dijûn ve beramberî

oldarîyê têtê biderkevtin û ew pir bi başî ve û bi lihevhatî ve ji Xelkên bêsewad jî û herwehaji pêrejî ji bona Borcuwazîyê jî têtê biderkevtin. Bi Hobbes re ev rêça hanê ji bona nava rastê hate bidakevtin. Ew bi nala liberxwedanekê ve ji bona desthilatîya giştîyî Padîşahîya hate bidakevtin û wê ji bona Padîşahîya bi serê xwe ve ji bona berjêrhiştina "Puer robustus sed malitiosus" (-Xortekî xurt, lêbelê Şeytan-. Ji pêşgotina Hobbes di nivîsta wî de "Li ser Rûniştvanan de", Belavker.) û ji bona serberjêrkirina gel date bibangkirin. Wisajî li nik Hevalbendên Hobbes de ji Bolingbroke, Shtesbury ûhd. şêweyê nuh ji metiryaslistîyê yanjî Xwedanîkirina hoyî dihate biderkevtin û ew bi nala rêçeke Aristokratî ve bi girtîyê bi dizî ve hate bimayîn; jibervêjî ve Borcuwazî ji bona wêna didate bikîndarîkirin, ne ku bes tenê jiber canbazîya wêyî oldarî; lêbelêjî jiber ku pêwendîya wêna bi berên siyasîyî Dujminên Borcuwazîyê re dihate biderkevtin. Weha di rûwê vê metiryalistîyê de û vê Xwedawendîya hoyeyî Aristokratî -Xanedanî- de hate bidiyarkirin, ku rêyên Protistanîyên bi xwe ve, yê ku wan al û Şervan ji bona Malbata Stuar didatin bipêşkeşkirin, wehaji ji bona çînîya navînî ve hêza şervanîya şerekî didatin bipêşkeşkirin û îro jî ew hestîyên piştê ji bona "Partîya Liberalîyî -Azadxwazî- Gewre" re didin bipêkanin. Di wênavê de metiryalistîyê xwe ji Ingilistanê ji bona Firensa date bibarkirin. Li wêderê de wê li ber xwe de dibustana duwemî felsefa metiryalistî date bidîtin, ya ku ew ji Cartesianismus -Kartisyanîyê¹⁹- hatibû biderkevtin û pêre ew hate bihilandin. Wisajî li Firensa de ew di pişt re bes û bi tenha xwe ve bi

¹⁹Cartesianismus, ew bi rêça Hevalbendên Feylesufê Firensîyî sedsalê heftdehan ve René Descart -bi Latînî ve: Cartesius- têtê biderkevtin, yê ku wan ji felsefa wî havilên metiryalistîyî ji xwe re dane biderxistin.

39 Pêşkevîna Sosyalîstîyê ji Otopîyê tanî Zanîstîyê

rêça Aritokratîyê -Xanedanîyê- ve hate bimayîn. Lêbelê bi lez û bez ve rûçikên wêyî şûreşvanî hatin biberzkirin. Metiryalistên Firensî rexneyên xwe bes li ser tiştên oldarîyê de bi tenha xwe ve nedane bisînorkirin; wan li her zanîstîyêke danîn de, li her pêkhatîneke siyasî de di dema xwe de lê didatin birexnekirin û da ku ew bi karanîna tevayî ji bona dîtina xwe bidin cihanîn; wan kurttirîn rê ji xwe re dane bigirtin: Wan ew bi şehrezayî ve li ser hemû berên zanebûnê de di nivîsta gewre de dane bikaranîn; di pişt re wan ew bi "Encyclopédie" ve dane binavkirin.

Weha metiryalistî bi vî rengê hanê ve yanjî bi renekî din ve bi nala metiryalistîya eşkere yanjî Deismus - Xwedawendîya hoyî- bi felsefa jîna tevaya Xortên zanan ve li Firensa de hate bikirin; bi rastîjî ve weha ev rêça hanê hate biberzkirin, ya ku Hevalbendên Padîşahên Ingilîzî ew ji bona nava dunyayê dabûn biberdan, wê di dema şûreşa mezin de ji bona Komarvanên û Hevalbendên Tîrsê ala Tiyirî û Nesê ji bona "Dazanîna Mafeyê Merov" date bipêşkeşkirin²⁰. Şûreşa mezinî Firensî bi rabûna sêyemyî Borcuwazîyê ve dihate biderkevtin; lêbelê ew bi ya pêşî ve dihate biderkevtin, ya ku wê bi tevayî ve perda şal û şapên li ser oldarîyê de date biavêtin û wê li ser tiradeke siyasîyî eşkere de xebata xwe didate bikirin. Belê ew bi rabûna ser xweyî pêşî ve dihate biderkevtin, ya ku têde bi rastî ve xebatkirin tanî qirkirina bendekê ji bendan hate bikirin û

²⁰Engels li ser "Dazanîna Mafeyê Merov û Rûniştvan" de dide bimebestkirin, ya ku parlemana pêşî di sala 1789 hate bipêrûniştin, ku têde bir û bawerîyên bingehîyî siyasîyî rêstika Borcuwazîya nuh hatin biderkevtin. Ev dazanîna hanê di destura firensîyî sala 1791 de careke din hate bianîn.

têde benda Aristokratî -Xanedanan- hate biqirkirin û benda Borcuwazîyê bi carekê ve hate biserkevtin. Li Ingilistanê de li dûhevduhûneke bi bê birîn ve ji berî pêkhatinên şureşê û yên piştî wê re jî hebûn, lihevhatin di navbera Zemîndarên mezin û Sermîyandaran xwe di lidûhevbûna hiştina mafeyên carekê bûyî ji yên berê de û di parastina şeweyê qanûnên derebegîyî bi qedir û qîmet ve didate bidîtin.

Li Firensa de şureşê bi carekê ve pêwendîyên rabûn û rûniştinên kevnarî berê û şopên dawîyî derebegîyê dane bimelkeskirin û wê di Cod Civil²¹ de lihevhatineke nimûnî ji bona pêwendîyên sermîyandarîyî nuh de li ser qanûna Romanîyî kevin de date bivejandin, - ew bi têgihîştineke bigir bi tevayî ve ji pêwendîyên qanûnî ve tete biderkevtin ya ku ew li ser koça pêşkevtina abûrî de tete bisuwarkirin, ya ku Marx wê bi "Warenproduktion" -berkirina mal- dide binavkirin-; Weha bi şehrezayî ve Code Civil hatibû bidanîn, ku ev nivîsta qanûnîyî şureşgêrîyî Firensî hêjî îro li tevaya welatên din de -Ingilistan jî di nav de- bi nala nimûne ve ji bona guhertinên mafeyên xwedîbûnê tete bibingehkirin. Divê ku em li ser veyeka hanê de nedin bijibîrakirin; heger ku hêjî qanûna bingehîyî Ingilîzî pêwendîyên civaka sermîyandarîyê bi zimanekî hovberîyî derebegî ve dide bitêgihandin, ya ku ew li ser tiştan de tete bisuwarkirin, mîna ku ew dixwaze bide biderxistin, li gora suwarkirina nivîsandina Ingilîzî de li ser peyivandina wêna de tete biderkevtin, mîna ku Firensîyekî dayite bigotin: Vous écrivez Londres et vous Prononcez Constantinople -tu

²¹Code Civil des français -Qanûna Bajarî-, yekek ji pênc qanûnên li Firensa de di sala 1804 de û tanî 1820 de di pêla Napoléon hate bicîhatin. Engels ev qanûna di sala 1804 derkevtî de bi nala qanûneke kîlasîkî ve ji bona hemû qanûnên Borcuwazîyê date bidanîn.

41 Pêşkevîna Sosyalîstîyê ji Otopîyê tanî Zanîstîyê

London dide binivîsandin; lêbelê tu Istanbulê dide biaxivtin. Weha ev bingehîyî Ingilîzî bi xwe ve bi tenha jî ve tête biderkevtin, ya ku ew bi bê guhertin ve hate biparastin û ew ji bona Emerîka û Kolonîyên din de hate bişandin. Baştirîn perçeyê ji azadîyên Cermanîyî kevin- ew jî azadîya xweyî, awtonomîya cihî, girawkirina bê hîç destdirêjîyekê ji bil yên dadgehan de-, bi kurtî ve ew azadîyên Cermanîyên kevin, yên ku ew li ser Kontinent -bejayê- de di bin Padîşahîya bi serê xwe ve hatin biwindakirin, tanî niha bi carekê ve li tu cîyan de careke din nehatin bivegerandin.

Belê careke din em ji bona ser Borcuwazîya xweyî Ingilîzî de bêtin bivegerandin. Şûreşa Firensî jê re kêsên mezin bi herifandina bazirganîya deryayî Firensî ve bi alîkarîya Padîşahên Kontinent -bejayê- ve, bi destdanîna ser Kolonîyên Firensî ve û bi derxistina wan ve ji nava destên Firensa û bi pelixandina daxwaza Firensî tanî dawî ve ji bona berberîya deryayî de date bidan. Evaya bi bingehêkî ve dihate biderkevtin, ku Borcuwazîya Ingilîzî şerê şûreşa Firensî didate bikirin, bingehê duwem dihate biderkevtin, ku rêyên vê şûreşê bi zor ve porên serên wê didatin birakirin. Ne bes tenê tîrsa "pîs"; lêbelê jî hêhîbêtir di rabûna wê de dihate biderkevtin, ku wê didate bixwestin, ku ew serdarîya Borcuwazî tanî dawîya wê bide bicihanîn. Magelo Borcuwazîya Ingilîzî li cîhanê de çi dikarîbû bi bê Aristokartîya -Xanedanîya- xwe ve bida bikirin, ya ku wê ew bi fêrî dan û sitendîne de dide bikirin?, - (ew dan û sitendin jî li gora Mamoste de dihatin biderkevtin)-, Xanedanên wê jê re mode didatin bidozandin, wê Efser ji bona leşker jêre didatin bipêşkeşkirin, yê ku jê re ew bi Parêzvanê rêk û pêkxistinê ve li malê de û ji bona gemîkirinan dihate biderkevtin, yê ku wî jê re bazarên nuh didatin bivekirin. Belê Kêmîyek ji Borcuwazîya pêşverû, yên ku karên wan di

wê lihevhatina hanê de ne weha bi başî ve diahtin biderkevtin, ya ku ew ji çîniya navînî dihate bipêkhatin, bi dil û can ve bi şûreşê re dihate biderkevtin; lêbelê ew di Parlamenê de bi bê hêz û hiner ve dihate biderkevtin.

Çiqasî bi bêtir ve metiryalstî bi nîşana şûreşa Firensî ve dihate biderkevtin, weha deha bi xurtî ve Burcuwazîya Ingilîzî bi dawa oldarîya xwe ve xwe didate bigirtin, ya ku ew di nava tirsê Xwedê de dihate bijîyandin. Magelo pêla tirsê li Paris de nedate bieşkerekirin, bê kanî çî jê tête biderkevtin, gava ku millet dev ji oldarîyê date biberdan? Çiqasî bi bêtir ve metiryalistîyê xwe ji Firensa de ji bona nava welatên dorhêla xwe de xwe didate bibelavkirin, wê şapên dîtinên nala xwe û nemaze felsefa Elmanî didate bixurtkirin. Bi rastîjî ve çiqasî bi bêtir ve li ser Kontinent -bejayê- de metiryalistî û remankirina azadî bi bingehe divayî ve ji bona zanebûna her Merovekî zanevan dihatin bikirin, weha deha bi bêtir ve çîniya navînîyê Ingilîzî xwe bi rêçên cudan ji yê oldarîya xwe de xwe didatin biperçîmkirin. Tevî li van rêçên cudan ji hevdû jî de; lêbelê ew tevde bi rûçikên xweyî ola Filetîyê ve bi eşkere ve dihatin biderkevtin.

Di wê dema ku şûreşa Firensî bi serkevtinên siyasî ve ji bona Burcuwazîyê li Firensa de didate bigirawkirin; li Ingilistanê de Watt, Arkwright û yê din ji bona şûreşa çêkirinê didatin birêberîkirin, ya ku wê bi carekê ve deqa giranîya hêza abûrî date biveguhastin. Dewlemendîbûna Borcuwazîya niha bi lezbûneke bi bê dawûbûn ve bêtir û bêtir ji dewlemendîbûna Aristokartîyên -Xanedanên-xwedîyên erdan tête bigewrekirin. Di nava Burcuwazîyê de bi xwe ve Aristokartîya -Xanedana- darayî, Xwedîyên bankan -bengan- hd... bêtir û bêtir bi beramberî Xwedîyên Fabrikan -Wargehên kar- ve ber bi baş ve hatin bikişandin.

43 Pêşkevîna Sosyalîstîyê ji Otopîyê tanî Zanîstîyê

Lihevhatina sala 1689 de bi xwe ve li gora guhertinên hêdî hêdî de, ya ku ew di dema xwe de ji bona kara Borcuwazîyê dihate biderkevtin, ew nema bêtir ligel cihên bendên têde bi beşdarkirî ve dihate biderkevtin. Rûçikê vê beşdarîbûna hanê jî bi xwe jî ve hate biguhertin Borcuwazîya sala 1830 pir bi cudanbûn ve ji Burcuwazîya sedsalê derbasbûyî ve dihate biderkevtin. Hiştina deshilatîya siyasî di nava destên Xanedan de, yê ku ew di beramberî rûwên daxwazên Borcuwazîya çêkirina nû de dihatin birawestandin, nema êtir bêtir ligel kara abûrîya nuh de didate bilihevkin. Jibervêyekêjî ve careke din xebatkin bi dijî Xanedanan ve dihate bidivakirin û ew xebata hanê bes û bi tenha ve bi serkevîna hêza abûrîyî nuh ve dikarîbû bihata bidawîkin. Di bin bikêrkirina şûreşa Firensîyî sala 1830 de di pêşî de tevî li ber hemû xwedanîyê jî de çakkirina parleman hate bicîhatin²². Vê çakkirina Parlemanî hanê cihêkî pêrûniştinîyê bi xurt û hiner ve ji bona Borcuwazîyê di parleman de pê date bidan. Di pişt re qanûn ser zad hate bihilanîn²³, ya ku wê ji bona her dem û çax bi serkevîna

²²Mebest li vê derê de li ser çakkirina qanûna helbijartinê de tete biderkevtin, ya ku perlemana Ingilîzî di sala 1831 de hate bipêrûniştin û di Civata Lordan de di axlêva sala 1832 de li ser de hate bimorkirin. Ev bi Çakkirina hanê ve bi dijî monopola siyasîyê Xanedanên Zemîndarên Derebege ve dihate biderkevtin. Wê rê û ban li ber Wênerên Borcuwazîya çêkirinê de ji bona Parleman datin bivekin. Lêbelê Pirolitarya û Borcuwazîya biçûk, yê ku ew bi hêzên bingehî ve ji bona Çakkirinê di dema xebatê de dihatin biderkevtin, ji bal Borcuwazîya liberalî de hatin bixapandin û ew herdu hêz jî ji bona mafeyên xweyî helbijartinê pê nehatin bigihandin.

²³Qanûna Zad. Parlemana Ingilîzî ew di sala 1815 de ji bona kara Zemîndarên gewre bi gumrikkirineke bilind ve li ser anîna genim û ceh de ji derve date biderxistin. Van qanûnên genim û ceh pir bi bed ve di

Borcuwazîyê li ser Xanedanên zemîndarên mezin de û bi taybetî ve li ser perçeyê wêyî pîrî jêhatî de ji Xwedîyên Febrîkan -kargehan- date bigirwakirin. Ev bi mezintirîn biserkevtina Borcuwazîyê ve dihate biderkevtin; lêbelêjî ew bi ya dawî jî ve dihate biderkevtin, ya ku ew bes û bi tenê ve ji bona karê wê dihate biderkevtin. Hemû biserkevtinên wêyî di pişt re divabû ku ew ligel hêzeke civakîyî dinî nuh de bide biparvekirin, ya ku ew di pêşî de jê re bi Hevalbend ve dihate biderkevtin; libelê di paş re ew jê re bi Hember ve dihate biderkevtin.

Şûreşa çêkirinê ne bes tenê çînîyek ji Xwedîyên kargehên Sermîyandarên mezin date biafirandin, lêbelêjî wê çînîyek ji Kargerên kargehan de date biafirand, yên ku ew bi jimare xwe ve pîr bi zor ve dihatin biderkevtin. Ev çînîya hanê her û her bi jimare xwe ve dihate bigewrekin, ew bi wê pîvanê ve dihate bigewrekin, mîna ku şûreşa çêkirinê şaxek li dû yên din de ji berkirinê bi bin destên xwe ve didate bixistin. Bi berzbûna jimara wê ve wehajî pêrejî hêza wê dihate bigewrekin û vê hêza hanê hêjî xwe di sala 1824 de date bixuyanîkirin, di dema ku wê parleman bi cir ve ji bona hilanîna qanûna qedexekirina pêkhatina Civatên Kargeran date bineçarkirin. Di dema ragiyandinê de ji bona çakkirinê Kargeran perê radîkalî di Partîya Çakkirinê de

rewşa jîyana Xelkên perîşan de datin bikêrkirin û ew hîç bi tu rengêkî ve di kara Çêkirvanan de nedihatîn biderkevtin; jiber ku wan didatin bihiştin, ku hêza kirîna bazara hundurû bête bişikestî û bikêmkirin. Ew bi kelem ve di ber rêya bazirganîya derve de dihatin biderkevtin. Di dawîya salên siyan de Borcuwazîya Ingilîzî bi dijî qanûna zad ve bendek di bin serokîtiya Cobden û Bright de date bipêkanîn. Piştî xebata bi çend salan ve ji benda hilanîna qanûnên zad ew qanûnên hanê di sala 1864 de hatin bihilanîn.

45 Pêşkevtina Sosyalistîyê ji Otopîyê tanî Zanistîyê

didatin bipêkanîn; gava ku qanûna sala 1832 de ew ji dengdanê dane bibêparkirin, wan daxwazên xwe di "People,s Chater"²⁴ -Peymanan Gel- de datin biderxistin, wan xwe di partîyeke bi serê xwe ve nala Partîya Çartistên bi serê xwe ve dane biserhevkirin. Ew bi partîya pêşîyî Kargeran ve di dema me de tête biderkevtin, ya ku wê berberîya benda Bourcuwazîyî xurt ji bona daxwaza hilanîna qanûnên li ser zad de didate bikirin²⁵. Di pişt re

²⁴Peymana Gel, wê daxwazên Çartistan di nava xwe de didatin bihundurkirin. Ew di sala 1838 de di meha gulanê de nala pirojeyekî qanûnî ji bona Parleman hate bipêşkeşkirin. Ew ji şeş bendan dihate bipêkhatin: Mafeyê helbijartina tevayî (Zilamên bîstûyek salî), helbijartina salane ji bona parleman, dengdana veşartî, wekhevkirina cihên helbijartina, hilanîna mercên darayî, ji bona yên ku ew xwe ji bona parleman xwe didin bihelbijartin, dana mehane -mûçe- ji bona Endamên parleman.

Çartistan sê daxwaz ji bona parlemana ji bona pêrûniştina li ser wan de datin bipêşkeşkirin, lêbelê parleman ev Peymana Gel di salên 1839, 1842 û 1849 de nedate biwergirtin.

²⁵Benda hilanîna qanûnên Zad, ev bi rêxistinekê ve dihate biderkevtin, ya ku Borcuwazîya çêkirinêyî Ingilîzî ew di sala 1838 de li Manchester de ji bal Çêkirvanên Cobden û Bright de date bidurustkirin. Vê benda hanê daxwaza azadîkirina bazirganîyê bi carekê ve didate bikirin û herwehaji wê ji bona hilanîna qanûnên zad ji bona nizimkirina kirya Kargeran û lawazîkirina cihê abûrî û siyasîyî Xanedanên Zemîndarên mezin û gewre didate bixebatkirin. Bendê di xebata xwe de ji bona kişandina komên kargeran ji ser xwe ve didate bikarin, da ku ewjî bi dijî Zemîndaran ve bidin bixebatkirin. Lêbelê Kargerên Ingilistanêyî şiyar di wê demê de ji bona ser tevegereke Kargeran bi serê xwe ve hatin biçûyîn, ya ku ew bi rêxistineke siyasî ve di Çartistan de dihate biderkevtin. Pistî hilanîna qanûn zad Bendê xwe ji hevdû date bixistin.

şûresên Kontinental -bejayê- yê reşmeh û avdara sala 1848 hatin bivêkevtin, yê ku di nava wan de Kargeran roleke gewre datin bilîstin, di dema ku ew bi kêmanî ve li Paris de bi daxwazên xwe ve ji bona tiradê hatin bidakevtin; ew daxwazên ku ew bi hîç corekî ve li gora dîtina civaka sermîyandarîyê de nikarîbûn bihatana bicîhatin. Di pişt re jî tevgereke paşverû hate bidûkevtin. Di pêşî de kevîna Çartistan di 10 cotana sala 1848 de hate biderkevtin, di pişt re jî de hêrandina rabûna ser xweyî Kargerên Paris di 2 rêbenda wê salê de bi xwe ve hate bidîtin; di pişt re jî de rûdanên sala 1849 de li Italya, Meceristanê, Cerministana Jêrî de û di dawîya dawî jî de bi serkevîna Louis Bonaparte ve li ser Parisê de di 2 rêbenda sala 1851 de hatin biderkevtin. Weha bû, ku wan bi kêmanî ve dikarîbûn xwe ji daxwazên Kargeran, ji wan daxwazên bi tirs ve bidin birizgarîkirin; lêbelê bi çi buhabûnê ve ev hate bikirin? Heger ku Borcuwazîya Ingilîzî ji berê de didate bibawerîkirin, ku li ser wî de bi hiştina gelemperîya millet ve li jêr rêya oldarîyê de dihate divakirin; ma bi çiqasî ve bêtir jêre bi giranî ve dihate biderkevtin, ku ew bi neçarbûna vêna ve piştî van hemû serpêhatîyan divabû bida biderxistin? Jîbervêjî ve her û her Borcuwazîya Ingilîzî bi hezaran û deh hezaran pûl sal bi sal ve ji bona belavkirina rêça Incîlî di nava rêzên Kargerên jêrî reben de didate bixerckirin; biyê ku ew ji xwe re li qerf û gepên Hevalên xweyî bejatîyê de bidin biguhdarîkirin. Ew bi mekîna oldarîya xwe ve nehate bitêrkirin, wan yarmetî ji birayê xweyî Jonathan datin bixwestin²⁶, yê ku ew di wê

²⁶Birayên Jonathan, bi navnîşaneke qerf ve Ingilîzan li Emerîkîyên Jorî de di dema cenga Ingilîstanê de bi dijî Emerîka Jorî ve didatin bikirin, di cenga ku têde Emerîka Jorî ji sala 1775 -1783 de têde daxwaza serxwebûna xwe didate bikirin.

47 Pêşkevîna Sosyalîstîyê ji Otopîyê tanî Zanîstîyê

pêlê de bi mezintirîn rêxistina Bazirganîyê oldarîyê ve dihate biderkevtin û ji Emerîka Revîlîsmus²⁷ Moodya û Sankey ûhd. dane bianîn; di dawîya dawî jî de wî ji xwe re alîkarîya bi tirsîyî leşkerê parastinê jî ve date biwergirtin, yê ku ragiyandina bi şêweyê Filetîya kevnî kevnar ve ji nuh ve didate bisaxkirin û wî berê xwe ber bi Perîşanan ve didate bivekirin, mîna yên ku ew ji bal Xwedawen de hatibûn bineqandin, yên ku wan ligel sermîyandarîyê de bi şêweyekî oldarî ve şerê wê didatin bikirin û weha perçeyekî ji xebata çîniyî oldarîya Filetîyî kevnî kevnar dihate bixwedîkirin, ku rojekê ji rojan Xelkên zengîn, yên ku wan jêre pere didatin bipêşkeşkirin, pir bikaribin bêtin bitirsandin.

Bi mîna qanûnekê ji pêveçuna mêjûwê tête bidiyarkirin, ku Borcuwazî li hîç welatekî Ewropayî de hêza siyasî - bi kêmanî ve ne di demekê dirêj de- bi rengekî bê Hember ve dikare bi destên xwe ve bide bixistin, mîna ku Xanedanîyê ew ji xwe re di pêla sedsalên navînî de didate biparastin. Bi xwe ve li Firensa de, li wêdera ku Derebegî weha bi carekê ve ji rehan de hate biqelandin, Borcuwazîyê nala çîniyekê bi teyayî ve serdarî bes bi tenê ve di pêlên demên kurt de bi bindestên xwe ve date bixistin. Di bin Louis-Philippe de di salên 1830 - 1848 de bes tenê perçeyekî biçûk ji Borcuwazîyê serdarî didate bikirin, perçê pir gewre, yê ku di rêya sînorê bilindî ji bona mafeyê helbi-jartinê hatibûn bidanîn, jê bi bê pişk û par ve dihate

²⁷Revivalîsmus -şiyarbûn-, ew bi şapekî ve di kelîsa Protîstantî ve li Ingîlistanê de tête biderkevtin, yê ku ew di nivî pêşî de ji sedsalên heftdehan li Ingîlistanê de û di pişt re li Emerîka Jorî de hate biderkevtin. Hevalbendên vî şapê hanê ji bona xurtkirin û firehkirina deshilatîya oldarîya filetîyê di rêya amojgarîyên oldarî de û pêkanîna Civatên Bawermendan de didatin bixebatkin.

biderkevtin. Di bin Komara duwan de tevaya Borcuwazîyê belê bes bi tenê ve sê salan date biserdarîkirin; nekarîbûna wêna rê ji bona Imperetoriya duwan de date bitext û birastkirin. Ji nuh ve di bin Komara Sisyan de Borcuwazîyê bi nala tevayekê ve bîst salan li dûhevdû de desthilatîya serdarîyê didate bikirin û pêrejî ew vaye di niha de mizgînên xêrê bi pêşveçûna jihevexistina xwe dide bixuyanîkirin. Serdarîya Borcuwazîyê ji bona demeke dirêj tanî niha bes û bi tenê ve dikarîbû di nava welatên nala Emerîka de bihata bidîtin, li wêdera ku derebegî tucarî nehatîbû bidîtin û civakê di pêşîya pêşî de ji bingehe Borcuwazîyê de date bidestpêkirin. Bi xwe ve li Firensa û Emerîka de Dûndên Borcuwazîyê Karger ji mêj de bi xurtî ve vanan li derî de didin bukutandin.

Li Ingilistnê de Borcuwazîyê hîç bi tenha xwe ve serdarî nedayite bikirin. Bi xwe ve bi serkevtina sala 1832 de Borcuwazîyê Xanedanan bigir di hemû cihên Karmendên gewre de dane bihiştin. Ez nehatim biliberkevtin, bê çima çînîya navînîyî zengîn ev jêrbûna hanê ji xwe re date bihiştin, ku ew bête bikirin, tanî ku rojeke ji rojan Liberalîyê Xwediyê Fabrîkeke mezin Mîrza W. E. Forster di peyvekê de ji bona Xortan li Brandford de ji wan didate bilavlavkirin, da ku ew fêrî zimanê Firensî bêtin bikirin; jiber ku ew bi çareyekê ve ji bona Merov tête bikirin, da ku ew bikaribe rêya xwe di jînê de bide bivekirin û pêrejî wî date bigotin, ku wî xwe bi bêvac ve didate bidîtin, gava ku ew bi Wezîr ve hate bikirin û ew ji nişkê ve ji bona nava civakekê hate bikevtin, ku li wêderê de bi Firensî ve bi kêmanî ve weha mîna Ingilîzî pê dihate bipêwistîkirin. Bi rastîjî ve Borcuwazîyên Ingilîzîyên wê demê li gora endazê navîbûnê de bi carekê ve bi naşîbûn ve dihatin biderkevtin; ji wan re bi qenc ve yanî bi bed ve dihate biderkevtin, ku ji bona

49 Pêşkevîna Sosyaltîyê ji Otopîyê tanî Zanistîyê

Xanedanan hemû şûnên bilindên Karmendên Dewletê divabûn bihatana bihiştin, li wêdera ku rûçikên din ji bil tengbûna dîtina Giravêyî bi tenha xwe ve û bi liberkevîna Giravyêyî bi xwe ve dihatin bixwestin, yên ku ew di rêya jîrbûnê de di kar de hatibûn biserpêhatîkirin²⁸. Bi xwe ve îro

²⁸Bi xwe ve di rêya kar û barên bazirganîyê de, pozbilindayî, payebûn û şovîniya milî bi amojgarîyeke pir pîs ve têtê biderkevîtin. Tanî demeke pir nêzik ji Fabrikvanekî -Kargehvanekî- Ingilîzî bi mîna nizimbûnekê ve ji bona Ingilîzîyekî didate bidîtin, ku ew bi zimanekî din ve ji bil zimanê xwe pê de pê bide biaxivîtin û tanî radeyekî jî ew bi pê ve dihatê bipayebûn, ku "Arme Teufel" -Şeytanê reben- Biyanîyan xwe li Ingilistanê de didin biwarkirin û ew wê ji westandina belavkirinên berkîrinên wê didin biparastin. Ingilîzan carekê ji caranji ji xwe re nididatî bidîtin, ku ev Rebenê Biyanîyên hanê bi pîrbûn ve bi Elman ve dihatin biderkevîtin, bi vê yeke ve perçeyekî gewre ji bazirganîya derveyî Ingilîzî ji anîne û herwehaji derxistinê di nava destên wan de hatibû bikevîtin. Bazirganîya derveyî Ingilîzîyî xweser xwe hêdî hêdî li ser Kolonîya, Çîn, Dewletên Yekgirtîyî Emerîka û Emerîka Jêrîn didate bisînorkirin. Hêjbêtir kêmtir wan pê didatin bihestyarîkirin, ku ev Elmanên hanê bazirganîyê bi dunya derve re didin bikirin; yên ku wan bi demê re torek ji kolonîyên bazirganîyê li ser tevaya cihanê de bi rêk û pêkxistî ve dane biavakirin. Lêbelê dema ku Elmanya ji nêzîka çil salî de ji dil û can date bidestpêkirin, ku ew jî mal ji bona derxistina derve bide bidurustkirin, wê di van kolonîyên bazirganîyên Elmanîyî hanê de destikek li ber xwe de date bidîtin, yê ku wî ji bona wan karên pir baş û çak ji bona veguhertina wan di demeke pir kurt de ji welatekî çandinîyê ji bona welatekî çêkirinê di rêza pêşî de date bikirin. Wê çaxê di dawîya dawî de berî nêzîka deh salan Fabrikvanên -Kargevanên- Ingilîzî tirsê ew datin bigirtin û wan li nik Balyoz û Şahbenderên xwe dane bipirskirin, çima ew Kirîndarên xwe nema dikarin bidin biparastin? Bersiv weha ji wan re hate bidan: 1. Hûn xwe bi zimanê Kirîndarên xwe ve nadin bifêrkin; lêbelê hûn li wan de didin bidozkirin, ku ew bi zimanê we ve bidin biaxivîtin; 2. Hûn carekê ji caran ji pê nayêtin birabûn, ku hûn pêwistîyên Xerîdarên xwe, rabûn û rûniştinên wan û li gora kevîtinên serên wan de bidin bicihanîn; lêbelê hûn didin bidozkirin, ku ew rabûn û rûniştinê we, pêwistî û kevîtinên li

jî gift û goyên bi bê dawî ve ji yên rojnaman li ser "Middle - clas - education" -Perwerdekirina çînîya navînî- de didin bi-xuyanîkirin, ku Borcuwazîya Ingilîzî xwe hêjî her û her bi baş ve ji bona baştirîn perwerdekirinê û fêrkirinê nade bidîtin û ew xwe bi biçûkbûnekê ve ji fêrkirin û perwerdekirinê dide bitêrkirin. Ev wehajî piştî hilanîna qanûnên zad bi tiştêkî seruşî ve dihate bidiyarkirin, ku Xelkên, yên ku ew di xebata xwe de nala Cobdon, Bright, Forster ûhd. hatin biserkevtin, ji her hevkarîyeke mîrî ji karên dewletê tanî dawîya bîst salan hatin bibêparkirin, piştî ku çakkirina Parlemanekî nuh ji wan re derî di wizaretan date bivekirin²⁹. Borcuwazîya Ingilîzî hêjî tanî îro jî bi hestiyarîya nizimbûna xweyî civakî ve tete biderkevtin, tanî sînorekî ku ew li ser kîsê xwe de û li ser kîsê millet de komekê ji Xelkên piştvekirî, zexel û qelq têtin bijîyandin, ji yên ku ew millet di hemû çaxên mîrî de divên bidin bitirsvekirin. Borcuwazî xwe pir bi serbilind û qedir ve didin bidîtin, gava ku yekek ji Endamên wê tete biqedirkevtin, ku ew di nava wê koma qencî hanêyî helbijartî de bête biwergirtin, tevî ku wan ew bi xwe jî ve dane biafirandin.

Wehajî çînîya navînîyî çêkirinê û darayî hêjî bi serî ve nedane bibirin, ku ew Xanedanên xwedîyên erdan bi

gora serên we Ingilîzan de bidin biwergirtin.

²⁹Nêt li vir de li ser çakkirina parleman de tete biderkevtin, ya ku ew di sala 1876 de ji bal serdarîya derebegîyî Disraeliyî xweparêz de hate bikirin. Li ser havila vê çakkirina sala 1867 de jimara mafeyê Helbijartvanan li Ingilistanê de sed der sed hate bibêtirbûn û perçeyekî baş ji Karegeran jî ji xwe re mafeyê helbijartinê dane biwergirtin.

51 Pêşkevîna Sosyalîstîyê ji Otopîyê tanî Zanîstîyê

carekê ve ji nava hêza sîyasî bidin biderxistin, gava ku Berberên nuh ji çînîya Karger ji bona ser gorepanê hatin bidakevtin. Vegerandina pêşverûyî piştî tevgera Chartistan - Çartistan- û şûreşên Kontinentê -bejayê- yê salên 1848 tanî 1849 de, (geşbûna abûrî bes û bi tenha ve bi xêra azadîkirina bazirganîyê ve hate bikirin; lêbelê ew geşbûna hanê hêjî bi dûrî ve di encamê firehbûna gewreyî mezinî şivên hesinî de, di gemîkirina deryayên gewre de -Ozean- de û di çarên çûn û hatinê de, yê ku ew pîr hatibûn bi pêşkevîtin, dihate bidîtin), wan careke din Karger li jêr hêzên Liberalî -Azadîxwaz- de dane bixistin û li cem wan Kargeran de Radikaltirîn -Xwîngermtirîn- per hate bipêkahtin; mîna ku ev di rijên berê de li nik tevgera Chrtistan -Çartistan- de dihate biderkevîtin. Hêdî hêdî dxwaza mafeyê helbijartinê ji bona Kargeran bi mîna daxwazekê hate biderkevîtin, ku êtir bêtir nema dikarîbû ber li ber de bête bigirtin; dima ku Serokên Whig yê partîya Liberalî hêjî dihatin bilerizandin. Disraeli zanebûna xwe date biderxistin û wî baştirîn bêhn ji bona Toreis datin bikaranîn³⁰. di gava ku wî Household-Stimrecht -Mafeyê dengdanan helbijartinê ji bona Kirêdarên xanîyan- di cihê helbijartinê de di bajaran de ev date bicihanîn û bi vê yeka hanê ve jî wî parkirina cihê

³⁰Wigh û Tories, bi du partîyên sîyasî ve têtin biderkevîtin, yê ku ew li Ingilistanê de di salên Heftîyan û Heştîyan de ji sedsalên heftzdehan hatine bipeyda kirin. Wigh wênerîya Borcuwazîya darayê û bazirganîyê didate bikirin û herwehajî pêrejî wê wênerîya perçeyekî ji Xanedanên Borcuwazî didate bikirin. Ev partîya hanê di binhê xwe de bi partîya liberal ve dihate biderkevîtin.

Partîya Tories wênerîya Zemîndarên mezin û gewre û perçeyî bilind ji Peyên kelîsa Angiliganî de dide bikirin. Her du partî li dû hevdu de geh ev partî gehjî yan din ji bona ser destên serdarîyê dihatin bihatin.

helbijartinê jî pêve date bigirêdan. Di pişt re bi demeke kurt ve dengdana veşartî jî hate bicîhatin. herwehaji di pişt re di sala 1884 de firehkirina mafeyê dengdana Kirêdarên xaniyan hemû bi ber xwe ve de dane bigirtin. Herwehaji di şahrîstanan jî de mafeyê dengdana helbijartinê jî hate bidan û guhertineke nuh li ser parvekirina cihên helbijartinê de hate bikirin û wekhevkirina wan nala hev tanî radeyekî hate bikirin. Bi van tevan ve hêza çînîya Karger di helbijartineke weha de pir hate bigewrekin, ku ew niha di 150 tanî 200 cihên helbijartinê de piranîya Helbijarvanan didin bipêkanîn. Lêbelê hîç dibustaneke din ji bona qedirgirtina rabûn û rûniştinê ji bil sustêma parlemanîyê pê ve nayête bidîtin. Heger ku çînîya navînî xwe bi şermezar ve didate bidîtin û wê bi qedir ve li wê Birê de didate binêrin, ya ku jê re Lord John Manners bi keş ve "bi çînîya baş ve" didate binavkirin, weha di wê qonaxê de piranîya Kargeran bi qedir û hejabûn ve dihatin biderkevtin, yê ku ji wan re di wê pêlê de "bi çînîya baş ve" di hate bigotin û wehaji Borcuwazîyê li wan didate binêrin. Bi rastî jî ve berî nêzîka panzdeh salan Kargerên Ingilistanê bi nimûne ve ji bona qedir û hêjakirina Sermîyanê xwe ve di hate biderkevtin û herwehaji pêrazîbûna wa û şermezarîya wan di hate biderkevtin, gava ku wan ji bona mafeyên xwe didatin bidaxwazîkirin. Vê yekê Balsam -nivišta- ji bona birinên Abûrvanên Elmanên me de di dibustana "Sosyalistîya Katheder"³¹ -Kursîyan- de

³¹Katheder Sozialismus -Solistîya li ser kursîyan de-, ev bi berekî ve ji berên êdyolocîya Borcuwazîyê ve di nava salên hevtê tanî notî ji sedsalê nozdehan de di hate biderkevtin. Wênerên wê di pêşî de bi Pirofîsorên zanistgehên Elmanî ve dihatin biderkevtin. Wan ji ser kursîyên zanistgehê de veguhertinên Borcuwazîyê bi nala sosyalistî ve didatin bifêrkirin û ew bi sosyalistîyê ve didatin bidanîn. Sosyalistîyên li ser kursîyan de, (wênerên wê bi Adlof Wagner, Gustav Schmoller, Lujo

53 Pêşkevîna Sosyalîstîyê ji Otopîyê tanî Zanîstîyê

didatin bidurustkirin, yên ku ew bi belavbûna rêbazên Komonîstîyê û Şûreşgêrîyê ve di nava Xelkên welatê xwe de ango di nava Kargerên Elmanî de pê dihatin bibirîndarkirin û yên ku ew jê nedihatin bisaxkirin.

Belê çînîya navînîyî Ingilîzî bi Bazirganên baş ve dihatin biderkevtin û wan pir bi dûrtir ve ji Pirofîsorên Elmanî didatin bidîtin. Bes û bi tenha ve pir bi bê dilê xwe ve wan serdarîya xwe ligel Karegeran de didatin biparvekirin. Di pêla Çartistan de ew hatin biliberkevtin, ku bê kanî millet çî dikare bide bikirin, ev "puer robustus sed malitiosus". Ji wê pêlê de li ser wan de hate bi neçarîkirin, ku ew piranîya Peymana Gel ji bona welêt bi qanê ve bidin bikirin. Ji her demê bêtir niha bi divabûn ve di hate biderkevtin, ku millet di nava bendê de di rêya çarên sincîyê de bête bihiştin; çara sincîyî pêşî û ya herî giringtir têtê biderkevtin, ya ku Merov komên Xelkê pê dide bikêrkirin. Her û her ev çara hanê jî di ol de têtê biderkevtin. Jiber vê yeka hanê jî ve piranîya Qeşan di encumenên dibusatan de

Brentano, Werner Sombart û hinekî din jî ve dihatin biderkevtin), wan didatin bigotin: ku dewlet di ser çînîyan re têtê bipêkhatin, ew dikare çînîyên bi dijî hev ve bide bilihevanîn û ew dikare "sosyalîstîyê" hêdî hêdî bide bicihanîn; beyî ku ew hîç dest li kara Sermîyandaran de bide bixistin. Bernameya dxwaza Sosyalîstên li ser kursîyan de bes û bi tenha xwe ve bi rêxistina girawkirina Kargeran ve ji nexweşîyê yanî bi oldarîyê ve didatin bixwestin û herwehajî di hin guhertinan de di berên qanûnên çekirinê de ... ûhd. di hate bidîtin. Mebest jî vê di hate biderkevtin, ku ew berê xebata Kargeran ji bona xebata cîmî bide biguhertin. Sosyalîstîya li ser kursîyan de yekek ji kanîyên remanîyên Kêspereştîyê de di hate biderkevtin.

dihatin bidîtin; jiber vê yekê jî ve Borcuwazîyê li ser xwe de dana bêşdanê ji bona xercîya navtêdana rêça şiyarbûnê bi hemû rûçikên wê ve ji sustêma Ritualismu -pêrabûnên oldarîyê- tanî xercîyên ji bona leşkerê Rizgarîkirinê date bidanîn. Niha biqedirkirina Ingilîzî li ser remana azad de û li ser neguhpêdana oldarîyê de li nik Borcuwazîyên Kontinent -bejayê- de hate biserkevtin. Kargerên Firensa û yên Elmanya bi canê raperînê ve hatine bidagirtin. Ew tevde bi carekê ve bi sosyalistîyê ve hatibûn binexweşkevtin û pêrejî wan hîç bi qanûnan ve jiber bingeheên pir qenc guh pê nedidan bidan, gava ku wan çarên biserkevtina xistina serdarîyê ji bona nava destên xwe didatin bihelbijartin. Ev puer robustus bi rastî ve roj bi roj ve malitiosu bi bêtir ve dihatin bikirin. Li ber Borcuwazîya Firensî û ya Elmanî de ji bil çareyekê pêve nema dihate bidîtin; ew jî bi avêtina remana azad bi dizî ve ji bona binê kuncê dihate biderkevtin; mîna Xortekî ku bi dizî ve çixara xwe ji bona deryayê dide biavêtin, gava ku ew bi nexweşîya deryayî ve tête bikevtin, ya ku wî xwe bi çixara vêkevtî ve li ser gemyê de pê didate bipozbilindkirin û bipayekirin. Yek li dû yên din de ji Xwedênenasan bi qencîya Xwedê ve xwe didatin bixuyanîkirin; li ser kelîsê û bîr û bawerîyên wê de pir bi qencî ve didatin biaxivtin; belê wan date bidestpêkirin, ku ew bi wan ve bêtin birabûn; jiber ku wan nikarîbûn xwe ji wan bidin birizgarîkirin. Borcuwazîyên Firensî goşt di roja îne de didatin bivegerandin û Borcuwazîyên Elmanî li ser depên hişkî kelîsê de bi guhdarîkirina bê dawî ve ji amojgarîyên Qeşên Pirotistanî ve dihatin bixwêdankirin.

Borcuwazî bi metiryaistîya xwe re bextreş hate biderkevtin. "Die Religion muß dem Volk erhalten" -Oldarî divê ji bona milete bête bihiştin-, evaya bi cara dawî ve û bi تنها xwe ve ji bona parastina civakê ji windakirina bi

55 Pêşkevîna Sosyalîstîyê ji Otopîyê tanî Zanîstîyê

carekê ve li nik Borcuwazîyê de dihate biderkevtin. Lêbelê ji bextê wanî reş de ev yeka hanê wan di wê demê de datin bidozandin, piştî ku hemû karinên têtin biderkevtin, ku ew oldarîyê di her demê de ji hev bidin biherifandin. Niha bêhn tête bikirin, li wê dora ku Borcuwazîya Ingilîzî ji bona ser rêzê hatîye bigihandin û ew bi qerf û tinazî ve ji bona Borcuwazîyên Firensî û Elmanî dide bibangkirin: Ho Dinino, min ev dikarîbû ji we re berî du sed salî bida bigotin.

Hêjbêtir ez ditirsim, ku ne bi bêvajîya Borcuwazîya Ingilîzîyî oldar û ne jî bi vegeza Borcuwazîya Kontinent - bejayê- ve ji bona oldarîyê "Post festum" di -piştî derbasbûna demê re, (ew bi xwe ve bi piştî cejnê ve tête biderkevtin, Belavker)- dê xwe li ber lehîya Piroilitaryayî berzbûyî de bikaribin bidin biragirtin. Lêbelê jî ber ku ew bes li ber xwe de nema dide bidan û jibervêjî bi xwe jî ve divê ew bête biherifandin. Wehajî Oldarî bi demê re hîç nema benda parastinê ji bona civaka sermîyandarîyê dide bipêkanîn. Gava ku kevtinên serên meyî mafeyî, felsefî û ayînî bi dûr ve yanî bi nêzîk ve ji pêwendîyên abûrîyên zalkirinê de di civaka nîşankirî de bêtin biencamkirin, weha ev kevtinê serîyan xwe di demeke dirêj de nikarin bidin bihiştin, piştî ku pêwendîyên abûrî xwe ji binî de didin biguherdin. Yan divê ku em bi hêzekê ve di ser serûştîyê re bidin bibawerîkirin, yanî divê ku em pê bidin birûniştin û bidin bibawerîkirin, ku hîç bawerîyeke oldarî nikare civaka hatî ji herifandinê bide birizgarîkirin.

Bi rastî jî ve li Ingilistanê jî de Kargeran careke din bi tevdana xwe ve dane bidestpêkirin. Bê gûman ew bi pir ve bi rabûn û rûniştinên kevin ve hatine bibendkirin. Rabûn û rûniştinên Borcuwazîyê - wehajî evsava bi pir ve belavkirî ve dide bigotin, ku bes bi tenê ve du partî dikarin bêtin

bidîtin, yek ji wan bi partîya Xweparêzan ve têtê biderkevtin û ya din bi partîya Liberalan ve têtê biderkevtin û çînîya Karger divê ku ew xwe di rêya partîya Liberalên mezin de bide birizgarîkirin. Rabûn û rûniştinên kargeran, yên ku ew ji dema pêrabûnên wanî pêşî de bi serê xwe ve bi destên wan ve hatibûn bikevtin, weha ji bona hemû kargerên li dû xwe de zanebûneke bi rêk û pêk ve nedane bihiştin. Ji Trade Union -Civatên Kargeran- yên pir kevtin, evaya bes tenê dide bixuyanîkirin, ku her yek ji van civatan ji xwe re Kesên karnekirinê didin bişikandin, bi xwe ve ew wan didin bixwedîkirin. Belê tevlivêjî de çînîya kargerên Ingilîzî tevde xwe ber bi pêş ve dide bipêşvexistin; mîna ku mîrza Pirofîsor Brentano bi dilêşî ve ji bona birayê xweyî Sosyalîstên ser kursîyan vê yekê bi nacarî ve dide bigotin. Çînîya karger xwe mîna her tiştêkî li Ingilistanê de bi hêdfbûn ve xwe dide bitevdan, ew bi pîvan ve gavan dide biavêtin, li vê derê de bi du dilî ve têtê biderkevtin û li dera hanê de bi pêrabûna car caran jî bi bê ber ve û destdayînê têtê biderkevtin; di dema ku ew ji xwe re hêdî hêdî cewhera sosyalîstîyê dide biwergirtin. Ew xwe dide bitevdan û tevger birekê ji Kargeran li dû ya din de bi bin destên xwe ve dide bixistin. Niha wê kargerên nefêrkiyên Londoner Ostend³² -taxa ostend li London de-ji tamara xewa wanî giranî mirinê de dane bişiyarkirin û me tevan date bidîtin, bê kanî çawan palpêdaneke bi hêz û hiner ve van hêzên hanê nuh jî ji aliyên xwe de ji bona çînîya Karger dane bidan. Hegerjî rengê çûna vê tevgerê nikaribin gavên xwe bi nebînfirêhbûna vî ve yanjî yên din ve bide biavêtin, weha bi

³²Ostend, bi taxa perçê rojhilatî London ve têtê biderkevtin, ya ku têtê Karger têtin bijîyandin.

hêvî ve tête biderkevtin, ku divê ev yanî yên din nedin bijîbîrakirin, ku belê bi xwe ve çînîya Karger tête biderkevtin, ya ku ew baştirîn alîyî rûçikên milîyî Ingilîzî bi jîndar ve dide bihiştin û her gavek pêşkevîne ku ew carekê ji wan re li Ingilistanê de hatîye biwergirtin, hîç bi carekê ve ew careke din nayête biwindakirin. Heger Lawên Çartistên Pîr, ji bingehên ku li jor de li ser de hatîyê bigotin, ne hemû tiştên libendebûn dikarîbûn bidana bicîanîn, weha lêbelê tevliwêjî de tête bidiyarkirin, ku dê Zaro li gora dilên bav û Kalên xwe ve bêtin biderkevtin.

Weha tête bidiyarkirin, ku biserkevîna çînîya Kagerîyî Ewropî ne bes tenê li ser Ingilistanê de nayête birawstandin. Ev biserkevîna hanê di rêya bihevkarîya bi hev re bi kêmanî ve di navbera Ingilistanê, Firensa û Cerministanê de dikare bête bikirin. Di herdu welatên dawî de bizava Kargeran gaveke pir mezin ber bi pêş de li pêşîya bizava Kargerên Ingilistanê de dayite bixistin; belê li Cerministanê de Merov dikare dema biserkevîna wê bide bidanîn. Pêşkevîne ku wê li wir de ji berî bîstûpênc salên vê dawîyê de ji xwe re dane bikirin, ew bi bê hember û hempa ve têtin biderkevtin. Ew xwe her û her bi ber pêş ve bi lezbûneke mezintir ve dide biderxistin. Heger Ku çînîya Borcuwazîyê Cerministanê berjêrbûn û pîsîtiya xwe date bidiyarkirin, ya ku dilê Merov pê tête bisûtandin, heger ku wê kemasîya karîna xwyî siyasî ne dana birêkûpêkxistin û wê mêranî û hiner di xwe de neda bidîtin, weha çînîya Kargerî li Cerministanê de bi carekê ve wan reş û rûçikên hanê bi pîrbûn ve li nik xwe de dide bidiyarkirin. Bigir berî çarsed salî Cerministan bi deqa destpêkirina pêşî ve ji bona rabûna serxweyî gewre li Eoropa de ji bal çînîya navî de dihate biderkevtin; mîna ku bûyînên îro didin bidiyarkirin. Gelo dê nikaribe bête biderkevtin, ku Cerministan careke

din jî bi gorepana bi serkevtinên gewreyî pêşîyî Pirolitarya
Ewropî ve bête bikin?
F. Engels, di cotana 1892 de

Pêşkevîna Sosyalîstîyê ji Otopîyê tanî Zanîstîyê

-I-

Sosyalîstîya nuh li gora nava xwe de berî her tiştî bi duruskirina dîtina dijûnên çînîyên di civakê de ji Maldaran û Nedaran, ji Sermîyandarn û Kargerên bi kirê ve ji alîkî de didin bizalkirinhin û ji alîyê din de di serberdayîbûna zalkirî de di berkirinê de têtê biderkevtin. Lêbelê ev sosyalîstîya hanê di pêşî de biçmê xweyî dîtîne de têtê bîdiyarkirin, ku ew bi pêşveçûneke bêtir ve bi rêk û pêk ve ji bîr û bawerîyên Şiyarvanên Firensîyên gewreyî sedsalên heştdehan de têtê biderkevtin. Wek nala her dîtînekê divabû ew xwe di pêşî de ligel wan remanên heyî berî xwe de bide bipêwendîkirin, tevîjî ku rehên wê dirêjbûnên xwe di rastîyên madîyên abûrî de didatin bidîtin.

Merovên gewreyên mezin, yên ku wan li Firensa de serî ji bona şureşa hatî de didatin bişiyarkirin, ew bi xwe jî ve pir bi şûreşgêrî ve dihatin bidakevtin. Wan hîç zalbûneke derveyî nedidatin binaskirin, ji çî rengî jî ew bihata biderkevtin. Ol, dîtîna li ser serûştîyê de, civak, rêxistina dewletê, hemû bi carekê bi bê dilovanî ve ji bona bin

rexnekirinê hatin biavêtin. Hemû divabûn rastîya hebûna xwe li ber textê hiş de bi erê ve yanjî bi na ve bidin bidadkirin. Hişê remangîrî bi tenha xwe ve bi pîvan ve ji bona her tiştî hate bidanîn. Ev di demekê de hate bidîtin, mîna ku Hegel date bigotîn, ku cîhan li ser serê wê de hate bidanîn³³, pêşî bi vê têgihîştinê ve ku serê Merov û di rêya ramankirina wî de bi gihaştina wan bîr û bawerîyên hanê ve wan ji xwe re datin bixwestin, ku ew bi bingehê hemû pêrabûnên Merovan û ji bona bi civakîkirinê ve tête biderkevtin; lêbelê bi derengtir jî ve bi têgihîştineke firehtir ve ku rastîya li rastê de ligel van bîr û bawerîyê hanê de ligel hevdu de

³³Di vî cihê hanê hatî de Hegel li ser şûreşa Firensî de dide biaxivtin: "Reman, têgihîştina mafe xwe bi yek carê ve dide biderxistin û bi dijî vê jî ve avaniya bêmafêbûna kevî nîkarîbû hiç liberxwedanekê li ber xwe de bide bikirin. Li ser remanên mafe de weha niha destûrek hate biavakirin û li ser vî bingehê niha û pê ve divabû hemû bihata bibingehkirin. Tanî ku roj ji xwe re li Asmanan de tête birawestandin û burc ji xwe re li dora wê de têtin bisurandin, hêjî weha hiç nehatiye bidîtin, ku Merov li ser serê xwe de tête birawestandin, ango ku ew xwe li ser remanê de dide birawestandin û li gora wêna de rastîyê dide biavakirin. Anaxagoras di pêşî de wî date bigotîn, ku Nûs ango hiş cihanê dide biserdarîkirin: lêbelê Merov jî niha pê hate bigihandin, ku ew pê bête birûniştin, ku divê reman canê rastîyê bide biserdarîkirin. Evaya bi xwe ve bi nala tîrêjên rojêyî sipehî ve dihate biderkevtin. Hemû jîndarên Remangîr bi vê pêla hanê ve dihatin bidilşadîkirin. Di wê demê de dilşadîyê xwe didate bizalkirin û mêrxasiyek canî tevaya dunyê didate bihejandin, têbigota, ku hajbûneke Xwedawendîyê ligel dunyayê de di cara pêşî de hatiye bilihevhatin". (Hegel, "Philosophie der Geschichte" - Felsefa Mêjûwê-, 1834, r. 535)-. Magelo dem nehatiye bihatin, ku Merov bi dijî metirsîya rêcên wisa ji bona wergêrkirina civakê ji bîr û bawerîyên Pirofêsor Hegel ji bona bicîanîna qanûnên sosyalistîyê bête bidakevtin?

61 Pêşkevtina Sosyaliştîyê ji Otopîyê tanî Zanistîyê

nedihatî birêkevtin, bi rastî jî ve ji serî tanî bi binî ve bi servajî hevdû ve dihate biderkevtin. Hemû rengên civat û dewletên derbasbûyî û hemû liberkevtinên kevin bi nala bê hişbûnê ve ji bona nava embara hilanîna tiştên kevin hatin biavêtin; cîhanê tanî niha xwe bes û bi tenha ve ji bal xewin û nigaşan de didate birêberîkirin; hemûyî çûyî bes û bi tenha ve bi pêwistî mehrebanîyê ve û şermezariyê ve tête biderkevtin. Niha di cara pêşî de tîrêjên rojê di Şahîşahîya Hiş de hatin bihilatin; ji niha û pê ve divê efsan, bêmefebûn, diserhevrebûn û zordarî şûna wan di rêya rastîyên mayînî de, di rêya dadwerîya hergavî de bête bigirtin, yê ku ew di wekhevîyê de û di mafeyê Merovî nestendî têtin biwarkirin.

Em niha dizanin, ku ev Şahîşahîya Hiş bes û bi tenha xwe ve bi nala Şahîşahîya nemûneyî Burcuwazî ve dihate biderkevtin, herweh jî ku dadwerîya hergavî jî wê bicihanîna xwe di dadmendîya Borcuwazîyê de didate bidîn; ku wekhevîyê xwe di wekhevîya Merovan de di beramberî qanûnê de didate bidîtin; evaya bi nala yekekê ve ji bîngehtirîn ji mafeyên Merovan hatibû bidazanîn, - Xwedîbûna Borcuwazîyê, dewleta bihişbûnê, peymanî civakîyê Rousseau³⁴ bes û bi tenha ve ew bi nala komareke

³⁴Li gora bîr û bawerîya Rousseau de ku Xelkên Hovber di jîneke serûştîyî mînahev de têtin bijîyandin. Derkevtina xwedîbûna taybetî û pêşvekevtina pêşveçûna cudabûnê di xwedîbûnê de Xelk ji rewşa serûştîyê ji bona zînetê bajartîyê date biveguhastin û ew bi bîngehê pêkhatina dewletê ve li ser peymanî civakî de hate bikirin. Lêbelê cudabûna pêşkevtina siyasî di pişt re ji bona bi cîhanîna peymanî civakî û pêkanîna zînetek nuh ve ji sitemkarîyê date biajotin. Ev di dawî de divê dewleta bi hiş ve wê bide bihilanîn, ew dewleta ku ew li ser peymanî civakîyê nuh de hatiye biavakirin.

demokratîyî borcuwazî ve ji bona nava jînê dikarîbûn bihata biderkevtin. Wehajî nala hemû Pêşîyên xwe Remangirên gewreyî mezin jî di sedsalên heştdehan de nikarîbûn xwe ji nava wan sînoran de bidin biderkirin, yên ku ji bona wan pêla wan bi xwe ve ji wan re dabû bidanîn.

Lêbelê li tenîştê dijîbûnê de di navbera Şehzadeyên Derbegîyê û Borcuwazan de, ya ku ew bi nala Wênerê tevaya civaka mayî ve dihate biberzkirin, dijîbûneke tevayî di navbera Xebatxweran û Xebatkêşan de, di navbera Dewlemendên qelp û Kargerên perîşan de dihate bidîtin. Belê vê rewşa hanê bi xwe ve date biderxistin, ku ew ji bona Wênerên Borcuwazîyê rê bi wan ve bide bidan, ku ew xwe ne bi nala Wênerên çînîyeke taybetî ve bidin biderxistin; lêbelê ku ew xwe bi nala Wênerên tevaya Merovanîya bi kûl û derd ve bidin biderxistin. Hêjîbêtir, ji koka xwe de Borcuwazî ligel dijîbûna xwe de hatibû bibinbarkirin, ku Sermîyandar nikarin bi bê Kargerên bi kirê ve bêtin bimayîn, bi wê endazîyê jî ve mîna ku Hostê Destkar di sedsalên navînê de bi Borcuwazî nuh ve dihate bikirin, bi wê endazîyê jî ve Berdestên Hoste jî û Kargerên rojaneyî bi kirê ve xwe ji bona Pirolitarya didatin bipêşvexistin. Heger jî ku Borcuwazîyê jî di xwebata xwe de bi carekê jî ve bikarîba bida bigotin, ku di xebata xwe de ligel Şehzadên Derbegîyî jî de pêrejî berjewendîyên hemû Cînîyên Xebatkêşan di wê demê de dide biwênerîkirin; wehajî pêrejî ligel her tevgerke mezinî Burcuwazîyê jî de tevgerêke bi serê xwe ve ji ya wan çînîyan de date bidestpêkirin, yên ku ew bi kêm ve yanî bi bêtir ve bi pêsketî ve dihatin biderkevtin, ew bi pêşîyê Pirolitarya nuh ve dihate biderkevtin. Weha di dema Çakkirina Oldarîyê û çenga Cotkaran de li Cerministanê de

63 Pêşkevîna Sosyalîstîyê ji Otopîyê tanî Zanîstîyê

ya Wiedertäufer³⁵; -Miemdîyên- nuh û Thomas Münzer de; di şureşa Ingilîzîyî mezinî Levellers³⁶ de, Babeuf di şureşa Firensîyî mezin de dihate biderkevîtin. Li rexên van têkoşînên şûreşên çekdarî vêkevîtî de çîniyekê ew didatin bitengalkirin, ku hêjî pêkhatîna wêna nehatibû bicihatin, pêrejî dîtinên li gora wê de xwe dihatin biderxistin; di sedsalê şanzdeh û heftdehan de peyvên li ser zînetên civaka nimûnetî³⁷ de, di sedsalê heştdehan de xweser dîtinên komonistî eşkere (Morelly û Mably) dihatin bidîtin. Daxwaza wekhebûnê nema bêtir bi mafeyên siyasî ve bi

³⁵Almuemadî, ew bi Hevalbendên rêçeke ayînîyî ve li Cerminstanê û Siwêstra de di sedsalê şanzdehan de dihatin biderkevîtin. Di dema cenga Cotkaran de li Cerministanê de di salên 1524 û 1525 Almuemadî ligel Gundîyan de dihatin biderkevîtin. -Di nava wan Gundîyan jî de ji Cotkaran, Destkaran û Bazirganên biçûk jî de dihatin bidîtin-. Ev perê hanêyî vê rêçê bi perê şûreştîrîn ve di şureşê de, di tevgerê de dihate biderkevîtin û serokîtiya vî perê hanê Thomas Müntzer didate bikin.

³⁶Levellers, Engels wan dide binêtkirin, yê ku ew bi Wênerên berê Borcuwazî çepî xwîngerm, sergerm ve di pêla şureşa Boruwazî de li Ingilîstanê de di sedsalê heftdehan de dihatin biderkevîtin. Ji wan re jî Digger -Kolandinvan- dihate bigotin. Wan wênerîya kara desteyên Perîşanan li bajar û gundan de didatin bikin. Wan daxwaza hilanîna xwedîbûna erdên taybetî didatin bikin û herwehaji wan bîr û bawerîyên komonistîya wekhebûnê didatin bibelavkirin û wan didatin bixwestin, ku ew van bîr û bawerîyên hanê di çandînya erdên tevayî de bi hev re bidin bicihanin.

³⁷Nêta Engels li vir de li ser Danînvânên Wênerên Komonistîya Otopî -evsanî- de tête biderkevîtin. Nivîsta Thomas More (1478-1535) "De optima rei publicae statu deque niva isula Utopia" di sala 1516 de hate biçapkirin. Nivîsta Thomas Campanella "Ciivitas" der sala 1643 de hate biderkevîtin.

tenha xwe ve dihate bigirêdan, wehajî divabû ku wê zîneta civakîyî neferan jî ber bi xwe ve bida bixistin, ne bes tenê divabûna hılanîna çînîyên di serhev re dihate bidaxwazkirin; lêbelêjî divabûna hılanîna cudabûna çînîyan bi xwe jî ve dihate bidaxwazîkirin. Şêweyê pêşîyî vê rêya nuh bi awayekî komonistîyî zirî sert ve dihate biderkevtin, yê ku ew bi wênekî ve ji komonistîya Spara dihate biderkevtin, ku wî noşîn ji hemû xweşbûnên jînê de didate biqedexekirin. Di pişt re hersê Otopîyên gewre hatin bihatin: Saint-Simon, yê ku li nik wî de berê borcuwazîyê hêjî tanî radeyekî ligel berê Pirolitarya de dihate biderkevtin; Fourier û Own. Own, yê ku ew di welatekî dihate bijîyandin, ku berkirina sermîyandarî têde ji herwelatekî din bi pêşkevtir ve dihate biderkevtin û wî bipêkêrkirina dijbûnan ji vê berkirina sermîyandarîyê hanê didate biderkirin. Own bi pêşneyarên xwe ve ji bona hılanîna cudabûna çînîyan bi girêdaneke xweser ve ligel metiryalistîya Firensî ve wî xwe bi rêxistî ve didate bipêşvexistin.

Hersê Remangîr di yek babetî de bi yek ve dihatin biderkevtin, ku wan xwe ne bi nala Wênerên kara Pirolitarya ve dihatin biderxistin, ya ku ew di nava wê pêla mêjûyî de hatibû bidurustkirin. Mîna Rewşenbîran di pêşî de wan nedidatin bixwestin, ku ew çînîyeke bi nîşankirî ve bidin birizgarkirin; lêbelê wan didatin bixwestin, ku ew bi hev re tevaya Merovanîyê bidin birizgarkirin. Mîna yên din wan jî didatin bixwestin, ku ew Şahînsahîya hiş û dadwerîya mayînî bidin bicihanîn; belam Şahînşahîya wan bi dûrbûna asman ve bi cudanbûn ve ji Şahînşahîya Şiyarvanan dihate biderkevtin. Belê cîhana Burcuwazî jî, ya ku ew li ser bîr û bawerîyên wan Şiyarvanan jî hatîye biavakirin, ew bi bê hişî ve û bi bê dadwerî ve têtê biderkevtin û jibervêjî ve dê ew bi nala derebegîyê û hemû zînetên civakîyî berî xwe ve ji bona

ser sergor bête biçûyîn. Heger ku bihişbûna rast û dadwerî tanî niha di cîhanê de nehatine bizalkirin, evjî hatîye bikirin; jiber ku Merov ew bi rast û durustî ve nehatibûn binaskirin. Belê hêjî hozanên bi tenha xwe ve nehatibûn biderkevtin, ku ew niha xwe bidin biderxistin, yê ku wî niha rastî dayite binaskirin. Ew divê xwe niha bide biderxistin, ku belê wî niha rastî date binsakirin. Derkevîna vî Hozanê hanê mezin di niha de û naskirina wî nayî rastîyê di niha de bi xwe jî ve ew ne bi karekî ji hevgerêdana pêşkevîna mêjûyîyê civakî ve û ji encamê wê bûyîneyî divabûyî de bi xwe ve tete biderkevtin, lêbelê ew bes û bi tenha ve bi nala lihevraştatinekê ve tete biderkevtin. Ew Hozanê mezinî hanê dikarîbû ji berî 500 salî de di berî niha de bihata bizayî û dê wîna bikarîba ji berî 500 salî de Merovanî ji şaşbûnan, ji şêr û pevçûnan û derd û kulan bida biparastin.

Me dît, bê kanî çawan Feylesûfên Firensîyên sedsalê heştdehan amadevanên şûreşê ji bona hişbûnê didatin bangkirin; jiber ku ew bi tenha xwe ve nala Dadvanê li ser hûmûyî de, li ser her tiştê heyî de tete biderkevtin. Dewleteke bi hiş ve, civateke bi hiş ve divabûn bihatana bidurustkirin. Hemû, yê ku ew bi dijî hişê mayîni ve bihatna biderkevtin, divabûn bi bê mehrebani ve bihatana biavêtin. Werwehaji me dît, ku ev bi hişbûna mayîni ve di rastîya xwe de bes û bi tenha ve ew bi tégihîştina nimûneyî ve ji bal Neşînvani navîni de dihate biderkevtin, yê ku wan xwe di pêlê de ji bona Borcuwazîyê didatin bipêşvexistin. Lêbelê gava ku şûreşa Firensî ev civaka bi hiş ve û ev dewleta bi hiş ve êdî date bicihanî, ev pêkhatinê nuh weha hatin bidiyarkirin, tevî ku ew jî wehaji bi hişbûn ve beramberî zînetên berê jî dihatin biderkevtin, hîç bi tu awayekî ve wetov bi careke vê wan weha xwe bi hiş ve nedane biderxistin. Dewleta bi hişbûnê ve bi carekê ve hate

biletletkirin. Peymana Civakîyî Rousseau bicihanîna xwe di pêla tirsê³⁸ de ji bona derkevtina xwe ji wê pêlê date bidîtin, piştî ku Borcuwazîyê hêvîya xwe ji karîna xweyî sîyasî de date bibirîn û ew hate bibêhêvbûn, di pêşî de wê xwe ji bona pişt Encumena Direktorium³⁹ yê bertîlxwer date biavêtin û dawîya dawî jî de wê xwe ji bona bin perê parastina Napilyonê Sitemkar date biavêtin. Aştîya xweşîyê hergavîyî li bende mayî de xwe bi cengên vekirên li dûhevdûyî de date biveguhertin. Wehajî civaka li ser bi hişbûnê jî de ber bi çûneyeke baştir ve nedihate biçûyîn. Dijbûnê di navbera Dewlemend û Perîşanan de ne hatin biçarekirin, ji dêlva ku ew xwe di xweşbûna jîna tevayê de bidin biderxistin, ew bêtir jiber hilanîna diserhev re ya Deskaran û diserhevbûnê din, ji yê ku ew bi nala

³⁸Schreckenszeit -Pêla tirsê-, bi pêla şûreşîyî Dektatorîya Yakobîyan ve di axlêva sala 1793 tanî gelavêja sala 1794 tête biderkevtin. Di vê pêlê de yakobîyan dest bi tirsê ve bi nala bersivê ve li ser metirsîya Girodiniyan bi dijî şûreşê ve datin bikirin û wan ew bi dijî wan ve datin bikaranîn û herwehajî wan ew bi dijî Hevalbendên Padişah jî ve datin bikaranîn.

³⁹Direktorium -Encumen-, bi mezintirîn desthilatîya dewletê ve li Firensa dihate biderkevtin û ew ji pênc Endaman dihate bipêkhatin, ji wan jî her salekê yek ji wan ji nuh ve dihate bihelbijartin. Ew li gora destûra sala 1799 de hate bipêkhatin, piştî ku Dektatorîya Yakubîyanî şûreşgêrî di sala 1794 de hate bikevtin. Direktorium hate bidirêjkirin, tanî ku Napolyon Bonapart bi wergêrkirina xwe ve bi dijî wê ve der sala 1799 de hate bipêrabûn û wî pê dwelet date bixistin. Direktorium -Direktoryom- bi sustêma tirsê ve dihate biderkevtin û wê piştî hêzên dijî demokratîyê didate bigirtin û wê li ber kara Borcuwazîya mezin de didate bidan.

pêrabûnan ve li ser van dijûnan de jiber hîlanîna pêkhatinên qencîyên kelîsan ji bona sivikkirinê didatin bikirin, hatin binokirin. "Azadîya Xwedîbûnê" ji bendên derebegîyê, ev "Azadîya" hanê bi rastî ve niha hatiye bicîhatin; jiber ku Borcuwazîya Biçûk û Cotkarên Biçûk bi firtotina vê xwedîbûna biçûk ve bi azad ve têtin derkevtin, ya ku ew di bin berberîya sermîyandarên mezin û Xwedîyên Milkan de bi xurtî ve têtê bigivastin, wehaji ev Xwedî malên biçûk erdên wan ji bal van Mîrzayên mezin û gewre de têtin bikirin, wehaji ev ji bona Borcuwazîya Biçûk û Cotkarên Biçûk divên xwe ji bona Merovên azad ji "Xwedîbûnê" bidin biveguhertin; geşbûna çekirinê li ser bingehên sermîyandarîyê de perîşanî û hejarîya komên xelkên Xebatkêş bi mercekî ve ji bona jîyana civakê dide bikirin. Pere hin bi hin ve didin bidestpêkirin, mîna ku peyva Carlyles dide bigotin, ku ew pêwendîya bi tenha xwe ve di civakê de têtê biderkevtin. Jimara mêrkujîyê sal bi sal ve têtê bibêtirkirin. Sermezarîyên derebegîyê, yên ku ew pê di nava rojê de bi eşkere ve dihatin birabûn, nehatin bihilanîn; lêbelê tanî sînorekî bi wan ve ber bi paş ve hatin bipalpêdan û ji dêlva wan ve şermezarîyên Borcuwazîyê, yên ku wan ew berê bidizî ve didatin bikirin, hatin bigeşkirin û bifirehkirin. Bazirganîyê xwe hin bi hin ji bona xapandinê didate bipêşvexistin. "Biratî" durujmê şureşê⁴⁰ xwe di fen, canbazîyê, kîndarîyê û têkoşîna qayîş û berberîyê de didate bicîhanîn. Li şûna zordarîyê de bertîlê cihê wê date bigirtin, li dewsa qamçî de, yê ku ew bi nala hêza pêşî ve di civakê de di hate biderkevtin, peran cihê wî ji xwe re dane bigirtin.

⁴⁰Mebest li vir de li ser durujmê şureşa borcuwazîyî Firensî de di dawîya sedsalê heştdehan de di "Aadî, Wekhevî û Biratî" de têtê biderkevtin.

Mafeyê razana şeva pêşî ligel Bûkê de ji bal Derebegan de ew ji bona Borcuwazîyên xwedîyên kargehan de hate biveguhêstin. Poştîyê weha xwe bi bê pîvan ve didate bifirehkirin. Jînanîn bi xwe ve bi rengê xweyî qanûnîyî berê ve hate bimayîn, ew di bin perda poştîyî mîrî de dihate biveşartin û pêrejî zinêbûn jî dihate bipirkirin. Bi kurtî ve beramberîkirina bi sozên çurusandîyên Şiyarvanan bi "Serkevtina Hişbûnê" ve ji pêkahtinên civakî û siyasî ew bi nala xapandina hêvîya ve bi tirş û tal ve hatin biderkevtin. Bes û bi tenha ve hêjî hatina hinekan bi kêm ve dihate bidîtin, ji yê ku dê ew van xapandinên hanê bidin bihilanîn û ew Kesên hanê di guhertina sedsal de hatin bihatin. Di sala 1802 de nameyên Cinêf ji yê Saint Simon hatin biderkevtin; di sala 1808 de Nivîsta Fouriryêrî pêşî hate biderkevtin, tevî ku bingehên wê ji sala 1799 de dihatin bivegerand; di 1 rêbenda sala 1800 de Own Rêberîya New Lanark date biwergirtin⁴¹.

Lêbelê di vê pêla hanê jî de şeweyê berkirina sermîyandarîyê û pêrejî dijûnên di navbera Borcuwazîyê û Pirolitarya de hêjî pir bi paşvekevtî ve dihate biderkevtin. Çêkirina mezin li Ingilistanê de nuh xwe didate biderkevtin, ya ku ew li Firensa de hêjî nidihate binaskirin. Lêbelê di pêşî de çêkirina mezin ji milekî de pevçûnan dide bipêşvexistin, yê ku ew veguhertina bingehî şeweyê berkevtinê, hilanîna rûçikên wêyî sermîyandarî ji bona neçarîyeke zorî didin bibilindkirin, -ev pevçûnên hanê ne bes tenê ji çînîyên durustkirinê wê de; lêbelêjî ew ji durustkirinên wê ji hêza berkevtinê rengên veguhertinê bi xwe ve têtin biderkevtin-; û

⁴¹New Lanark, bi Fabrika -kargeheke hûnandina pembo ve li nêzîka bajarê Lanarka de li Sokotlenda de dihate biderkevtin, ya ku ew der sal 1784 de bi alîkarîya çend malên bi hev re hate biavakirin.

69 Pêşkevîna Sosyalîstîyê ji Otopîyê tanî Zanîstîyê

ew ji milê din de di nava van hêzên berkirinêyî gewre de pêrejî çaran dide bipêşvexistin, da ku ev pevçûnên hanê bêtin biçarekirin. Weha li nêzîka sala 1800 de pevçûnên li gora rêstina civaka nuh de ji nuh ve dest bi kirina bûyûyên xwe ve dabûn bikin, wehajî jîbervêjî ve hêjî bi dûrtir ve ev ji bona çarên çarekirina pevçûnên wêna dihate biderkevtin. Tevî ku komên Xelkên Parisê ji Bêmalدارan di pêla tirsê de di bêhnekê de serdarî ji nava destên xwe dane biwergirtin û bi vê yekê ve wan dikarîbûn şureşa Borcuwazîya xwe bi serkevtinê ve ji bona ser Borcuwazîya xwe bidin bigihandin, weha wan bes û bi tenha ve dane bixuyanîkirin, bê çawan bi carekê ve nedihate bikin, ku serdarîya wan dê bikaribe li jêr pêwendîyên wê demê de bête bidirêjkin. Ji nava komên Xelkên Bêmalدار ji niha de nala qurmê çîniyeke nuhî Pirolitarya bi tenha xwe ve hêjî bi carekê ve bi bêz ve tête biderkevtin, da ku ew bi karekî siyasîyî bi serê xwe ve bête birabûn, wê xwe bi nala Bindestekî, bireke bi kul, derd û birîn ve didate biderxistin, ya ku wê nikarîbû bi xwe ve alîkarîya xwe bida bikin, bi pîrbûn ve ji derve, ji jor ve divabû alîkarî jêre bihate bikin.

Vê zînetî meşûyî li sar Danîvanên sosyalîstîyê jî de didate bizalkirin. Nestewandina gihandina berkirina sermîyandarîyê, nestewandina zînetî çîniyan li vê gorê jî de dîtînen nestewayî dihatin biderkevtin. Çarekirina karên li ser civakê de, ji yê ku ew hêjî di nava pêwendîyên abûrîyî bi paşkevî de bi veşartî ve dihatin bimayîn, divabûn di nava serên Merovan de bihatana bidurustkirin. Civakê bes û bi tenha ve kur û kêmanî didatin biderxistin; lêbelê hilanîna van kûr û kêmanîyan bi karê hişê remankirî ve dihate biderkevtin. Jîbervêjî ve divabû baştirîn rêstikek nuh ji bona civakê bihata bidîtin, da wê ji derve de di rêya ragiyandinê û herwehajî di rêya ceribandîna û di rêya kar de, yê ku ew

dikare bête bikirin, di nava civakê de bidin bicîanîn. Ev bi rêstikên nuhî civakî ve ji pêşiya pêşî de bi Otopîyê ve hatibûn binifîrkirin, çiqasîjî wan li ser bîr û bawerîyên xweyî tekane de didatin bikarkirin, weha deha wan xwe di nava xewin û nigaşan de didatin bidîtin.

Eva ku ew carekê hatibû bigotin, em niha xwe li nik vî rexê hanê de ji pirsîyarîya kevnî derbasbûyî de bêhnekê nema dixwazin bêtin birawestandin. Em dikarên wê ji bona Wêjevanên bi hiş re bidin bihiştin, da ku ew bi mitalan ve li ser wan veşartokên hanê de bêtin bilêgerandin, yên ku ew îro ji me re didin bihiştin, ku em li ser wan de bêtin bibeşîşandin. Debera ew bi ser sûrayê ve beramberî bi zalbûna mejîyî xwe ve li gora pîvana vê "Dînbûnê" de bêtin bihiştin. Em pir bi kêfxweş ve li ser katên remanên Hozanan û remanên din de têtin biderkevtin, ji yên ku ew xwe di nava perda nigaşan de li her derê de didin biderkirin; lêbelê ew ji bona Lewçedaran bi nedîfî ve têtin biderkevtin.

Saint-Simon bi yekekî ve li Lawên şûreşa Firensîyî mezin de dihate biderkevtin, gava ku ew hate bivêkevtin, hêjî ew bi sî salî ve nedihate biderkevtin. Şûreş bi serkevtina çîniya sisiyan ve dihate biderkevtin, ango ew jî bi piraniya cemawerên Xabatkêşên millet ve di berkirinê û bazirganîyê de dihatin biderkevtin, yên ku ew tanî wê demê jî hêjî ji bal desteyên piştvekirî de ji Şahzadan û Peyên ayînî de dihatin bizalkirin. Lêbelê biserkevtina cîniya sêyem bi lez û bez ve xwe bi nala biserkevtina bes perçayekî biçûk ve ji çîniya sêyem date biderxistin, gava ku bi destxistin desthilatîya siyasî ve di rêya çîna zaldarî civakê de bi xwe ve ji Borcuwazîya maldar ve hate biderkevtin. Û bi rastî jî ve vê Borcuwazîya hanê hêjî di dema şûreşê de xwe bi lez û bez ve date bipêşvexistin, ev jî di rêya li ser kirîna erdên sitendîyî ji Xanedanan û kelîsan de di mazatê de û di pişt re

di firotina wan de dihate bikirin û herwehaji di rêya sextekarîyê de ligel millet de bi firotina tiştan ve ji bona leşker dihate biderkevtin. Bi xwe ve serdarîya van Sextekaran, ya ku wê di bin Direktorium de Firensa û şûreş bi ser kenarê windakirinê ve date bigihandin û pêrejî mahne ji bona Napolyon date bidan, da ku ew bi rabûna wergerandina xwe ve ji bona dewletê bête birabûn. Weha di serê Saint-Simon de dijbûn di navbera çînîya Sêyem de û çînîyên bi bê mafetir ve bi rengê dijbûnê ve di navbera "Kargeran" û "Piştvekiran" de hate biderkevtin. Piştvekirî - Tirale- ne bes tenê ji bi mafetirên kevin ve; lêbelêji ji hemû wan kesan dihatin biderkevtin, ji yê ku ew bi bêbeşdarbûna xwe ve di berkirinê û bazirganîyê de, lêbelê ew ji Rentên - kirê- dihatin bijîyandin. U "Karger" ew nbes bi tenê ve ji Kargerên bikirê ve dihatin biderkevtin; lêbelêji ew bi xwedîyên kargehan ve, bi Bazirganan ve û bi Xwedîyê Bankan ve dihatin biderkevtin. Hiç gûman têde nema dihate biderkevtin, ku Piştvekirvanan karîna remanî ji bona bi rê ve birinê û zalbûna siyasî ji nava destên xwe dabûn biwindakirin, ev rastîya hanê hatibû bihîmkirin û ew di rêya şûreşê de bi bê vejer ve li ser de hatibû bimorkirin. Ku Bêmaldaran ev karîna wan nedihate bidîtin, ev ji bona Saint-Simon di rêya serpehatîyên dema Tirsê de hate bieşkerekirin. Lêbelê kî divabû bide birêberîkirin û bizalkirin? Li gora bîr û bawerîya Saint-Simon de divabû zanistî û çêkirin vê bidin bikirin, divê herdu bi hev re di rêya girêdaneke ayînî nuh de bidin bikirin, ya ku ew ji pêla Çakirina ayînî de ew yekitîya bîr û bewarîyên ayînî hatibûn bipeqandin, divên ew careke din bêtin bivegerandin. Divê sofitîyeke xurû û "Filetîyeke nuhî" li dû hevdû de bi xurtî ve bi rêxistî ve bête biderkevtin. Lêbelê zanistî bi xwe ve di Zanîstvanan û çêkirinê de dihate biderkevtin; ew bi xwe ve di pêşî de di

Borcuwazîyên jêhatî de ji Xwedîyên kargehan, ji Bazirganan û Xwedîyên bankan de dihatin biderkevtin. Ev Borcuwazîyên hanê bi rastî ve divabûn xwe bi rengêkî ve ji bona Karmendên dewletê, ji bona Merovên pê bawermend ji bal civakê de bidin biveguhertin; lêbelêjî divabû ku ji wan re bi beramberî Kargeran ve cihekî bi taybetî ve û nemaza di warê abûrî de bihata bidîtin. Bi taybetî ve divabû li ser Xwedîyên bankan de di rêya bi rêk û pikxistina Kredit - kirêdîtê- de tevaya berkirina civakî bidin birêxistin. Ev bîr û bawerîya hanê bi carekê ve li gora dema xwe di hate biderkevtin, ya ku têde li Firensa de çêkirina mezin û pêrejî dijûnên di navbera Borcuwazîyê û pirolitarya de hêjî ji nu jî ve dest bi derxistina xwe ve dabûn bikin. Lêbelê Saint-Simon bi taybetî ve didate bixuyanîkirin, ew jî ev bû: Ew divabû di her dem û çaxekê de bi her karekî ve bihata birabûn, da ku her û her xweşkirina jîna "bi jimar ve pirtirîn û perîşantirîn çînîyê" (la class la plus nombreuse et la plus pauvre) bête bixweşkirin.

Saint-Simon hêjî di nameyên xweyî Cinêf de bîr û bawerî didatin biderxistin, ku "hemû Merov divên bidin bikarkirin". Di wê nivîsta hanê jî de wî didate bizanîn, ku serdarîya pêla Tirsê li Firensa de bi serdarîya Cemawerên Bêmaldaran ve di hate biderkevtin.

"Ji xwe re binerin" wî ji bona wan didate bibangkirin, "bê ma çî li Firensa de di wê pêlê de hate birûdan, gava ku Hevalên we li wir de dane biserdarîkirin, wan birçîbûn dane bidirustkirin".

Lêbêle şûreşa Firensî nala bi xebateke çînayî ve, ne bes tenê di navbera Şahzadan û Borcuwazîyê de, lêbelêjî di nava Şahzadan, Burcuwazî û Bêmaldaran de di hate biliberkevtin, ev liberkevtina hanê di sal 1802 de bi hozantirîn berzbûna xwe ve hate bigihandin. Di sala 1816 de

73 Pêşkevîna Sosyaliştîyê ji Otopîyê tanî Zanistîyê

Saint-Simon date bidazîn, ku siyaset bi zanistîya berkirinê ve tete biderkevtin û wî bi pêşbînî ve date bigotin, ku tevaya siyasetê di abûrî de tete biderkevtin. Heger ku di vir de zanebûn dide bigotin, ku cihê abrûyîyê bi hîmê avanîyên siyasî ve tete biderkevtin, belê vê bîr û barwerîya hanê hêjî xwe didate bikatdan. Saint-Simon li vir de bi eşkerebûn didate bixuyanîkirin, ku serdarîya Xelkêyî siyasî divê ji bona bi rêvebirina gerandina tiştan ve û ji bona bi rêvebirina cîyînên berkirinê ve bête biveguhertin, ango remana ku bi "hilanîna dewletê" ve dide bigotin, ya ku li dora wê de di vê pêla dawî hanê de dengên gewreyî mezin têtin bikirin. Bi nala wê biserkevîna hanê ve li ser Hemdemên xwe ve di sala 1814 de Saint-Simon date bidazîn, xweser piştî kevîna Hevalbendan ji bona nava Parisê û herwehaji di sala 1815 de di çaxê cenga sed rojî de⁴², di dema hevalbendîtî di navbera Firensa û Ingilistanê de û di navbera herdu welatan de û Cerministan de bi nala girawa bi tenha xwe ve ji bona geşbûna pêşkevîna û şetîyê di Ewropa de dihate bidîtin. Hevalbendîtîya ligel Firensîyan de der sala 1815 de ji bal Biserkevîvanên Waterloo de tete biamojgarîkirin, ku bi rastî ve jêre him mîrxasîyeke mezin û wehaji himjî hêjbêtir

⁴²Di 31 avdara sala 1814 de Leşkerên Hevalbendên dewletên bi hev re di peymanê şeş qolî de (Rusya, Nems, Pirosoya û yê din) bi dijî Firensa ve ji bona nava Parisê hatin bikevtin û Imperatoriya -Şahîşahîya-Napolyon hate biherifandin. Piştî daxistina wîna ji ser text de ew hate bineçarkirin, ku ew ji bona sorgonkirinê di avgira Alba de bête biçûyîn. Di piştî re li Firensa de pêla pêşiyî Padişahîya Borbonan hate bivegerandin. Sed rojî pêla vejandina Imperatoriya Napolyon hate bidirêjkirin, piştî ku ew ji sorgona girava Alba ji bona Parisê di 20 avdara sala 1815 de hate bivegerandin û ew careke din di axlêva wê salê de li Waterloo de hate bişikenandin û bixistin.

dîtineke mêjûyî dûr dihate bidîtin⁴³.

Heger ku em li nik Saint-Simon de dîtineke mezinî dûr û gozan ji xwe re bidin bidozandin, ew di nava xwe de ji xwe re hemû katên remanên tanî radeykî xurt ne abûrîyî Sosyalistên li pêhatî xwe de dide biwergirtin, weha em li cem Fourier de rexneyekî rêstika civaka heyî didin bidîtin, ku ew bi rexneyekî civandîyî tûjî Firensî ve tête biderkevtin. Fourier bi dawên Peyamberên Borcuwazîyê ve berî şûreşê û bi dawên Şelafên wêyî Bertûlxwer ve di piştî şureşê re dide bigirtin. Wî bi bêdilovanî ve rebenîya cîhana Borcuwazîyî metiryalî û sincî date bitazîkirin; wî ev rebenîya hanê ligel sozên Şiyarvanên berê de di civakekê de date bibramberkirin, ya ku têde divabû bes û bi tenha ve hiş bide biserarîkirin, ya ku têde divabû bajartîyeke bextiyar û xweş ji bona tevaya civakê bête bidîtin, ya ku têde divabû rê li pêşîya pêşvexistina karînen Merovan de bi bê sînor ve bihate bidîtin. Wehajî wî peyvên rengînîyî hingivînîyî Idyolocên Borcuwazî date bieşkerekirin. Wî bi eşkere ve rewş û nîrên rastîya jînê bi beramberî wan peyvên xweşî hîç û pûç ve date bixuyanîkirin û wî ew peyvên hanê bi topavêtina wan ve bi tûjtirîn qerfên xwe ve datin bixelatkirin. Fourier ne bes bi tenê ve bi Rexnevakî ve tête biderkevtin, lêbelê hêjî bêtir serûştîya wîyî bi hêvî, kêfxweş û qerfvan ve ew bi yekekî ve ji Zimandirêj û Devavêtinvanên Qerfdarên mezinî her demê de dihate biderkevtin. Ew

⁴³Di heştdehê axlêva sala 1815 de li cem Waterloo de li Belçîka de Napolyon li ber hêzên leşkerên Ingilîzî, Holendî û Pirosî di bin rêberîya Serokên hêzên Ingilîzî-Holendî Wellington de û Pirosî di bin rêberîya Blücher de hate bişkenandin. Şerê li wir de pir bi giringî ve dihate biderkevtin; jiber ku têde di sala 1815 de Imperatorya Napolyon hate bidawîkirin.

75 Pêşkevîna Sosyalîstîyê ji Otopîyê tanî Zanîstîyê

bi peyvên qerfî devavêtinên tûj ve û di cihê xwe de canbazîya lihevbêtkirina kirîne û firotinêyî geşbûyî piştî windabûna şûreşê dide biwênekirin û herwehaji ew dan û sitendina bazirganîya desttengî, çikûsî û çavtengî Firensî di wê demê de bi jîrbûn û qerf ve dide biraxistin. Hêjî bi jîrtir ve rexneyê wî li ser pêkhatina pêwendîyên civakî de û li ser cihê Jinê de di civaka Borcuwazîyê de tete biderkevtin. Ew bi yê pêşî ve tete biderkevtin, yê ku wî dayite bigotin, ku di cavakeke heyî de endazîya azadîya Jinê tede bi pîvana serûştî ve tede ji bona tevaya azadîyê tete biderkevtin. lêbelê hêjbêtkir mezînbûna Fourier di bîr û bawerîya wî de li ser mêtûwa civakê de tete biderkevtin. Ew tevaya çûna wêyî tanî niha di çar koçên pêşkevîne de dide biparvekirin: Wildheit -Evorî-, Patriarchat -Bavîti-, Barbarei -Hovberî- û Zivilisation -Bajartî-. Ev koça dawî ligel rêstika Borcuwazîyî civakî de tete bisuwarkirin, ya ku ew ji sedsalên şanzdehan de hatîyê bicîhatin û ew dide bîşkerekirin, "ku di rêstika bajartî de her gunehek, yê ku ew di koça hovberîyê de bi şeweyekî sade ve dihate bikirin, bi şeweyekî suwarkirî ve, bi navrokeke dualî ve, bi têtîhiştîneke dualî ve, bi hebûna şeweyekî şelafî ve dide biberzkirin".

Bajartî xwe di "gureveke şaşbûyî" de dide bilivandin, xwe di dijûnan de, ya ku ew wan ji nû ve her dem dide bidurustkirin, bêyî ku ew bikaribe xwe ji wan bide bivegirtin, jîbervêyekêjî ve ew her û her bi servajîyêjî wê ve dihate bigihandin, ji ya ku wê didate bixwestin, ku ew bi wê ve bihata bigihandin, yanjî ya ku wê ji xwe re didate bidanîn, da ku ew wê bi destên xwe ve bide bixistin. Weha ji bona nimûne "di bajartîyê de perîşanî xwe ji bêtirbûnê bi xwe ve dide biderkirin".

Fourier, mîna ku Merov ji xwe re dide bidîtin, wehaji di diyalêktîk de bi hozanbûneke pir jîr ve nala

Hemdemê xwe Hegel tède tète biliberkevtin. Bi wê diyalêktikê bi xwe jî ve hêrîşê li ser wan gotinên xweş de dide bibirin, ji yên ku ew li ser bêsnorbûna karînen Merovan didin bigotin, ku di her koçeke mêjûyî de hilatên wê û herwehaji dahatên wê têtin bidîtin, ew van bîr û baweriyên hanê jî li ser ayinda tevaya Merovanîyê de dide bikaranîn. Mîna ku Kant ayinda windabûna erdê di zanistîyên serûştîyê de dide bidîtin, wehaji Fourier ayinda windabûna Merovanîyê di lênerînen mêjûyî de dide bidîtin.

Di çaxa ku li Firensa de bahoza şureşê welat didate bimalandin, li Ingilistanê de veguhertineke bi bê dengî ve, lêbelê di kûrbûna kêra xwe de ne bi kêmtir ve di xurtbûna hinera xwe de dihate biderkevtin. Keldûmanê û alatên mekînen nuh Manufaktur -destkarî- ji bona çêkirina gewreyî nuh datin biveguhertin û pêrejî wan tevaya bingehê civaka Borcuwazî datin bişureşgêrkirin. Dema pêşkevîna destkarîyî çav li xwe de xwe ji bona pêleke rast û durustî bi bahoz û bi palpêdayî ve ji bona berkirinê hate biveguhertin. Bi her û her ve bi pêşkevîneke bi leztir ve cudabûnê xwe di nava civakê de ji bona Sermîyandarên mezin û Pirolitarîyên nedar de didate biderxistin, di nava wan de ji dêlva birên navînî li cihên xweyî berê rawestyayî de niha ew bi komeke ne rawestyayî ve ji Destkaran û Bazirganên biçûk ve têtin biveguhertin, ji yên ku ew li ber hebûna xwe de didin bidan, ev perçê hanê ji Xelkê di nava xwe bi pirtirîn ve tète bijihêfkevtin. Gava ku şeweyê berkirina nuh hêjî di destpêka berzbûna xwe de dihate biderkevtin; hêjî ew bi sadebûn ve û bi rast ve dihate biderkevtin, ya ku ew li jêr wan zînetên hanê de bi şeweyê berkirina bi tenha xwe ve dikarîbû bihata biderkevtin. Lêbelê wê di wê çaxê jî de nexweşîyên civakîyî pir bi qerîn jî ve date bidurustkirin: wê komkirina Xelkên bê cih û war di gemartirîn taxên gewreyî bajaran de date

bikomkirin, wê hemû pêwendîyên merivatîyê kevnî heyî ji yên malbatê û şeweyê Patriyarkîyî malê û date jihevexistin û wê bi taybetî ve mal bêtir di bin giranîya kar de dihate biderkevtin û nemaze Jîn û Zarok bi tirsbûneke pir mezin ve li jêr kar de dihatin binexkirin- herwehajî genîkirina ji nişkê ve ji bona tevaya çînîya Karger di derkevîna pêwendîyên nuh de dihate biderkevtin, ji yên ku ew ji nişkê ve ji gundan ji bona bajaran hatin biavêtin, ji nava çandinîyê ji bona nava çêkirinê hatin bixistin, ji yên ku ew ji jîneke neguhertî rawestyayî di cihê xwe de ji bona jîneke her roj bi guhertî ve û bi bêgiraw ve nala çînîyeke karger hatin biavêtin. Di vê dema hanê de Xwedîyê Kargehekê bi Sîûneh salê xwe ve nala Guhertvanekî hate biderkevtin, Merovekî dilpak nala zarokekî û qenc bi sincîya xwe ve û pêrejî karîneke wîyî mezin ji bona sermiyandarîya Merovan dihate biderkevtin, ku kêma kes bi nala wî ve dihatin bipeydakirin. Robert Own ji xwe re rêça Şiyarvanên Metiryalîstî date biwergirtin, ku rûcîkê Merovan bi berkirinê ve tete biderkevtin, ya ku ew ji alîkî de bi rêxistina ji zikmakî ve û ji aliyê din de ew ji berê dorhêla dema jîna wî de tete biderkevtin û nemaze di zînetên dorhêla wî de di pêla mezinbûna pêkevîna wîna de tete biderkevtin.

Di sûreşa çêkirinê de piranîya desteyên Hemdemên wî bes û bi tenha ve tevlihevbûn û bê ser û binî didatin bidîtin, bi başî ve wan ji xwe re didate bidîtin, ku ew di nava ava şelû de bidin bimelekirin, da ku ew xwe bi lez û bez ve bidin bizengînkirin. Wî di vê sûreşa cêkirinê de kêsek didate bidîtin, ku ew bîr û bawerîyên xweyî şêrin bide bicihanîn û pêrejî da ku ew bi rêk û pêkbûnê ve li şûna tevlihevbûna bê ser û ber de bide bidanîn. Li Manchester de nala Rêberê Kargehê bi 500 Kargerî ve bi serkevî ve wî dîtina xwe didate bicihanîn. Ji sala 1800 tanî 1829 de wî rêberîya

Kargeha Hûnandina Pemboyî mezin New Lanark li Schotlanda nala Rêberê wê û himjî nala Xwedîyê bi pişk ve didate bisermiyandarîkirin; lêbelê wî ew bi azadîyeke mezin ve didate bikirin, ku jêre bi serkevtineke bez ve û bi dengvedanekê ve di seranserî Ewropa de hate biderkevtin. Hin bi hin ve Kargerên wî bi 2500 serî ve hatin bigewrekin. Di kokê de ew ji Merovên cudan hatibûn bipêkhatin; piraniya wan ji Xelkên tevlihevî bi bê sincî ve dihatin biderkevtin, wî ew bi carekê ve ji bona avedanîyeke nimûneyî datin biveguhertin, ya ku têde nema serxweşbûn, nejî Polîs, nejî Dadvanê sizadanê, nejî dadgehîkirin, nejî civatên qencîyê û pêxêrkirinê jî dihatin bidîtin. Qencîkirina ji bona Xelkê têde nema bi nala tiştêkî niyazmendî ve dihate binaskirin. Ev jî jibervêjî bi sadebûn ve hate bikirin; jiber ku wî Xelk ji bona jêr zînetên li gora avrûwa Merovan date bixistin û herwehajî pêrejî wî nîfşê nuhhatî bi guhpêdan ve dane bifêr û biperwerdekirin. Ew bi dozvanê ji bona dibustanên Zarokên Biçûk ve tête biderkevtin, yên ku ew li wir de di cara pêşî de hatin bicîhatin. Ji du salî de Menal ji bona dibustanê dihatin biçûyîn û wan weha bi xweşî û dilşadî ve têde ji xwe re didatin bilîstin, ku bi dujwarî ve ew ji bona nava malên xwe dihatin bivegerandin. Di dema ku Berberên wî 13-14 demjimaran di her roj de kar bi Kargeran ve didatin bikirin, li New Lanark de bes û bi tenha ve di rojê de 10 1/2 demjimaran Kargeran didatin bikarkirin. Gava ku tengavîya Pembo çar mehan kargeh bi rawestandinê ve date bineçarîkirin, Ji bona Kargerên betal tevaya kirya wan ji wan re hate bidan. Tevlivêjî de hêjabûna kargeha wî bi ducarî ve hate bikirin û ji bona Xwedîyên wê jî jê pir qazanc jî dihate biderkevtin.

Bi van tevan jî Own hêjî nedihate bidilxweşkirin. Hebûna, ya ku wî ji bona Kargerên xwe dabû biavirandin; di

79 Pêşkevîna Sosyalîstîyê ji Otopîyê tanî Zanîstîyê

çavên wî de hêjî pir ji zînetî avrûwa jîna Merovan bi dûr ve dihate biderkevtin.

"Xelk bi Bendên min ve dihatin biderkevtin"; tanî radeyekî rewşên wan bi başî ve dihatin biderkevtin, yê ku wî ew ji wa re dabûn bipeydakirin; lêbelêjî hêjî ew pir ji pêşkevîneke hişî heralî de ji bona sincî û liberkevtinê de bi dur ve dihatin biderkevtin, hêjîbêtir wan jêhatîbûna jîneke azad li ber wan de nedidatin bivekirin.

"Telivêjî de perçeyê Xebatker ji van 2500 Merovan weha bi pîrbûn ve dewlemendbûna rast û durust ji bona civakê didate bidurustkirin, weke nala pêncî salî berî wê 600 000 ji Xelkê dikarîbûn bidana bidurustkirin. Min ji xwe date bipirskirin: Ma ka li kûderê de cudabûna di navbera 2500 ji dewlemendbûna wan dixwarin û ji dewlemendbûna, ya ku ew ji bal 600 000 ji Xelkê divabûn bihata bixwarin, hate bimayîn?"

Bersiv bi eşkere ve dihate biderkevtin. Ev cudabûna hanê ji bona Xwedîyên kargehê nala qazanjê 5% ji bona sermîyanê wanî xistîyî kargehê hate bidan û pêrejî hêjîbêtir ji 300 000 Cinêhê Istirlînî (600 000 Mark) bi nala qazancê hate biderkevtin. Çi ji bona New Lanark dihate biderkevtin, wehaji bi pîvaneke hêjî bi berztir ve ji bona tevaya kargehên Ingilistanê de dihate biderkevtin.

"bi bêyî vê dewlemendbûna nuh ve, ya ku ew di rêya mekînan de hate biafirandin, ne cengên ji bona xistina Napolyon û neji parastina bingehê civaka Aristokratî dikarîbûn bihatana bikirin. Belê ev hêza nuhî hanê jî bi afirandina çînîya Karger ve dihate biderkevtin"⁴⁴. Jîbervêjî

⁴⁴Ji bi bîrxistînekê ve bi navê "The Revolution in Mined and Partice" - Şûreş di hiş û bicîanînekê de- ew ji bona "Komarvanên sor û Komonîstên û Sosyalîstên Ewropa" hate binardin û herwehaji ew ji bona serdarîya Firensîyî katî jî de di sala 1848 de hate binardin. Herwehaji ew ji bona

ve divabû ev mêwên hanê ji bona çînîya Karger bihatan biderkevtin. Ev hêzên berkirina nuhî giran tanî niha ew bes û bi tenha xwe ve ji bona dewlemendbûna yeka yekan û kolekirina cemaweran dihatin biderkevtin, ew ji bona Own bi bingehê divayî ve ji bona pêkanînek nuh ji bona civakê dihatin biderkevtin û ew ji bona vê yekê jî hatibûn binîşankirin, ku ew bi nala xwedîbûnê ve ji bona tevan bêtin biderkevtin û ew bis û bi tenha xwe ji bona xweşbûna tevayî ve bêtin bikarkirin.

Li ser awayê xurûyî kirîn û firotinê de komonistîya Own hatibû bidanîn, ya ku Merov wê bi nala bazirganîya li ser bingehê jimargeryê de bide binavkirin. Li ser vê jî de her û her wê serûştîya xweyî bicihanîne didate biparastin. Weha Onw di sala 1823 de hilanîna perîşanîya Irlenda di rêya pêkanîna Avedanîyên Komonistîyê de date bipêşneyarkirin û wî jimargerîyeke bi carekê ve li ser sermîyanê pêwîst de jêre ji bona xerckirin her sal date bidanîn û herwehaji wî date bitexmînkirin, bê ka dê çiqas jî jê qazanc bête biderkevtin. Weha di pilanê wîyî ayindeyî dawî de hemû dirêjbûnê teknîkî hatibûn bimadekirin. Ew ji hemû alîyekî de ji binî de, ji rex de, ji ber de, ji dîtina wî ji bilindî de bi her awayekî weha ve û bi zanebûn ve hatibû bidanîn, tanî sînorekî ku em niha li ser rêya wî de ji bona guhertina civakê lê bidin bimeyze kirin, dê emê têde pir deqên kê m bidin bidîtin, yê n ku em dê bi dijî wan ve bêtin biderkevtin; wehaji hegerjî ku em bi çavên karnasekî jî ve lê bidin bitemaşekirin, dê emê pir bi kê m ve bikaribin kêmanîyekê têde bidin bidîtin.

"Patîşaha Vektoria -Vektorya- û Yawerê wêyî Berpirsiyar" jî hate bişandin.

81 Pêşkevîna Sosyalîstîyê ji Otopîyê tanî Zanîstîyê

Pêşkevîna ji bona komonîstîyê bi deqa veguhertîne ve di jîna Onw de dihate biderkevîtin. Tanî ku ew bi nala Qencekî û Evîndarekî ji bona Merovanîyê ve dihate dakevîtin, wî bes û bi tenha ve dewlemendbûn, çepiklêdan, nav û nîşan ji xwe re didatin bidestxistin. Ew bi nav û bangtîrîn Merov ve li Ewropa de dihate biderkevîtin. Ne bes tenê Hemdemên wî di cihê wîyî civakî de, herwehajî Gewreyên dewletê jî ji Şahzadan û Padîşahan guhdarî lê datin bikirin. Lêbelê gava ku ew bi dîtinên xweyî komonîstîyê ve ji bona qadê hate bidakevîtin, felekê rûwê xwe jê date bibadan. Sê bergîrên mezin jê re dihatin biderkevîtin, ji yê ku wan jê re bi taybetî ve rê li ber de ji bona veguhertîna civakê didatin bigirtin: ew jî di Maldarîya bitaybetî de, di Oldarîyê û di rengê nihayî ji bona Jînanîne de dihatin biderkevîtin. Wî dizanî bû, bê ka çi dê li pêşîya wî de bête biderkevîtin, heger ku ew li ser wan de bide bihêrîşkirin: dê jê re pîskirina giştî di rêya civaka mîrî de û herwehajî pêrejî dê jê re windabûna cihê civakîyî bi carekê ve bête biderkevîtin. Lêbelê wî xwe nedate bigirtin û wî bi bê mehrebanî ve û bi gernasî ve ji bona ser wan de date bihêrîşkirin û wehajî hate birûdan, mîna ku wî ji xwe re dabû bipêşbînîkirin. Ji nava civaka mîrî de hate biderkevîtin, ji bal rojnameîyê de li ser wî de lal û bêdengî dihate bikirin, bi perîşanî ve di rêya bisernekevîna hewildanên Komonîstîyê de li Emerîka de hate biderkevîtin, ji yê ku wî di nava wan de tevaya maldarîya xwe date bigorîkirin, xweser wî xwe ji bona çînîya Karger date bizîvirandin û sî salî ew di nava nivê wê de bi jêhatîbûn ve hate bimayîn. Hemû tevgerên civakî, hemû pêşkevîninên bi rastî ve, ji yê ku ew li Ingilistanê de ji bona berjewendîya Kargeran de hatibûn biserkevîtin, tevde bi carekê ve bi navê Own ve têtin bibestandin. Weha wîna di sala 1819 de di piştî derbasbûna

pêncî salên dijwar de danîn qanûna pêşî ji bona sînorkirina karkirina Pîrek û Zarokan di kargehan de date biserxistin. Weha ew di kongirê pêşî de hate biserokkirin, yê ku têde Trade Unoin -Civatên Kargeran- ji bona tevaya Ingilistanê xwe di yek civakeke gewre de dane biyekkirin⁴⁵. Weha wîna bi nala rêzanên veguhertinên destpêkirinê ve ji bona avanîyên komonistîyê bi carekê ve di civakê de ji alîyêkî de civatênhevkarîyê (ji civatên hevkarîyên bi hev re ji bona xwarin û vexwarinê û ji yên berkirinê) dane bidurustkirin, ji yên ku wan di rastê de dikarîbûn belgan bidin bipêşkeşkirin, ku Bazirgan û herwehaji Xwedîyê kargehê jî bi başî ve dikarin ji navê bêtin bihilanîn, ji alîyê din wî bazarên kargeran ji bona veguhertinên berkirinên karên wan ligel hev dû de di rêya perên kaxzan de, ji yên ku yekitîya buhayê wan di demjimarek kar de dihate bipêkhatin, date bidurustkirin⁴⁶.

⁴⁵Di çîrya pêşî de di sala 1833 li London de di bin serkitîya Owen de kongirê Civatên bi hev re ji Civatê kargeran hate bigirtin, ku têde bi mîrî ve Yekitîya welatîyî gewre ji Civatên Kargeran li Ingilistanê û Irlenda de hate bipêkhatin û di reşmeha sala 1834 de li ser peyrew û bernameya wêna hate bibiyardan. Li gora bîr û bawerîya Owen de divabûn van yekitîyên hanê bi rêvebirina berkirinê ve ji bona nava destên xwe bidana bixistin û bi rêyeke aşîfî ve veguhertineke bi carekê ve ji bona civakê bidana bicîanîn. Lêbelê ev pirojeya evsanî bi carekê ve hate bikevtin. Yekitî bi liberxwedaneke xurt ve ji bal civaka Borcuwazî û dewletê ve hate biberamberkirin û wê xwe di gelavêja sala 1834 de date bijihexistin.

⁴⁶Arbeitsbasar (Equitable Labour Exchange) -bazarên kar-, bazar ji bona bi hevguhertineke dad ve ji bona berkirinên kar li pir bajarên Ingilistanê de ji bal civatên kargerên bi hev re hatin bidurustkirin. Bazara karê pêşî Owen ew di kewçêrînkê sala 1832 de li London de date

83 Pêşkevîna Sosyalîstîyê ji Otopîyê tanî Zanîstîyê

Ev bazarên pêkhatîyên hanê divabûn bihatana bikevtin, yê ku wan lêbelê di piş re bi derengî ve ligel Banka Proudhon Pirodonî- veguhertinê⁴⁷ de bi carekê ve bi cudanbûn ve jê dihatin biderkevtin, belê tevî ku ew jî ne bi dermanê saxkirina hemû nexweşîyên civakê ve dihatin biderkevtin, lêbelêjî ew tevliwêjî de bi gaveke pêşîyî fireh ve ji bona veguhertineke bi tund ve ji bona civakê dihatin biderkevtin.

Hawayê remankirina Otopistan li bîr û bawerîyên Sosyalîstên sedsalên nozdehan de bi dirêjî ve dihatin bizalkirin û hêjî ew tanî radeyekî jî li ser wan de têtin bizalkirin. Tanî vê dawîyê jî hêjî bi demeke kurt ve hemû Sosyalîstên Firensî û Ingilîzî xwe bi wan ve datin bigirtin, herwehajî komonîstîya Elmanî berê jî û ligel kêra Weitling jî de bi wan ve dihatin bigirêdan. Sosyalîstî ji bona wan tevan bi derkevîna bi carekê ve ji bona rastîyê, ji bona hişbûnê û dadwerîyê tête biderkevtin û ew bes û bi tenha ve bi pêwîstî dozandinê ve tête biderkevtin û dê ew di rêya hinera xwe de tevaya dunyayê ji xwe re bide bivekirin; jiber ku rastîya bi carekê ve bi zad ve ji demê, ji cih û ji têgihîştina pêşkevîna Merovanyê ve tête biderkevtin, weha ew bes bi lihevraştîyê ve tête bigirêdan, ku ew kengî û li kûderê de dê bête bidozandin. Lêbelêjî rastîya bi carekê jî ve, bihişbûn û dadwerî careke din li cem her yekekî Danînvânê

bidurustkirin û ew tanî navîniya sala 1834 de hate bimayîn.

⁴⁷Di pêla şûreşa 1848 - 1849 de Proudon ji bona pêkanîna Banka bi hevguhertinê ve didate bikarkirin. Di 31 rêbenda sala 1849 de li Parisê de wî Banque du peuple -Banka Gel- date bidurustkirin. Ew bes û bi tenha xwe ve bes du mehan li ser kaxezê de dihate bimayîn. Bank hate binemankirin, berî ku ew derîyê xwe bide bivekirin û ew di destpêkirina cotanê de hate bigirtin.

Dibustanan de bi cudan ve têtin biderkevtin; jiber ku li nik her yekekî jî de rengê taybetîyî rastîya bi carekê ve, bihişbûn û dadwerî careke din di rêya têgihîştina weyî xweyî de, di rêya mercên jîyana wî de û di rêya pîvanên wîyî zanebûnê de û şeweyê remankirina wî de têtin bimerckirin, weha di vê pevçûna hanê de rastîyên bi carekê ve tu çarekirineke din nadin bidan, ji bil yên ku ew xwe bi xwe ve bi hev re didin bigirêdan. Jibervêjî ve tiştekî din jî nikarîbû bihata biderkevtin, ji bil rengê ji sosyalîstîya bi bê bîr û bawerî ve bête biderkevtin, ya ku ew bi rastî ve tanî îrojî di nava serên piranîya Kargerên sosyalîstîyî de li Firensa û Ingilistanê de tête bizalkirin. Ev rengê sosyalîstîya bi bê bîr û bawerî ve ji lênerîna tevlihevî rexneyî sivik de, ji bîr û bawerîyên abûrî û ji lênerînên ayinde de ji bona civakê de ji bal Xwedîyên rêçên cudan de tête biderkevtin, ew tevlihevbûnekê dide biderxistin, ku ew bi hêsanî ve ji hev tête bivekirin û bi tyabetî ve perçên wê zû ji hevdû di peyvê de û di lêkolandinê de têtin bikevtin û kenarên wêyî tûj nala bixuran di cihokê de têtin bikokirin. Da ku ji vê sosyalîstîya hanê zanistîyek bête bidurustkirin, divabû ku ew di pêşî de li ser zemîneke rast û dirust de bête bidanîn.

-II-

Di vê navbera hanê de li tenîşt û piştî felsefa Firensîyê sedsalên heştdehan de felsefa Elmanîyê nuh hate peydakirin û wê xwe ligel Hegel de date bitacûxelatkirin. Mezintirîn pêrabûna di wir de dihate biderkevtin, ku wê ji xwe re careke din diyalêktîk bi nala berztirîn rengê remankirînê ve date biwergirtin. Feylesufên kevnî Yunanî tevde di zikmakîya xwe de bi nala Diyalêktîkvanan ve hatibûn û serê Zanîstvanîrîn di hemû berên zanîstîyê de di nava wan de bi Aristo ve dihate biderkevtin, yê ku wî di wê demê jî de li rengên giringtirîn ji remankirina diyalêktîkî de date bilêkolandin. Felsefa nuh bi servajî ve, tevî ku di wê jî de ji bona Diyalêktîk Wênerên wêyî bi nav û bang ve (ji bona nimûne Descartes û Spinoza) dihatin biderkevtin, bi taybetî ve di bin kêrkirina felsefa Ingilîzî de hin bi hin ve dihate bikevtin, ya ku jê re şeweyê remankirina Mêtafîzîkî tête bigotin, ya ku ew him ji bal Feylesufên Ingilîzî û herweh jî him jî ji bal Feylesufên Firensîyên sedsalên heştdehan de û bi kêmanî ve di kar û barên wanî felsefî de pê dihate bigirtin û ew ji bal wê de bigir bi carekê ve dihatin bizalkirin. Lêbelê jî ji derveyê felsefa xwe jî de ew bi karî ve dihatin biderkevtin, ku ew karên diyalêktîkîyî pir giran û mezin bidin bidurustkirin; em bes û bi tenha ve li ser "Rameaus Neffen" -Birazyê Ramo- ji bal Diderot de û "Abhandlung über den Ursprung der Ungleichheit unter den Menschen" -Lêvenerîna li ser koka newekhevyî de di nava Merovan de- ji bal Rousscau de didin bibîrxistin. Emê dê li vêderê de bi

kurtî ve navka herdu rêyên remankirinê bidin biderxistin.

Gava ku em serûştîyê yanjî mejûwa Merovanîyê yanjî jêhatîbûna remankirina xwe ji bona jêr çavdêrîya remankirinê bidin biavêtin, weha di pêşî de ji me re wêneyekî tevlihevî bi bê dawîyên gihandin û pêwendîya ve tête bihatin û biçûyîn. Em di pêşî de wêne ji xwe re didin bidîtin, yê ku jê tiştêk nema tête bimayîn, çi bû, li kuderê bû û cawan bû; lêbelê hemû xwe dide bilivandin, xwe dide biveguhertin, xwe di bûn û di nemanê de dide bidîtin. Weha em di pêşî de ji xwe re tevaya wêne didin bidîtin, ku têde hêjî yeka yekan xwe bêtir yanjî kêmtir ber bi paş ve didin bivekişandin, em bêtir bala xwe bi livandinê ve, bi veguhertinê ve û bi pêwendîyên ligel hevdû de didin bidan, em bala xwe li ser wî tiştî de didin bigirêdan, çi xwe dide bilivandin, çi xwe dide biveguhertin û çi xwe ligel hevdû de dide bipêwendîkirin. Ev lênerîna kokîyî xav ji bona çîhanê, lêbelê ya ku ew di bingehe xwe de bi rast ve tête biderkevtin, bi rêya felsefa Yunanîyî kevin ve dihate biderkevtin û ew di pêşî de bi eşkere ve ji bal Heraklit de hate bigotin: her tişt heye û niye jî; jiber ku hemû tête biherikandin, ew her û her xwe di veguhertinê de, xwe di bûyîn û nemanê de dide bidîtin. Lêbelê ev lênerîna hanê jî, çendjî ku ew wehajî bi tevayî ve biçmê tevaya wênê diyaran bide biderxistin, hêjî nayête bitêrkirin, ku ew yên yekanan bi dûr û dirêjî ve bide bixuyanîkirin, ji yên ku ji wan tevaya wênê xwe dide bisuwarkirin û weha tanî ku em van dûr û dirêjîyan nedin binaskirin, weha divê li ser me de, ku em ji-hevgirêdanên wanî serûştî yanjî mêjûyî de bidin biderxistin, her yekê bi tenha xwe ve li gora pêkhatinên wê de, li gora hoyên wêyî taybetî de û li gora kêrkirinan de ûhd. lêbidin bigerandin. Ev di pêşî de bi karê Zanistîya serûştîyê û lêgerandina mêjûwê ve tête biderkevtin. Berên lêgerandinê,

yên ku ew ji ber hoyên baş de li nik Yunanîyan de di dema kilasîkî de bes û bi tenha ve cihekî bi kêmîr ve ji xwe re didatin biwergirtin, jiber ku divabû li ser wan de di pêşî de metirya ji bona wêna ji vir û ji wir bi serhevdû ve bidin bikomkirin. Di piştî ku metiryalê serûştî û mêjûyî tanî pileyekî hate bicivandin, di wê çaxê de dikarîbû lêvenerandina rexnegîrî, beramberîhevkerin yanjî di parvekirina wan de ji bona desteyan, sazmendîyan û rengan bihata bideştêkirin. Destpêkên rast û durustîyî lêgerandinên serûştî jiberwêjî ve di pêşî de li nik Yunanîyên pêla Iskender de hatin biderkevtin û di pişt re di sedsalên navînî de ew ji bala Ereban de bi bêtir ve hatin bipêşvexistin⁴⁸, lêbelê zanîstîyêke serûştîyî bi rast û durustî ve di pêşî de di perçê duwemî nivê sedsalên 15 de tête bimêjûkirin û ji vir û pê ve wê xwe bi lezbûneke bêtir ve her û her gavên xwe ber bi pêş ve didate biavêtin. Parvekirina serûştîyê di nava perçên wêyî yeka yekan de, ji hevcihêkirina rûdanên di serûştîyê de û tiştên di serûştîyê de ji bona desteyên nîşankirî, lêgerandina ji bona nava laşê zindî li gora pêkhatinên wîyî zindîyî cuda ev tevde bi hev re bi mercê bingehî ve ji bona avêtina gavên gewreyî mezin di pêşkevîna de dihatin biderkevtin, yên ku di rêya wan de di çarsed salên çûyî de zanebûna li ser serûştîyê de ji me re datin bianîn. Lêbelêjî herwehajî pêrejî vê rêya lêgerandina hanê ji me re bi xwe re jî reweştekan li dû

⁴⁸Alexandrinische Periode - die Zeit der Ptolemäer (323-30 v.Z.) - dema Iskenderîyê û Serdarîkirina Romanan tanî Hêrîşa Ereban ji (30 b. Z. tanî 64o Z.) di bajarê bendera Misrêyî Iskenderîyê de tête biderkevtin, ya ku ew di wê demê de bi navîya Zanîstî û zanyariyê ve dihat biderkevtin. Di vê pêla Iskenderîyê de rêzekê ji Zanîstvanan ji Jimargeran mîna (Euklid û Archimedes) hatin biderkevtin û herwehajî tête giyografî, Stêrnasî, Anatomî, Physiologie ûhd hatin bigeşkirin.

xwe de date bihiştin, ku em li ber tiştên di serûştîyê de û rûdanên di serûştîyê de di tekbûna wan de ji derveyî tevaya pêwendîyên ligel hevdûyî mezin de bêtin biliberkevtin; jibervêjî ve ne di livandinê de, lêbelê di rawstandinê de, ne mîna di cewherê de bi veguherî ve, lêbelê mîna di pêkhatinên xwe de di rawestyayî de, ne di jîyana wê de, lêbelê di mirina wê de dihatin biliberkevtin. Gava ku wê lênerîna zanistîya serûştîyê xwe ji bona felsefê date biveguhestin, mîna ku ev di rêya Bacon û Locke de hate bikirin, wê kurtbûna berê dîtîne date bivejandin, ya pê sedsalên navînî dane binaskirin ku ew jî di şeweyê remankirina Mêtafîzîkî de tete biderkevtin.

Ji bona Mêtafîzîkvanan tişt û mirêkkirina wêneyên wan, têngihiştin, tekane, yek li dû ya din û bi bê li ya din de bête bimeyze kirin, hîmkirî, rawestyayî, tiştê ku ew her û her ji bona lêgerandinê hatîye bidayîn. Ew di dijbûnên bi serê xwe didin biremankirin; peyva wîna bi erê ve, erê, bi na ve na tete biderkevtin; çî di ser re bête biderkevtin, ew jî bi bed ve tete biderkevtin. Ji bona wî tişt heye, yaxud ew niye: Tiştêk nikare di yek demê de bi xwe ve bête biderkevtin û ew bi xwe ve bi tiştêkî din ve bête biderkevtin. Baş û nebaş hevdû bi carekê ve didin binayînîkirin; wetovjî hoy û kirdar bi bê livandin ve bi dijî hevdû ve têtin birawestandin. Ev şeweyê remankirinê ji bona me di awira pêşî de jibervêyekê ve pir bi ronahî ve tete biderkevtin, jiber ku ew bi rêyekê ve li gora hişê saxî Merovan de tete biderkevtin. Lêbelê ev hişê saxî Merovan weha bi hêja û buha ve tete biderkevtin, tanî ku ew xwe di nava çar dîwarên xwe de dide bidîtin, lêbelê ew ji xwe re serpehatîyên sersûrayî bi çavên xwe ve dide bidîtin, gava ku ew wê mêranîyê di xwe de dide bidîtin û ew xwe ji bona nava cîhana firehî lêgerandinê dide biavêtin. Şeweyê lênerîna mêtafîzîkî di dûrbûneke wisa de li gora

serûştîya tiştên di nava lepan de weha bi berên xweyî fireh ve dibe ku ew bi rastî ve û hêjbêtir bi neçarî ve bête biderkevtin, lêbelê hercar bi zû ve yanjî bi derengî ve ew li bin guhê bergirekî ve têtê bikevtin, jiber ku ew bi yekalî ve, bi kurtbînî ve û bi serê xwe ve têtê biderkevtin û xwe di nava dijbûnên neçarekirî ve dide biwindakirin, jiber ku ew tiştên tekane di pêwendîyên wanî bi hev re, li ser hebûna wan de di bûyînê û nemanê de, li ser aramîya wan de û li ser livandina wan de dide bijibîrakirin, jiber ku ew ji pîrbûna daran daristanê nade bidîtin. Di jîna rojê de ji bona nimûne em dizanin û em dikarin bi rast û durustî ve bidin bigotin, magelo cenawerek heye yanjî niye; lêbelê ligel lêvenerîneke bi rast û durust ve em ji xwe re didin bidîtin, ku ev car caran bi tişteki pir tevlihevî dujwar ve têtê biderkevtin, mîna ku Dadyar zor baş dizanin, ku hemû pêrabûnên wan ji bona dozandina sînorekî ji hiş tevde bi xurayî ve hatin biderkevtin, gava ku wan li pîrsa kuştina Zarokekî de di zikmakîyê de didatin biaxivtin, magelo kuştina Zarok di zikmakîya Dêya wî de bi kuştinê ve têtê biderkevtin? herwehaji ma kengî rast û durust ew kuştina hanê hatîye bikirin? Jiber ku zanîstîya jîndarîyê daye bieşkerekirin, ku mirin ne bi yek carê ve, ne bi rûdaneke awirî ve, lêbelê ew bi kirineke pir dirêjî tevlihev ve têtê biderkevtin. Herwehaji her jîndarekî zindî di her awirekê de ew bi xwe ve u ew ne bi xwe ve têtê biderkevtin, di her awirekê de ew li ser tiştên ji derve jêre hatî de dide bikarin û herwehaji ew yên din dide biderkirin, di her awirekê de şanên laşê wî têtin bimirandin û yên nuh xwe didin avakirin; li gora demeke dirêj yanjî kurt de tiştê wî laşê hanê xwe bi carekê ve dide binuhkirin û ew xwe di rêya perçên tişteki din de dide biveguhertin. Wehaji em li nik lênerîneke rast û dursut de didin bidîtin, ku herdu serên dijbûneke, wek Posetiv -Başî- û Negativ -Nebaşî-

wehajî ew ji hev nayêtin biparvekirin mîna ku ew bi dijî hev jî ve têtin biderkevtin, tevî li hemû dijbûnên wan jî de ew xwe bi xwe ve hevdû didin bigirtin, herwehajî pêrejî hoy û kirdar bi remanên serên Merov ve têtin biderkevtin, yên ku ew bes û bi tenha ve bikaranîna xwe li ser bi rûdanekê ve bi tenha xwe ve bi weha ve dikarin bi rast ve bêtin biderkevtin. Lêbelê gava ku em ji xwe re li vê rudana bi tenha xwe ve di tevaya pêwendîyên wê de ligel tevaya dûnyayê de bidin bitemaşekirin, bê çawan ew ligel hevdû têtin biçûyîn û bê çawan jî ew xwe ji hevdû di dîtineke giştîyî hevkerkirinê de didin bixistin, ku her û her hoy û kirdar cihên xwe bi hevdû re didin biveguhertin, yê ku niha ew bi hoy ve anjî bi kêrdare ve li vir de dihate biderkevtin, li wêderê de yanjî di pişt re bi hoy ve û bi servajîvêjî ve dê bête biderkevtin.

Ev kirinên hanê û rêyên remankirinê nema dikarin xwe ji bona nava perwazên remankirinên mêtafizîkî bidin bilihevkerin. Ji bona diyalêktîk bi servajîvêjî ve, ya ku wê tişt û wênekirinên wanî liberkevtinê di bingehî de di pêwendîyên wanî bi hev re, di girêdanên de, di livandinên wan de, di peydabûn û nemana wan de dihate biliberkevtin, kirin bi mîna yên gotîyî li jor de di rêya xweyî taybetîyî lêgerandinê de têtin bicîhatin. Serûştî xwe bi cihê ceribandîyê ve li ser diyalêktîkê de dide biderxistin û divê li ser me de li dû zanistîyên serûştîyî nuh de bidin, ku ew ji bona vê ceribandîna hanê tişt û miştên pir dewlemend û xwe ji bona her roj komkirî didin bipêşkeşkirin û pê ew didin bieşkerekirin, ku di serûştîyê de û di dawîya dawî jî de bi diyalêktîkî ve û ne bi Mêtafizîkî ve têtê bikirin, ku serûştî xwe ne her û her di gurovereke tekane de bi serê xwe ve têtê bigerandin û ew her û her jî têtê têtê bivegerandin, lêbelê ew di mêjûweke rastî de têtê biderbaskirin. Li wêderê de di berî her kesî de Darwin têtê binavkerin, yê ku wî ji bona

91 Pêşkevîna Sosyalistîyê ji Otopîyê tanî Zanistîyê

liberkevîna serûştîyî mêtafîzîkî lukmeke pir xurt di rêya eşkerebûna xwe de lê date bixistin, ku tevaya serûştîya zindîyî îro, şînayî û cenawer û pêrejî Merov bi berkirina pêşkevîneke kirinê ve li

dû hev de ji milyona sal têtê biderkevîtin. lêbelê jiber ku Lêgervanên serûştîyê tanî niha bi kêm ve têtin biderkevîtin, yên ku ew bi remankirina diyalektîkî ve hatine bifêrkirin; jîbervêjî ve têtê bixuyanîkirin, ku ji vê pevçûna encamên dozandî di rêya şêweyê remankirina berê de sînoren bi bê dawî ve ji tevlihevbûnê têtin biderkevîtin, yên ku ew niha di dîtînen zanistîyên serûştîyê têtin bizalkirin û yên ku ew Mamoste û Şagirt, Nivîsakar û Xwendevan bi bê hêvîbûn ve didin bigihandin.

Daxuyanîyek rast û durust ji bona tevaya dunyayê, ji bona pêşkevîna wêna û Merovan û herwehaji mirêkkirina wêneyê vê pêşkevîna hanê di nava serên Merovan de weha bes û bi tenha ve dikare di rêyên diyalektîkî de, bi lênerîneke hergavî ve ji bona pêwendîyên giştîyî ligel hevdû de di bûyîne û nemanê de, di veguhertînen pêşkevîne de yanji veguhertîne paşvekevîne de bête bipeydakirin. Bi vê têgihîştina hanê jî ve felsefa Elmanîyî nuh xweser xwe date biderxistin. Kant dest bi dest ve bi jêhatîbûna jîna xweyî zanistîyê ve pê date bidestpêkirin, ku wî sustêma rojêyî Newtonî di cihê xwe de û her û her mayî -piştî palpêda pêşî, ya ku jêre têtê bigotin- di rûdaneke mêjûyî ji hev date biderxistin: ji bona peydabûna Rojê û hemû Sitêran ji komeke mijêyî gerandî. Jivêjî ve wî pêrejî encam ji xwe re date biwergirtin, ku ligel vê peydabûna hanê jî de pêrejî windabûna ayindeyî sustêma rojê jî bi neçarî ve hatîye bidan. Bîr û bawerîya wîna piştî derbasbûna nîvsedsalekî di rêya Laplace de bi jimargerî ve hate bibingehkirin û hêjî di piştî derbasbûna nîvsedsalekî din jî de Spektroskop hebûna

komên gasên gûrkiyî di wisa di asman de bi pileyên cudan ve di tîrbûna xwe de date bieşkerekirin.

Felsefa Elmanîyî nuh di sustêma Hegel de bi dawîya xwe hate bigihandin, ya ku têde di cara pêşî de -ev jî bi qencîya wîyî mezin ve tête biderkevtin- tevaya cîhana serûştî, mêtûyî û canî bi mîna kirinekê ve ango bi nala livandineke her û her ve, bi veguhertinê ve, di pêkhatin û pêşkevtinê de hate bixuyanîkirin û herwehaji têde pê hate birabûn, ku pêwendiyên hundurû di vê livandinê û pêşkevtinê de bêtin bieşkerekirin. Li gora vê dîtina hanê de mêtûwa Merovanîyê nema êtir bêtir bi nala tevlihevbûneke bi ser û ber ve ji karên zordariyê dihate bixuyanîkirin, ya ku ew li ber kursîya Dadvan de ji felsefa hişdariyî sitewyayî de hemû bi hev re têtin biavêtin, ya ku Merov wê bi lez û bez jî ve ji xwe re dide bijîbîrakirin, lêbelê wê bi nala kirinekê ve ji pêşkevtina Merovan bi xwe ve pê tête biliberkevtin, ya ku qonaxên çûna wêyî hêdî hêdî di nava hemû rêyên şaşbûnê de têtin biderkevtin û qanûnmendiyên wêyî hundurû di rêya hemû xuyanîyên lihefrasthatî de tanî radeyekî têtin bieşkerekirin. Ev hemû bi hev re niha bi karê Remangîran ve dihate biderkevtin.

Ku sustêma Hegels nikarîbû vî karê hanê bide biçarekirin, yê ku wê ew ji xwe re dabû bidanîn, li vê derê ew ji me re bi wekhev ve tête biderkevtin. Qencîya wîyî mezinî gewreyî dem pê nîşankirî di wir de dihate biderkevtin, ku wê ew pirsariyên hanê dane bikirin. Belê evaya bi karekî ve tête biderkevtin, ku hîç kesek bi tenha xwe ve carekê dê bikaribe bide biçarekirin. Tevîjî ku Hegel - ligel Saint-Simon de- bi serê zanistîrînî tevayîyî dema xwe jî ve dihate biderkevtin, belê wehaji ew bi sînorkirî ve dihate biderkevtin: 1. Ew di rêya neçarbûna sînorkirina firehbûna zanebûna xwe de dihate biderkevtin, 2. Herwehaji ew di

rêya sînorkirina mezinbûn û kûrbûna zanebûn û dîtînen pêla xwe de dihate biderkevtin. Lêbelê hêjbêtir xalekî sêyem jî hate bipêvekirin, ku Hegel bi Idealîst -Nîmûnevan- ve dihate biderkevtin, ango di dîtîna xwe de remanên di serê wî de ne bi nala kêma yanî bêtir ve bi mirêkkirina wêneyên rûtî bi serê xwe ve ji yêna tişt û rûdanên bi rastî ve dihatin biderkevtin; lêbelê ew bi servajî vê jî ve di dîtîna wî de tişt û pêşkevîna wan bes û bi tenha ve bi nala bicihanîna mirêkkirina wan ve di cihekî de dihate biderkevtin û "Reman" bi berî cîhanê ve dihatin bihebûn. Bi vê yekê ve hemû hatin biserûbinkirin û pêwendîyên rastîyî bi hev re di cîhanê de bi carekê ve hatin biwergêrkirin. Tevî weha rast, gewre û mezin ji têgihîştina Helgel ji bona hin pêwendîyên bi hev re ji yêna teka tekan jî de dihatin biderkevtin, wehajî divabû jiber hoyên gotî jî de di dirêjbûnên xwe de pir jê bi pînekirî ve, bi qelp, bi çêkirî ve û bi kurtî ve ew bi serberjêrî hev re dihate biderkevtin. Sustêma Hegel wek nala sustêmekê bi xwe ve ew bi gewretirîn û mezintirîn beravêtin ve dihate biderkevtin. - Lêbelê jî ew bi xwe jî ve bi ya dawî ve ji rengê xwe ve dihate biderkevtin-. Hêjbêtir ew bi xwe jî ve bi derdekî bê derman ve ji dijûnên di nav xwe de hatibû bikevtin: Ji alîyekî de li gora piranîya mercên bingeşîyî dîtîna vê sustêma hanê de ji bona mêjûwa Merovanîyê bi kirineke pêşkevî ve têtê biderkevtin, ya ku li gora serûştîya wêna de ew ne dirêya dozandinekê de, ya ku jêre rastîya bi serê xwe têtê bigotin, dikare bi dawîya xwe ve bête bigihandin; ji alîyê din de ev sustêma dide bigotin, ku ew xwe ber bi bûna vê rastîya bi carekê ve dide bikirin. Sustêmek, ya ku ew ji hemû alî de û ya ku ew bi sustêmeke dawî ve ji bona zanebûna serûştîyê û mêjûwê têtê biderkevtin, ew her û her bi dijî qanûnên bingeşîyî remana diyalêktîkî ve têtê biderkevtin; ev remana diyalêktîkî bi tucorî ve

nade binayînîkirin, lêbelê ew bi servajîvêjî ve dide bierêkirin, ku bi naskirineke rêk û pêkî ve ji bona tevaya cîhana derve bi Nifş bi Nifş ve dikare gavên gewreyî mezin ber bi pêşve bide biavêtin.

Liberkevtina di wergêrkirina bi carekê ve ji bona nimûnetîya Elmanîyî tanî niha de bi neçarî ve ji bona metiryalistîyê date bigihandin, lêbelêjî bi başî ve divê bête bigotin, ku ew ne bes tenê ji bona metiryalistîya mêtafizîkî û herwehajî ne jî bes tenê ji bona metiryalistîya mikanîkîyî sedsalê heştdehan hate bigihandin. Bi beramberî Şûreşa xavî kal ve, ya ku wê bi hêsanî û sivikbûn ve tevaya mêjûwa derbasbûyî ji xwe re didate bidîtin, metiryalistîya nuh di mêjûwê de kirina pêşkevtina Merovanîyê ji xwe re didate bidîtin û wê bi dozandina qanûnên livandî ve têde bi erkê xwe ve didate bidanîn. Beramberî Firensîyên sedsalê heştdehan û herwehajî hêjî li cem Hegel jî de di serên wan de dihate bikevtin, ku serûştî bi nala yekbûnekê ve xwe di nava çûna guroverên teng de dide bilivandin û ew her û her bi mîna xweyî tevayî ve ligel laşên cîhanê mayî de tête biderkevtin, mîna ku Newton wê dide bixuyanîkirin û ew bi rengên ne guhertî ve ji jîndarên zindî ve tête biderkevtin, mîna ku Linné ew ji Xwendevanan xwe re didate biderxistin. Bi beramber van bîr û bawerîyên hanê ve metiryalistîya nuh pêşkevtinên nuh di zanistîya serûştîyê bi serhev ve date biliberxistin, ku li gora wêna de serûştî bi xwe jî ve mêjûwa wê di demê de tête biderkevtin, laşên cîhanê û herwehajî rengên laşên zîndî, ji yê ku ew li jêr zînetên baş de têtin bidîtin, têtin bipeydakirin û têtin biçûyîn û Kreisläufe -çûnên guroverî-, mîna ku ew bi carekê ve dikarin bêtin bimayîn, bi bê qam û bi bê dawîbûn ve têtin bigewrekin. Di herdu caran de ew di cewhera xwe de bi diyalêktîkî ve tête biderkevtin û ew nema bêtir bi pêwisitî tu

95 Pêşkevîna Sosyalîstîyê ji Otopîyê tanî Zanîstîyê

felsefeyekê ve li ser zanîstîyên din de bi rakirîvê têtê biderkevtin. Çi gava ku ji bona her zanîstîyê hate bixwestin, ku ew li ser lênerîna xwe de di tevaya pêwendîyên bi hevreyî tiştan ve û di zanebûnê de ji bona tiştan bi eşkere ve bide bixuyanîkirin, di wê çaxê de weha her zanîstîyêke bi taybetî ve ji bona tevaya pêwendîya bi hev re bi bê kelk ve têtê biderkevtin. Çi ji tevaya felsefa çûyî de hêjî dikare bi serê xwe ve xwe bide bihiştin, jê rêya remankirinê û qanûnên wê die formelle Logik -Mentiqê bi navî ve- û Diyalêktîk dikarin bêtin bihiştin. Tevaya tiştên din ji bona nava zanîstîyên positîv -baş- di serûştîyê û mêjûwê de têtin biçûyîn.

Belê di wê çaxê de geşbûnê di lêgerandinên serûştîyê de bes û bi tenha ve bi wê pîvanê ve dikarîbû bihata bipêşveketin, mîna ku lêgerandinê zanebûnên bi başî ve dikarî bida bipêşkeşkirin. Pir ji mêj ve rastîyên mêjûyî xwe didane buxuyanîkirin, yên ku wan ji bona têgihîştina mêjûwê roleke pir giring û giran didatin bilîstin. Di sala 1831 de li Lyon de serhildana pêşîyî Kargeran date bidestpêkirin; ji sala 1838 tanî 1842 de tevgera Kargerên welatîyî pêşî Chartîstên Ingilîzî bi bilindtirîn sipanê xwe ve hatin bigihandin. Xebata çînî di navbera Pirolitarya û Borcuwazîyê de ji ser tirada pêşîyî mêjûwê di nava pêşkevîtîrîn welatên Ewropî de hate bidakevtin, li gora wê pîvanê ve bê çawan li wir de ji alîyekê de çekirina gewre xwe didate bipêşvexistin û ji alîyê din jî de bê çawan serdarîya siyasîyî Borcuwazî xwe didate bipêşvexistin. Fêrkinên abûrîya Borcuwazîya li ser bi yekbûna berjewendîyên sermîyan û kar ve, li ser lihevkerina giştî de û li ser xweşbûna jîna Gel bi tevayî ve bi nala encamê berberîya azad ve, ew hemû her û her bi xurtî ve ji bal rastîyan de bi derewan ve dihatin biderkevtin. Ev tiştên hanê

tevde nema dikarîbûn bêtir bihatana biavêtin, herwehajî pêrejî sosyalistîya Firensî û Ingilîzî jî ligel dîtinên wan jî de tevî li hemû kur û kêmanîyên wan jî de nema dikarîbûn di ser guhan re bihatana biavêtin. Lêbelê têgihîştin nimûneyî kevnî mêtîyî, ya ku ew hêj ji cihê wê nehatibû bilivandin, tu xebata çînîyî li ser bingegehên berjewendîyên madî de, neji bi carekê ve li ser tu berjewendîyên madî de didate binaskirin, berkirin û herwehajî pêrejî hemû pêwendîyên abûrî têde bes û bi tenha ve weha di tenîstê re bi mîna ne perçeyên giring ve ji "Kulturgeschichte" -Mêtîyîwa Çandî-nîyê- dihatin biderbasbûn.

Rastîyên nuh pê datin bineçarîkirin, ku tevaya mêtîyîwa çûyî ji bona jêr ligerandineke nuh divê bête biavêtin û di wir de hate bixuyanîkirin, ku tevaya mêtîyîwa çûyî ji bil Urzustand -zînetî kokî- de hemû bi mêtîyîwa xebata çînîyan ve di hate biderkevîtin, ku van Çînîyên civakî ligel hevdu de xebat didatin bixebatkirin û her û her bi durustkirinên pêwendîyên berkirinê û bi hevguhertinê ve dihatin biderkevîtin, bi kurtî ve ew bi durustkirinên pêwendîyên abûrîyî dema xwe ve dihatin biderkevîtin; weha di her carekê de suwarkirina abûrîyî civakî bingegehê rastî dide biavakirin, ji vî bengehê hanê rastî tevaya avanîya jorî de avanîyên mafebûnê û siyasî û herwehajî ayînî, felsefî û pêwendîyên din jî di her pêleke mêtîyî nîşankirî de di dawîya dawî de bi pê ve têtin bixuyanîkirin. Hegel têgihîştina mêtîyîwê ji mêtîfîzîk date birizgarîkirin, wî ew bi diyalêktîkî ve date bikirin, - lêbelê têgihîştina wîna ji bona mêtîyîwê di cewhera xwe de bi idealîst -numûnetî- ve di hate biderkevîtin. Niha Idealîsmus -nimûnetî- ji cihê penabûna xweyî dawî ji têgihîştina mêtîyîwê hate biderkirin û ji bona mêtîyîwê têgihîştineke metîryalistî hate bipêdan û rê hate bidîtin, da ku şiyarbûna Merovan ji hebûna wan û ne mîna tanî niha

hebûna wan ji şiyarbûna wan bête biliberxistin.

Li vê gorê de niha sosyalîstî nema êtir bêtir bi nala dozandineke lihevraştatî ve ji bona serê vî Hozanî yanjî yê din dihate biderkevtin; lêbelê ew bi nala durustkirineke neçarîyî xebatê ve di navbera du çînîyên mêjûyîyî peydakirî de, di navbera Pirolitarya û Borcuwazîyê de dihate biderkevtin. Karê li ser wê de nema êtir bêtir di peydakirina deha baştirîn rêstika civakê de dihate biderkevtin, lêbelê karê wê di lêgerandina bi rê ve çûna abûrîyî mêjûyî de dihate biderkevtin, ji ya ku jê ev çînîyên hanê û pevçûnên wan ligel hevdu de bi neçarî ve dihate biderkevtin û pêrejî tede divabû di rêya zîneta civakî û abûrî dirustkirî de çarên çarekirina pevçûnê bihatana bidozandin. Lêbelê ligel vê têgihîştina metiryalî de ne sosyalîstîya tanî niha û ne jî têgihîştina serûştîyî metiryalistîyê Firensînî jî ligel diyalêktîkê û zanîstîya serûştîyî nuh de dikarîbû bida biliberxistin. Sosyalîstîya tanî niha belê bi rastî ve li şeweyê berkirina sermîyandarîyî heyî de û li encamên wêyê lidûhatî de didate birexnekirin, lêbelê wê nikarîbû ew bidana biliberxistin, wehajî pêrejî wê ligel wan de nikarîbû zora wan bida bibirin; lêbelê wê bes û bi tenhave dikarîbû bi hêsanî ve wan bi pîşî ve bide bixuyanîkirin. Çiqasî wê bi xurtî û jêhatî ve dijî vê çewisandina çînîya Kargeran, ya ku ew ji vî şeweyê berkirina sermîyandarîyê nayête bicudakirin, didate bixebatkirin, hêjî deha bi kêmtir ve wê xwe didate bidîtin, ku ew bi eşkere ve divê bide bigotin, ku bê kanî di kû de ev çewisandina hanê tete bipeydakirin û çilo jî ew tete bipeydakirin? Pirsê xwe li ser vê de didate bikin, ku ji alîkî de şeweyê berkirina sermîyandarî di nava pêwendîyên wêyî mêjûyî de û divabûna derkevîna wêna di qonaxeke mêjûyîyî nîşankirî de, belê herwehajî divabû bi neçarî jî ve wibdabûna wêna bihatina bixuyanîkirin,

herwehajî ji alîyê din jî de divabû rûçikên wêyî hundurû jî bi eşkere ve bihatana bixuyanîkirin, ji yê ku ew hêjî her û her bi veşartî ve hatibûn bimayîn. Ev jî di rêya eşkerekirina Hêjabûna Bêtir ve hate bikirin. Vê date bieşkerekirin, ku sitendina karê bi bê kirê ve bi rengê bingehîyî şeweyê berkirina sermîyandarîyê ve têtê biderkevtin û çewisandina Kargeran di rêya wê de têtê têtê biderkevtin; hegerjî ku Sermîyandar bi xwe jî ve hêza karê Kargerên xwe li gora hêjabûna wêna de bi carekê ve ji xwe re bide bikirîn, mîna ku ew bi nala malekî ve xwe di nava bazarê de dide bidîtin, tevlivêjî de ew jê ji bona xwe hêjabûn Bêtir dide biwergirtin, ji mîna buhayê ku wî ew ji bona kirîna wê dabû bidan û ku ev Hêjabûna Bêtir di dawîya dawî de tevaya hêjabûnê dide bipêkanîn, ya ku jê her û her gewrebûna koma sermiyan di nava destên çînîyên Maldar de têtê bipikirin. Weha bi vî rengê hanê ve çilobûna berkirina sermîyadarîyê û herwehajî pêrejî berkirina sermiyan jî hate binaskirin.

Ev herdu dozandinên mezin: têgihîştina metiryalistîyî mêtîyî û eşkerekirina veşartina berkirina sermîyandarîyê di rêya Hêjabûna Bêtir de em pê ji bona Marx didin bisipaskirin. Ligel wan de sosyalistî bi zanistbûnekê ve hate biderkevtin, ya ku ew xwe pê di pêşê de pêre dide bimijulkirin, ku ew wê di tevaya tekanên wê de û di tevaya pêwendîyên wê de bêtir li ser wê de bide bikarkirin.

-III-

Têgihîştina metiryalîstîya mêjûyî ji vê hevokê tête biderkevtin, ku berkirina durustkirinan di pêşî de û di pişt re bi hev re veguhertina wan ligel hevdû de bingehê her rêk û pêkxistinek civakî dide pêkanîn; ku di her civakeke mêjûyî de xwe diyarkirî parvekirina berkirinan û pêrejî parvekirina civakê di çînîyan de yanî di birran de li wê gorê de berê xwe dide bikirin, çî û çawan tête biberkirin û çilo dê berkirin bête biveguhertin. Li gora vê yekê de divê li hoyên dawî de ji bona hemû veguhertinên civakî û wergêrkirinên siyasî ne di nava serên Merovan de û ne jî di liberkevîna wanî bêtir de ji bona rastîya hergavî û dadwerîyê; lêbelê di guhertinên şêweyê berkirin û şêweyê veguhertinê de li wan de bêtin bilêgerandin û ne li wan de di felsefê de, lêbelê di abûrîya wê demê de divê li wan de bête bilêgerandin.

Heger ku Merov hate biliberkevtin, ku avanîyên civakîyî heyî ne li ser bingehê hiş û dadwerîyê de hatine biavakirin, ku bihişbûn bi hîç ve tête biderkevtin û xweşî bi derd ve tête biderkevtin, ev bes û bi tenha ve dide binîşankirin, ku di rêya berkirinê de û şêweyên bi hev veguhertinê ve bi bê dengîyeke ker û lal ve guhertin dihatin bikirin, ku li ser wan de nema rêkûpêkxistên civakî dihatin bisuwarkirin, yên ku ew li gora mercên abûrîyî kevnî berê hatibûn bibirîn. Wetov pêrejê xweser hate bigotin, ku divê çarên ji bona avêtina dozandinên zînetên bed herwehaji di veguhertinên pêwendîyên berkirinê heyî de bi xwe ve bête

dîtin, -yên ku ew bi kêmtir ve yanjî bi bêtir ve hate bipêşkevtin-. Ev çarên hanê ne belkî ji nava serî de divên bêtin bivejandin, lêbelê divên ew di rêya serî de ji nava rastîyên matiryalên di nava destan de ji berkirinê bêtin bidozandin.

Çawan di niha de li vê gorê de sosyalistîya nuh tête biderkevtin?

Rêstika civakîyî niha, -ev bigir niha bi giştî ve pê tête birûniştin-, ew ji bal çînîya serdarî niha de, ji bal borcuwazîyê de hatîye biafirandin. Şeweyê berkirina taybetîyî Borcuwazîyê, ya ku ew ji dema Marx de bi navê Şeweyê berkirina sermîyandarî ve hatîye binîşankirin, ligel biserhevrebûnên cih û Birrên civakî de herwehaji ligel pêwendîyên xweyîyî ligel hev de di rêstika Derebegiyê de nikare bide bilihevkin; Borcuwazîyê rêstika Derebegiyê date biherifandin û li ser kavên wê de destûra civaka Borcuwazî date bidirustkirin, belê wê dewleta dunyayê di berberîya azad de, wê çûn û hatina azad, wê wekhevûn di navber Xwedîyên mal de, belê wê hemû xweşîyên dinî Borcuwazîyî bi navkirî ve dane biafirandin. Şeweyê berkirina sermîyandarîyê dikare xwe di niha de bi azadî ve bide bigeşkirin. Pêwendîyên berkirinêyî⁴⁹ amadekirî li jêr rêberîya Borcuwazîyê de xwe dane bipêşvexistin, ji pêla keldûmanê û aletên mîkanîkî de Manufaktur -kargehên-kevin ji bona çêkirinên gewreyî mazin hatin biveguhertin, ev veguhertinên hanê bi lezbûneke bê dawî ve û bi pîvanekeke tanî niha ve bi bê sînor ve dihatin bipêşvekevtin. Lêbelê jî mîna kargehan di dema xwe de û di bin kêra wan de

⁴⁹Di "Anti-Dühring de": bi Produktivkräfte -hêzên berkirinê- ve hatîye binivîsandin.

destkarîya pêşkevîna ligel bendên derebegîyî de di Zünft - Rêstika Destkaran- de bi pevçûn ve hatin bikevtin, wehî çêkirina mezinê gewre ji alîyê xwe jî de di tevaya pêkhatina xwe de di pêşkevîna de ligel wan bergiran de bi pevçûn ve hate bikevtin, ji yê ku ew pê ji bal şeweyê berkirina sermîyandarîyê de dihate bitengavkirin. Hêzên berkirina nuh niha ji rengê bikaranîna wan ji bal Borcuwazîyê de bi gelekî ve ji bikaranîna xwe di serên Borcuwazîyê de bi mezintir ve têtin biderkevtin û ev pevçûna hanê di navbera hêzên berkirinê û şeweyê berkirinê de ne bi nala pevçûnekê ve tete biderkevtin, ya ku ew di nava serên Merovan de hatîye bidustkirin, ku ew mîna pevçûnê di navbera gunehkarîya Merovan ji kokê de ligel dadwerîya Xwedawend de tete biderkevtin, lêbelê ew pevçûna hanê di rastîyan de, bi serê xwe ve, derveyî me, negirêdayî bi dilxwazîya me ve yanî bi vîna wan kesan re, yê ku wan ew dabûn bipeydakirin, tete bidîtin. Sosyalîstîya nuh bes û bi tenê ve bi nala vegerandina remanên vê pevçûna rastîyî hanê ve û wênekirina remana wêna di nava serên cînîya pêşî de tete biderkevtin, ya ku ew xweser li jêr wê pevçûnê de derdan ji xwe re dide bikişandin û ev jî bi cînîya Kerger ve tete biderkevtin.

Ji çî ev pevçûna hanê tete bipêkhatin?

Di berî berkirina sermîyandarîyê de, belê di dema sedsalên navî de berkirina biçûk bi giştî ve li ser bingehê Xwedîbûna bi taybetîyî Kargeran de ji bona çarên berkirina xwe dihate biderkevtin. Zevî ji bona Cotkarên biçûk, azad û yanî ji bona Peyan dihatin biderkevtin û destkarî di nava bajaran de dihate biderkevtin. Çarên -çandiyê, cihê kar, amrên karkirinê- bi çarên karî maldarîya yeke yakan ve dihatin biderkevtin, ew bes û bi tenha ve ew ji bona bi karanîna tekane ve hatibûn bi çêkirin, weha bi neçarî ve bi

pir biçûk ve, bi nala lepekî ve û bi sînorkirî ve dihatin biderkevtin û jibervêjî ve di rêzanê de ew bi xwe ve bi malê Berkivanan ve dihatin biderkevtin. Da ku van çarên berkirinêyî perçekirî û biçûk bi serhevdû ve bidin bikomkirin û bi mezinkirin, da ku wan ji bona bilindkirina berkirinêyî bi kêr û xurt ve di dema niha de bidin biveguhertin, ev bi xwe jî ve bi rola mêjûyîyî şeweyê berkirina sermînyandarîyê ve û hilgirvanê wêyî Borcuwazî de dihate biderkevtin. Mîna ku Borcuwazî bi vî karê hanê ve ji sedsalên panzdehan di sê koçan de pê hate birabûn: Hevkarîya hêsanîyî bi hev re, Manufaktur -Kargehî û Çêkirina mezin di mêjûwê bi wan ve hate bipêrabûn, Marx di derîyê çarem de ji "Sermîyan" bi dûr û dirêjî li ser de date biaxivtin. Lêbelê Borcuwazîyê li wir jî de, weha Marx date bieşkerekirin, nikarîbû wan çarên berkirinêyî sînorkî ji bona hêzên berkirinêyî gewre bide biveguhertin, bê ku ew wan ji çarên berkirinêyî ji maldarîya teka tekan ji bona çarên berkirinên civakî bide biveguhertin, yê ku ew bes û bi tenha ve ji bal tevayekê ji Merovan dikarin bêtin bikaranîn. Li şûna dolaba hûnandinê de, kursîya destîyî tevnê de, çakûçê Hesinger de ji bona ser tiradê mekîna hûnandinê, mekîna kursîya tevnê û çakûçê keldûmanê hatin bidekevtin; ji dêlva kargehên biçûkî teka tekan ve Fabrik -Kargeh- hatin biderkevtin, yê ku di nava wan de karên bi hev re ji bona sedan û bi hezaran ve dihatin bidivakirin. Mîna ku çarên berkirinê hatin biveguhertin, wetovjî berkirinên bi xwe jî ve xwe ji rêzekê ji pêrabûnên teka tekan de bi rêzeke ji pêrabûna civakî date biveguhertin û berkirinên ji berkirinên teka tekan ve ji bona berkirinên civakî hatin biveguhertin. Ta, cil û caw, malên hesinî, yê ku ew niha ji kargehê dihatin bihatin, ew bi berkirina hevreyî pir Kargeran ve dihate biderkevtin, ya ku ew di nava destên wan re li gora

rêzê de divabû bihata biderbasbûn, berî ku ew bihata bidawîkirin. Nema tu kesî ji wan dikarîbû bida bigotin: Min ev daye bikirin, evya bi berkirina min ve tête biderkevtin.

Lêbelê di gava ku ji ber xwe, bi bê danîn ve û bi hêdî hêdî ve pêkhatina parvekirina karê di nava civakê de bi rengê bingehîyî berkirinê ve hate bikirin, di wê çaxê de vê parvekirina kar ji bona berkirinan rengê Ware -mal- pê date bixistin, ku guhertin û veguhertina wan bi hev re, kirin û firotina wan ji bona Berkirvanên teka tekan date bikirin, ku ew pê niyazmendîyên xweyî pir bidin bitêrkirin. Weha ev jî di sedalên navînî de dihate bikirin. Ji bona nimûne Cotkar berkirinên çandinîyê ji bona Destkar ji xwe re didate bifirotin û wî ji xwe re ji wî durustkirinên destkarîyê didate bikirin. Di nava vê civaka hanê de ji Durustvanên teka tekan de û maldurustvanan de şeweyê berkirina nuh xwe ji bona nava wêna de didate birakişandin. Di nava vê parvekirina karê ji ber xwe ve bi bêdanîn ve, mîna ku wetov di tevaya civakê de dihate bizalkirin, wê parvekirina karê danînî bi bernamekirî ve date bidatin, mîna ku wê parvekirina kar di nava Fabrik -kargehên- tekane de dabû birêxistin; li tenîştê berkirina tekane de berkirina civakî dihate biderkevtin. Berkirinên van herdu alîyan li ser yek bazarê de bi xwe ve dihatin bifirotin, weha tanî radeyekî ew bi buhayê wekhev ve dihatin bifirotin. Lêbelê birêxistina bernamekirî ji parvekirina kar bi gelekî xurttir ve ji parvekirina karê ji ber xwe ve dihate biderkevtin; Fabrikên -Kargehên, ku wan li ser karkirina civakî de didatin bikarkirin, wan durustkirinên xwe bi arzantir ve ji durustkirvanên Biçûk didatin biçêkirin. Berkirvanên tekane ber bi ber ve jê dihatin bipengizandin û berkirina civakî tevaya sêweyê berkirinê didate bişûreşgêrîkirin. Lêbelê ev rûçikê wêyî şûreşgêrî weha bi kêm ve dihate binaskirin, ku ew bi servajîya xwe ve bi nala

çareyekî ve ji bona bilindkirin û ji bona pêşvexistina Warenproduktion -berkirina mal- hate bikaranîn. Ew xweser ji pêgirêdanê ve ligel bilindkirinên nîşankirîyî ji berê hayî de ji malkirinê û ji mal bihevguhertinê hate biderkevtin; ew ji sermîyadarê bazirganîyê, ji destkarîyê û ji kirya kar hate biderkevtin. Jiber ku ew bi xwe jî ve bi nala rengêkî nuhî berkirina mal ve dihate biderkevtin, jibervêjî ve Aneignungsformen -rengên sitendina berkirinê wehajî ji bona wêna bi carekê ve bi mîna xwe jê re hatin bimayîn.

Di berkirina mal de, wek ku wê xwe di sedsalên navîn de date bipêşvexistin, pirs bi carekê ve nikarîbû bihata bipeydakirin, ku ji bona kê durustkirinên kar divabûn bihatana bimaldarîkirîn. Berkirvanên teka tekan di rêzanê de tiştên xweyî xav ji bona berkirinê didatin bikaranîn, yên ku wî ew ligel çarên karên xwe û destkarîya xwe de yanjî bi karên kufletên mala xwe ve dirustkirin ji wan didatin biçêkirin. Ev durustkirinên hanê bi carekê di pêşî de sitendina wan ji bal wî de nedihate bidivakirin; jiber ku ew ji ber xwe ve bi malê wî ve dihatin biderkevtin. Maldarîkirina dursutkirinan weha li ser karê Xwedîyê xwe de dihate bibingehîkirin. Gerjî alîkarîya karê Biyanîyan jî bihata bidivakirin, li gora rêzanê de ew karê hanê bi sivik ve dihate biderkevtin û Xwedî wî karî ji bil kirya karê xwe hin ji tiştên din jî de ji xwe re didatin biwergirtin. Şagirt û Berdestê Hoste wan nebes tenê ji bona xwarin, vexwarinê û kirê li nik wan de didatin bikarkirin, lêbelê hêjîbêtir wan ji bona fêrbûna didatin bikarkirin, da ku belkî jî ew bi Hoste ve bêtin bikin. Di wê çaxê de çarên berkirinê di nava cihên îşê mezin û kargehan de hate bidestpêkirin, gava ku ew ji bona çarên berkirina civakîyî bi rastî ve hatin biveguhertin. Lêbelê ligel çarên berkirina civakî û berkirinê de wetov dihatin bireftarîkirin, mîna ku ew hêjî nala berê bi çarên

berkirin û berkirina teka tekan ve dihatin biderkevtin. Di berê de Xwedîyê çarên kar ji xwe berkirin didatin bisitendin; jiber ku ew di rêzanê de bi berkirina wî ve bi xwe ve dihatin biderkevtin û yarmetîya karê biyanî jê re bi tiştêkî ji rê derkevtî ve dihate biderkevtin, bi vî corê hanê jî ve niha Xwedîyên çarên kar hêjî wetov têtin biçûyîn, ku ew ji bona xwe berkirinê didin bihilanîn, tevîjî ku ew berkirinên hanê jî nema êtir bêtir bi yên wan ve têtin biderkevtin; lêbelê ew bes û bi tenha ve bi berkirinên karê Biyanîyan ve tête biderkevtin. Wehajî di niha de durustkirinên berkirinên civakî nema ji bal wan kesan de têtin bisitendin, ji yên ku wan çarên berkirinê bi rastî ve ji bona livandinê dabûn bixistin û bi rastî jî ve berkirin dabûn bidurustkirin; lêbelê ew berkirinên hanê ji bal Sermîyadaran de têtin bisitendin. Çarên berkirinê û berkirin di cewherên xwe de bi civakî ve hatine bikirin. Lêbelê ew ji bona jêr regekî sitendinê dihatin biavêtin, yê ku xwedîbûna taybetîyî berkirina teka tekan jêre dihatin bimerckirin, ya ku têde weha her yekekî berkirina ji xwe re didate bimaldarîkirin û wî ew ji bona nava bazarê didate bianîn. Şeweyê berkirinê dê ji bona jêrî vî rengê sitendinê bête biavêtin, tevî ku jî şewê berkirinê mercên hebûna vî rengê sitendinê dabûn biherifandin⁵⁰. Di

⁵⁰Li vir de bi pîwistî ve nayête biderkevtin, ku em li ser de bidin biaxivtin, ku heger rengê sitendinê jî bi mîna xwe ve bête bihiştin, dê rûçikên sitendinê di rêya bikêrkirinên li jor de axivtî de ne bi kêmî ve bi şûreşkirî ve ji berkirinê dê bêtin biderkevtin. Heger ku ez ji xwe re berkirina xwe yanjî berkirineke din bidim bisitendin, evaya bi serûştî ve bi du rengên pir cudan ve ji rengên sitendinê têtin biderkevtin. Di bere jî de: Karê bi kirê ve bi gelekî ve bi kevtin ve tête biderkevtin, yê ku têde tevaya şeweyê berkirina sermîyandariyê hêjî di katbûna xwe de tête biderkevtin, yê ku ew bi tenha xwe ve û ji hev belawelakirî bi dirêjîya sedsalan ve li tenîştî koletîyê de dihate biçûyîn. Ji bona şeweyê berkirina sermîyandariyê van katên hanê nikarîbûn xwe bidana bigeşkirin, lêbelê

vê dijbûna hanê, ya ku ew şêweyê berkirina nuh bi rûçikê wêyî sermîyandarîyê ve dide bixelatkirin, tevaya libingu-hêhevkevtina di dema niha de di katbûna xwe de tête bidîtin. Çiqasî bêtir şêweyê berkirina nuh di tevaya berên giringî berkirinê de û di tevaya welatên abûrfîyî giring de dihatin biserdarîkirin û pêrejî ji bona berkirina teka tekan tanî cihekî bigir pûç pê dihate bipalpêdan, hevqasî jî divabû bi eşkerejî ve lihevnekirina di navbera berkirina civakî û sitendina sermîyandarî de bihata biderkevtin.

Sermîyandarên pêşî li ber xwe de hebûna rengê karê bi kirê ve datin bidîtin, weke ku hatîye bigotin. Lêbelê karê bi kirê ve bi nala ji rê derkevtî, bi nala îşê di bere ve, bi nala karê katî ve dihate biderkevtin. Kargerê di çandinîyê de û kargerên ji xwe re carcaran bi rojan ve didatin bikarkirin, ew bi Xwedan çend latên erdên xwe ve dihatin biderkevtin, ji yên ku wan ji wan latên xwe di demên tengavîyê de dikarîbûn bihatana bijîyandin. Die Zunftordnung - Sazmendîya Destkarîyê- weha hatibû birêxistin, ku Şagirtê îro ji bona Hosteyê sibeynê divabû bihate biguhertin. Lêbelê gava ku çarên berkirinê ji bona çarên civakî hatin biveguhertin û ew di nava destên Sermîyandaran de hatin bikomkirin, ev tev hate biguhertin. Çarên berkirinê û herwehaji berkirina Durustvanên tekeyî biçûk bêtir û bêtir bi bê hêjabûn ve dihatin biderkevtin; li pêşîya wan de hîç tiştekî din nema dihate bidîtin, ji bil ku ew ji bona nik Sermîyadaran bi nala Kargerên kirê ve bêtin biçûyîn. Karê bi kirê ve, yê ku ew di berê de bi nala jirêderkevtî û alîkarîyê ve dihate biderkevtin, niha bi nala rêzanê ve û bi nala rengê bingehî ve ji bona tevaya berkirinê ve dihate biderkevtin; di

piştî durustkirina mercên mêjûyî ew hatin bigeşkirin.

berê de ew bi nala karê di bere de dihate biderkevtin, ew niha bes û bi tenha xwe ve bi karê Kargeran ve dihate biderkevtin. Kargerê bi kirêy car caran ve xwe ji bona Kargerên bi kirêyî hergavî ve date biveguhertin. Koma Kargerên bi kirê ve di tevaya jîna xwe de bi pir gewrebûn ve dihatin bipirkirin, li gor ku pêrejî di wê demê de rêstika derbegîyê dihate biherifandin, Peyetî ji hev dihate bikevtin û herwehajî pêrejî derkirina çotkaran ji nava zefiyên dihate biderkevtin ûhd.. Parkirina bi tevayî ve di navbera çarên berkirinê de hatibû bikişandin, ji yên ku ew li vê derê di nava destên Sermîyandaran de hatibûn bikomkirin û li dera hanê di nava destên Nedarên Berkirvan de tu tişt ne dihatin bidîtin, ji bil ku ew bes û bi tenha ve bi xwedanê hêza karê xwe ve dihatin biderkevtin. Dijbûn di navbera berkirina civakî û sitendina sermîyandarîyê de ji ser tiradê de bi nala dujminatîyê ve di navbera Pirolitarya û Borciwazîyê tete biderkevtin.

Me dît, ku şeweyê berkirina sermîyandarîyê xwe ji bona nava civakê ji berkirvanên mal û Durustvanên teka tekan xwe date bikişandin, ev jî di rêya veguhertina berkirinên wan bi hev re hate bikirin. Lêbelê di her çivakekê de, ya ku ew li ser berkirina mal bi xwe ve hatiye bibingehkirin, tede Berkirvanan serdarî li ser pêwendîyên xweyî civakî de dane biwindakirin. Her yek ji xwe re bi çarên berkirina xweyî lihevraştatî de û ji bona bi hevguhertina xweyî niyazmendîyî taybetî ve dide biberkirin. Kesek nizane, çiqas ji malên wî dê ji bona ser bazarê bêtin bihatin, çiqas jî jê bi irastî ve dê bêtin bifirotin, Kesek nizane, magelo dê berkirina wînayî tekane bi rastî ve niyazmendîyekê ji xwe re bide bidîtin, magelo dê ew xwerckirinên xwe bide biderxistin yanjî magelo dê ew bi rastî ve bikaribe bide bifirotin. Bê ser û berî di nava

berkirina civakî de tête bizalkirin. Lêbelê berkirina mal mîna her rengê berkirinêyî din qanûnên wêyî taybetyî pê ve girêdayî têtin bidîtin û ev qanûnên hanê xwe tevî vê bê ser û binîyê jî têde didin bicîanîn. Ew xwe di rengê tekanî û hêjî mayîna pêwendîyên bi hevreyî civakî de didin bidiyarkirin, ew xwe di bihevguhertinê de didin biderxistin û herwehaji ew xwe beramberî Durustvanên tekane ve bi nala qanûnên zordarîya berberyê ve didin bicihanîn. Ew qanûnên hanê ji bona van Durustvanên hanê jî weha di destpêkirinê jî de nayêtin binaskirin û ew divên di rêya serpêhatîyeke dirêj de hin bi hin ve ji bal wan de bêtin bidozandin. Belê ew qanûnên hanê xwe bi bêyî Durustvanan ve û bi dijî Durustvanan ve bi nala qanûnên serûştîyî korî bi kêr ve di rengê berkirina xwe de didin bicîanîn. Berkirin li ser Durustvanan de tête bizalkirin.

Di civaka sedsalên navînî de nemaze di sedsalên pêşî de berkirin di cewhera xwe de xwe li ser têrkirina ji bona xwe de dihate biberbûn. Wê bi pîrbûn ve niyazmendîyên Durustvanan û Kufletên malên wan de didate bitêrkirin. Mîna ku ew di nava gundan de dihate bidîtin û ku têde pêwendîyên peyetîyê ligel Derbegan jî de dihate bidîtin, wê pêrejî ji bona têrkirina niyazmendîyên Derbegan jî didate bihilgirtin. Jiber vê yeka hanê jî ve weha tu bihevguhertin nedihate bidîtin, jiber vê bi xwe jî ve berkirinan tu rûçikên mal ji xwe re nedane biwergirtin. Mala Cotkar bigir hemû ji xwe re didate bidurstkirin, ji hemû tiştên ku ew ji wan re ji firaxan, cil û bergan û herwehaji ji qûtê xwe jî dihatin bipêwistîkirin. Di gava ku ew bi wir ve hatin bigihandin, ku ew bêtirbûnekê ji niyazmendîyên xwe û ji ser deynên xweyî ser bi ser ve ji bal Derbegan de bidin bidurustkirin, di wê çaxê de wehaji wan Waren -mal- didatin bidurustkirin; ev bêtirbûna hanê ji bona bihevguhertina

civakî hate biavêtin û ew ji bona firotinê hatin bidakevtin, ew bi nala mal ve dihatin biderkevtin. Destkarên bajaran di destpêkirinê ji pêşîya pêşî de divabûn ji bona bihevguhertinê bidin bidurustkirin. Lêbelê wan jî perçeyên mezin ji niyazmendiyên xwe ji bona bi karên xwe ve ji xwe re didatin bikirin. Ew bi xwedan bax û zevîyên biçûk ve dihatin biderkevtin; wan terşên xwe ji bona nava daristana melbendê didatin binardin, ya ku wê ji bona wan text, dar û êzing didate bipêşkeşkirin, Pîrekan ji xwe re kitan, hirî ûhd. didatin birêstin. Berkirin ji bona armanca bihevguhertinê, ji bona berkirina mal hêjî di pêşîya katbûna xwe de dihate biderkevtin. Jîbervêjî ve bihevguhertineke sînorkirin, bazareke sînorkirî, şeweyê berkirineke di cihê xwe, cihê dûrkişî ji bal derve de û cihê bi yekirî ve di nava hundurê xwe de dihatin biderkevtin. Wetov Mark -herem- di nava gundan de û Zunft -girêdana kardestîyê- di nava bajaran de dihatin biderkevtin.

Di gewrekirina berkirina mal de û nemaze bi dakevtina şeweyê berkirina sermîyandarîyê ve qanûnên berkirina mal bi eşkere ve û pir bi hiner ve xwe didatin bikêrkirin, yê ku ew tanî wêçaxê jî bi paldayî ve dihatin biderkevtin. Hevbestîyên kevnî bi hev re hatin bisistkirin, sînorên berkirinên kevtin hatin bişikenandin, Durustvan bêtir û bêtir bi Durustvanên malî azad û teka tekan ve dihatin biguhertin. Serberdayîbûn di perkirina civakî de roj bi roj ve ji bona ser qadê dihatin bidakevtin û ew bêtir û bêtir bi tûjtir û bi notir ve dihate biderkevtin. Lêbelê tiştê bingehî, yê ku pê şeweyê berkirina sermîyandarîyê ve serberdayîna hanê di berkirina civakî de tête biberzkirin, bi xwe ve bi dijî serberdayînê ve dihate biderkevtin: Ew jî di berzkirina rêxistina berkirin de bi nala berkirina civakî ve di her wargehekî karkirinêyî tekane de dihate biderkevtin. Bi

vê hildana hanê ve şêweyê berkirina sermîyandarîyê himkirina kevnî aramî date bidawîkirin. Di kîjan berê çêkirinê de ew dihate bicîhatin, wê li teniştê xwe de tu rêyên kevtin di kargehê de nedihîştin bêtin bidîtin. Wê li kû derê de destkarî bi jêr destên xwe ve didatin bixistin, wê ew destkarîyên kevnî hanê didatin binemankirin. Warê kar bi gorepana şer ve dihate bikirin. Dozandinên giyografîyên gewreyî mezin⁵¹ û li dû wan de avedanîkirinan cihên bazaran datin bipirkirin û wan veguhertinên Handwerk - Hostan- ji bona Manufaktur -destkargehan- datin bilizkirin. Lêbelê ne bes tenê pevçûn di navbera Durustvanên cihîyî teka tekan de dihatin bivêkevtin; pevçûnên cihî ji aliyê xwe de ji bona pevçûnên nav miletan de û ji bona cengên bazirganîyên⁵² sedsalên Heftdehan û heştdehan de hatin bigewrekin. Di dawîya dawî de çêkirina gewre û durustkirina bazara cîhanî pevçûn dane bicîhanîkirin û pêrejî

⁵¹Ji giringtirîn dozandinên Giyografî dozandina Kiristov Kolombos ji bona Emerîka der sala 1492 de û dozandina Vasko de Famayê Portugali ji bona rêya deryayî ji bona Hindistanê der sala 1498 de têtin biderkevtin.

⁵²Mebest li vir de li ser wan cengan de têtê biderkevtin, ji yê ku ew di sedsalên heftdehan û heştdehan de di navbera dewletên Ewropîyî gewre de ji bona bi desxistina xwe ve desthilatîya di tirada bazirganîyê de bi Hindistanê û Emerîka re û herwehaji ji bona destdanîna ser bazarên Kolonîyan hatibûn bivêxistin. Ew ji sala 1652 - 1654 de, di 1664 - 1667 de û di 1672 - 1674 bi cengên nimûneyî bazirganîyê ve dihatin biderkevtin. Di pêşî de Ingilistan û Holenda bi welatên bingehî ve di berberîya hevdu de dihatin biderkevtin. Ew şerên jorî di nava wan de hatin bivêkevtin.

Di pişt re şerên bi tîn û xurt ve di navbera Ingilistan û Firensa de dihatin bigerandin. Ingilistan ji van şeran bi carekê ve bi serkevtî ve hate biderkevtin. Di dawîya sedsalê Heştdehan de bigir tevaya bazirganîya dunyayê di nava destên wê de dihate bikomkirin.

tûjbûneke bi bê sînorî ve hate bidan. Di navbera Sermîyandarên teka tekan de û herwehaji di navbera tevaya berên çêkirinan û tevaya welatan de başîya mercên berkîrînan serûştîyê yanjî yê afîrandî li ser hebûna wan de didatin bibiryarîkirin. Yê kevî bi bê dilovanî ve dihate biavêtin. Ew bi mîna şerê Darwinî ve li ser man û nemana teka tekan ve dihate biderkevîtin, yê ku ew ji serûştîyê ligel nobuneke pir carî de ji bona nava civakê dihate biveguhêstin. Dîtina serûştî ji bona cenaweran bi mîna berztîrîn deqa pêşvekevîna Merovan ve tete biderkevîtin. Dijbûn di navbera berkîrîna sermîyandarîyê û sitendina sermîyandarîyê de xwe bi nala dijbûnê ve di navbera rêk û pêkxistina berkîrînê de di kargehên teka tekan û serberdayê de di berkîrînê de di tevaya civakê de tete biderkevîtin.

Di van herdu rengên derkevîtinê ji dijbûnan, yê ku ew jî di destpêkirînê de bi şeweyê berkîrîna sermîyandarîyê ve tete biderkevîtin, ew şeweyê berkîrîna sermîyandarîyê bi xwe ve didin bilivandin, "gerandina di gurovera vala de" bi bê encam têtin bipesinandin, ew ji bal Fourier de hatibû bidozandin. Belam tiştê ku Fourier hêjî di dema xwe de nikarîbû bida binaskirin, ku ev gurovera hanê di gera xwe de xwe hêdî hêdî didate bitengkirin, ku livandinê xwe her û her bêtir bi badokekê ve didate biderxistin û ew bi dawîya xwe ve divê bête bigihandin, mîna ku ev ligel sitêran de tete bikirin, gava ku ew ligel Navînîyê de têtin bikevîtin. Ev hêza hanê bi gerandina serberdayîbûnêyî berkîrîna civakî ve tete biderkevîtin, ya ku ew bi bê dawîbûna vê başîya karîna mekînan çêkirina gewre û mezin ve bi darê zorê ve ji bona her Sermîyandarekî çêkirînê re dide biveguhertin, ji bona ku ew bêtir û bêtir mekînan xwe deha bidin bibaştîrkirin, da ku ew ji windabûnê bidin biparastin. Lêbelê deha başkirina mekînan bi xwe re ev karê Merovan bi bêtir ve bi nedivayî

ve dide biderxistin. Heger bikaranîn û pirkirina mekînan di şûna milyona Destkaran de di rêya hindikan de ji Kargerên mekînan de hatin bikirin, weha başkirina mekînan bêtir û bêtir Kargerên mekîna bi xwe ve dide biderxistin û di dawîya dawî de durustkirina jimareke bêtir ji Kargerên bi kirê ve li ber destan de bêtir ji nivê pêwistîya sermîyan, leşkerekî yedekîyê çêkirinê bi serê xwe ve rast û durust tête bipeyda kirin, wek ku min ew ji mêj de di sala 1845 de date binavkirin⁵³. Ew Kargerên hanê bi yedekî ve li berdestan de têtin bikaranîn, di demên ku çêkirin bi teva karîna xwe ve didin bikarin û ew ji bona ser çarçîyan di rêya neçarbûna tengavîyê de di piştî her geşbûneke abûrî de têtin biavêtin. Di hemû deman de ev Kargerên laşkerên yedekî bi nala gulokeke risas ve girêdayê bi lingên çînîya Karger ve di dema xebatê de hebûna wê ligel sermîyan de û bi rêk û pêkxistina ve ji bona nizamhiştina kirya kar li gorê pêwistîya sermîyan de di endazekî nizim de tête biderkevtin. Weha tête bikirin, li gora gotinên Marx de mekîne bi xurtirîn û tujtirîn çekên Sermîyandar ve bi beramberî Kargeran ve tête biderkevtin, ku çarên kar ji destên Kargeran her û her çarên jîndarîyê ji nava destên wan didin biderxistin, ku berkirina Karger xwe ji bona destikekî ji bona kolekirina Karger bi xwe ve dide biveguhertin⁵⁴. Weha tête birûdan, ku abûrîkirina çarên kar di pêşîya pêşî jî de û pêrejî bi carekê ve bi bê dilovanî ve rijandina hêza kar û talankirina mercên

⁵³Ji xwe re li nivîstên Karl Marx/Friedrich Engels, bergê 2, r. 314 de - çapa Elmanî- bidin bitemaşekirin.

⁵⁴Ji xwe re li nivîstên Karl Marx/Friedrich Engels, bergê 23, r. 459 de - çapa Elmanî- bidin bitemaşekirin.

serûştîyî karê li ser kar de dide bikirin⁵⁵. Mekîne, ya ku ew bi çara zor xurt ve ji bona xurtkirina dema kar tête biderkevtin, bi çara tucarî ve nayête bişaşkirin, ya ku ew tevaya dema jîna Karger û mala wîna ji bona dema li karê berdestan de ji bona bi hêjakirina sermîna ve bide biveguhertin; wehate tête biderkevtin, ku bi karkirina bêtir ve ji ya hinekan bi mercê bê karîyê ve ji bona hinekên din tête biderkevtin, weha çêkirina gewre, ya ku ew di tevaya gurovera erdê de ji xwe re li dû Kirîvanan de dide binêçîrkirin, li malê de xuwarin, vexwarin, cilkirin û zadê cemawarên welatê xwe li ser sînorê birçîbûnê de dide bituxûbkirin û ew bi destên xwe ve pêrejî bazara xweyî hundurû dide bigorîrkirin. "Qanûn, ya ku ew li gora bêtirbûna pîrbûna xelkê yanî leşkerê yedekîyî çêkirinê de her û her bi firehbûn ve û bi xurtîya xwe ve pîrkirina sermîyan di wekhevîya giranîyê de dide bihiştin, Kargeran bi xurttir ve bi sermîyan ve bi nala Proomethus bi perçîmkirina mîxê Hephâtos ve bi tehtê ve dide biperçîmkirin. Ev qanûna hanê bi serhevdana sermîyan ve bi serhevdana perîşanîyê ve dide bimerckirin. Bi serhevdana sermîyan di serîkî de weha pêrejî di serê din de bi serhevdana perîşanîyê, derdên kar, bendîtî, nezanî, dirîtî û nizimbûna sincîtî bi beramber ve tête bikirin, ango evaya jî li ser wê çînîyê de tête bikirin, ya ku berkirina wêna sermîyan dide bidurustkirin". (Marx, "Sermîyan", r. 671)⁵⁶. Û ji şeweyê berkirina sermîyandarîyê parvekirineke din ji bona berkirinan bidin bihêvîkirin, dê wetov bête bigotin, ku

⁵⁵Ji xwe re li nivîstên Karl Marx/Friedrich Engels, bergê 23, r. 486 de - çapa Elmanî- bidin bitemaşekirin.

⁵⁶Ji xwe re li nivîstên Karl Marx/Friedrich Engels, bergê 23, r. 675 de - çapa Elmanî- bidin bitemaşekirin.

Merov ji herdu serên betarîyê bide bixwestin, ku ew divên avê ji hev nede bicudakirin, tanî ku ew bi hev re têtin bigirêdan û divê ew li nik serê positiv -başî- de oksicên nedin bidurustkirin û li nik serê negativ -bed- de hidrocên nedin bidursutkirin.

Me date bidîtin, bê kanî çawan başkirina karîna mekînên nuh di rêya serberdayîbûna berkîrinê de di civakê de hate bibilindkirin, yên ku wan xwe her û her bi qanûneke divayî ve ji bona Sermîyandarên teka tekayî çêkirinê xwe didatin biguhertin, ku ew divabû her û her mekînên xwe bide bibaşkirin û hêza berkîrîna wan her û her bidin bibilindkirin. Di bin qanûneke divayîyê weha de karîna wîyê heyî xwe didate biveguhertin, da ku ew berê berkîrîna xwe bide bifirehtirkirin. Mezinbûna firehbûna hêza çêkirîna mezin, ya ku bi beramberî wê ve cêkirîna kolanê jêre bi yariya Zarokan ve dihate biderkevtin, niha ji bona ber çavên me bi nala başkirînekê û komekê ji firehbûna pêwistîyekê ve têtê biderkevtin, ya ku ew bi her liberxwedanekê ve li ber xwe de dide biqêşmerîkirin. Liberxwedana beramberî wê dê di xuwarin û vexwarinê de, di rêya firotinê de û rêya peydakirîna bazarê de ji bona berkîrinên çêkirîna mezin de bête bidurustkirin. Lêbelê karîna firehkirîna bazaran, çî di qûlbûna xwe de yanî di firehbûna xwe de, dê ew di pêşî de ji bal qanûnên didin de bêtin bizalkirin, yên ku ew bi gelekî ve bi kêmtir ve têtê didin bikêrkirin. Firehkirîna bazaran nikarin bi avêtina gavên xwe ve xwe li ber firehbûna berkîrinê de bidin bigirtin. Lihevkevtin dê bête bineçarîkirin û jiber ku ew tû çarekirînan nade budurustkirin, tanî ku ew şeweyê berkîrîna sermîyandarîyê bi xwe ve nede bihelweşandin, dê ew dem bi dem ve bête bikirin. Berkîrîna sermîyandarîyê dê ji nû ve "fehlerhatften Kreislauf" -livan-dîneke gorverî şaş" bide bidurustkirin.

Bi rastî jî ve ji sala 1825 de, ji çaxa ku tengavîya pêşîyî tevayî hate bivêkevtin, tevaya cîhana çêkirinê û bazirganîyê, berkirinê û bihevguhertin li cem hemû milletên bajarî de û li nik hemû dûvikên wanî bêtir yanî kêmîr hovber de weha di nêzîka her deh salan de carekê xwe didate biderxistin. çûn û hatin sar dibûn, Bazar dihatin bidagirtin, berkirin li wê nava hanê de dihatin bikevtin, Weha ew bi pîrbûnve dihatin bidîtin, mîna ku ew nikarîbûn bihatana bifirotin, pûlên di nava destan de nema dihatin bidîtin, Kredit -deynê bankan- dihatin biwindakirin, Fabrik -kargeh- dihatin birawestandîn, Cemawerên Kargeran bi kêr xwarin û vexwarin ve dihatin biderkevtin; jiber ku wan pîr xuwarin û vexwarin dabûn bidurustkirin, topavêtinekê xwe li dû topavêtina din de didate biderxistin û mazadkirinekê xwe li dû mazadkirina din de bi neçarî ve didate biderxistin. Bi dirêjîya salan ve mal li bazarê de bi kevî ve dihatê bidîtin. Hêzên berkirinê û herwehî berkirin bi xwe jî ve bi komên pîr ve dihatin birijandin û bitarûmarkirin, tanî ku di dawî de komên gewreyî ji malên civandî de li jêr bê hêjakirineke mezin de yajî li jêr bê hêjakirineke kêmîr de dikarîbûn bihatana bifirotin, tanî ku berkirin û bihevguhertin hêdî hêdî careke din jî bi ser rê ve ji xwe re bikarîbana bihatana bikevtin. hêdî hêdî û li ser xwe de wan livandina xwe didatin bilezkerin, wan xwe didatin rehwanîkirin, rehwanîkirina çêkirinê xwe ji bona çargavîyê de didate biveguhertin û vê çargavîya hanê xwe careke din ji bona bezeke serberdayî bi bê hevsar ve ji pêşveketina bi carekê ve ji bona çêkirinê, bazirganîyê, kirêdîtê û berberîyê de didate biberzkerin, da ku ew di dawîya dawî de xwe di piştî çenkirinên di ser hustên xwe re bide biavêtin û ew di nava goncalê de qirçîn pê bête bikevtin. Û ew weha her û her ji nû ve dide bidestpêkirin. Weha ji sala 1825 de em di pênc

caran de di tengavîyan de hatin biderbaskirin û herwehajî nihajî di vê bêhna hanê jî di sala 1877 de di cara şeşem jî de têtin biderbaskirin. Û rûçikên van tengavîyan weha bi tûj ve dihatin biderkevtin, ku Fourier tevde bi ber xwe ve dane bixistin, gava ku wî tengavîya pêşî wetov date binîşankirin: crise pléthorique, tengavîya ji pîrbûnê.

Di tengavîyan de dijbûn di navbera berkirina civakî û sitendina sermîyandarî de bi darê zorê ve tête bivêkevtin. Guhertina mal bi hev re di bêhnekê de tête binemankirin. Çarê dan û sitendina bi hev re, pere, dê bi bergirê dan û sitendinê ve bête bikin; hemû qanûnên berkirina mal û bi hev re dan û sitendina mal têtin biserûbinîkirin. Lihevkevtina abûrî bi berztirîn bilindbûna xwe ve tête bigihandin: Şêweyê berkirinê bi dijî şêweyê bihevguhertinê ve serê xwe dide bihildan.

Bi rastî ve, ku bi rêk û pêkxistina berkirina civakî di nava Fabrikê -kargehê- de xwe ji bona deqekê dayite bipêşvexistin, ya ku ew têde nema ligel berkirina civakîyî serberdayî heyî de him li teniştê xwe de û him jî di ser xwe re dikare bide bihilgirtin, vê rastîya hanê jî Sermîyandar bi xwe jî ve di rêya bi darê zorê ve kombûna sermîyan datin biliberxistin, ya ku wê xwe di rêya windabûna pîr Sermîyandarên gewre de û hêj Sermîyandarên biçûk de di dema kişandina tengavîyê de date biderxistin. Tevaya mişanizma şêweyê berkirina sermîyandarîyê nema li jêr givaştina hêzên berkirinê de dikarîbû bi karê xwe ve bête birabûn, ji yê ku wê bi xwe jî ve dabûn bidurustkirin. Wê nema dikarîbû van komên mezinê hanê ji çarên berkirinê êtir bêtir ji bona sermîyan bide biveguhertin; ew tev de beyar dihatin bimayîn û wehajî jîbervêjî ve divabû Leşkerê Yedekîyî Çêkirinê jî bi beyar ve bihatana bimayîn. Çarên berkirinê, xwarin û vexwarin, Kargerên li ber dest de, hemû

perçên berkîrînê û dewlemendbûna tevayî bi carekê ve bi pîrbûn ve li ber destan de dihatin bidîtin. Lêbelê "bi pîrbûn ve bi kanîya perîşanîyê û nebûnê ve tête biderkevtin" (Fourier); jiber ku tête bi xwe ve tête biderkevtin, ya ku ew rê li ber veguhertina çarên berkîrînê û xwarin û vexwarin de dide bigirtin. Jiber ku di civata sermîyandarîyê de çarên berkîrînê nikarin xwe bidin bikaranîn, heger ku ew xwe berî wê ji bona sermîyan nedin biveguhertin, di wî çarî de yê ku ew xwe ji bona çewisandina hêza karê Merovan dide biveguhertin. Nala Reşîkekî divabûna rûçîkê sermîyan ji çarên berkîrînê û Xwarin û vexwarinê di navbera wan û Kargeran de

tête birabûn. Ew bi tenha xwe ve rê li ber îşkirina çarên berkîrînê de dide bigirtin û herwehaji ew bi tenha xwe ve rê li ber Kargeran de ji bona kar û jîyanê dide bigirtin. Weha tête bidîyarkirin, ku ji alîkî de şeweyê berkîrîna sermîyandarîyê nekarîbûna xwe ji bona bêtîrbûna gerandina van hêzên berkîrînê dide bidîyarkirin, ji alîyê din de ev hêzên berkîrînê bi xwe ve bi hêzeke xurt ve hilanîna vê dijîbûnê bi bêtir ve didin bidaxwazîkirin, da ku ew piştî rizgarîkirina xwe ji rûçîkê xwe bi nala sermîyan ve bi pêrûniştina xweyî rastî ve bi rûçîkê xwe ve bi nala hêzên berkîrîna civakî ve bête biderkevtin.

Ev beramberkirina givaştina hêzên berkîrîna gewrebûna mezin bi dijî rûçîkê xweyî sermîyan ve, ev berzbûna zordarîyê ji bona bi pêrûniştina serûştîya wêyî civakî ve, ya ku ew çînîya Sermîyandaran bi xwe jî ve dide bineçarîkirin, bêtir û bêtir bi dûrbûneke weha ve ji yê ku ew dikarin di nava pêwendîyên sermîyandarîyê gerjî bêtin bikin, ku ligel hêzên berkîrînê de bi nala hêzên berkîrîna civakî ve divê ligel wan de bête bireftarîkirin. Weha ji pêla berkîrîna bilindî çêkirinê de bi hiner û xurt ve ligel Kirêdita

wêyî nepixandîyî bê sînor ve ligel wê de û herwehaji bi mîna derkevtina tengavîyê bi xwe ve di rêya herifandina wargehên karên Sermîyadarên mezin de, ew wan ber bi wî rengê civakkirina komên gewretir ve ji çarên berkirinê didin biajotin, yên ku ew xwe ji me re di rengên cudan de di Aktiengesellschaften -Civatên Pişkan- de didin birûkirin. Hin ji van çarên berkirinê û veguhestinê di pêşîya pêşî de weha deha bi gewretir ve têtin biderkevtin; mîna ku ev li nik şivên hesinî ve têtin biderkevtin, ji yên ku ew ji her regekî din ji çewisandina sermîyandarîyê de didin binayînîkirin. Di koçeke pêşkevtinêyî nîşankirî de ev rengê hanê jî nema êtir bêtir dide bitêkirin; Berkirvanên welatîyî mezin ji yên Xwedanê berekî çêkirinêyî bi xwe ve xwe di yek "Trust" - Terest- didin biyekkirin, ku ev biyekkirina hanê ji bona bi rêvexistina berkirinê ve têtê biarmanckirin û ew teva koma ji bona durustkirinê dide binîşankirin û ew durustkirina wê durustkirinê di nava xwe de didin biparvekirin û wehaji ew ji bona wan durustkirinên xweyî parvekirî bi neçarî ve berî durustkirina wan buhayên wanî firotinê ji wan re didin bidanîn. Lêbelê jiber ku Terestên weha di dema pêşîyî sarbûna bazarê de bi pîrbûn ve ji hev têtin bikevtin, ew bi xwe jî ve û jibervêjî ve hêjî bi tîrtir ve ji bona ber bi komkîrîneke bêtir ve ji bona civakîkirinê didin biajotin. Tevaya berekî çêkirinê xwe ji bona Civateke Pişkên pir mezinî bi tenha xwe ve dide biguhertin, berberîya di nava welêt de cî ji bona monopola welatî ji bona vê Civata hanê dide bivalakirin; mîna ku ev hêjî der sala 1980 de ligel berkirina Alkalîyî Ingilîzî de hate bikirin, ya ku ew niha di piştî helandina tevaya 48 Fabrikan -kargehan- di nava yek destî de û bi nala Civateke wekhevî ve bi sermîyanekî ji 120 milyon Mark ve têtê birêveberîkirin.

Di Terest de berberîya azad xwe ji bona monopolê

dide biguhertin, berkirina bi bê bername ve di civaka sermîyandarîyê de xwe li ber bernamekirina berkirina civaka sosyalîstîyî hatî de dide biberdestkirin. Tevîjî ku di pêşî jî de hêjî ev ji bona kar û rengên sermîyandarîyan tete bikirin. Lêbelê di vir de çewisandin weha bi eşkere ve tete biderkevtin, ku divê ew ji hev bête biherifandin. Hîç miletkê dê rê ji bona berkirinekê bi rêvebirî ve ji bal Terest de nede bihiştin, ya ku ew weha bi eşkere ve çewisandina tevayê ji bal benedê Keleşên biçûk de ji çoxkirîvanan dide bikirin.

Weha yanjî weha, ligel Terest de yanjî bi bêyî Terest ve di dawîya dawî de divê Wênerî mîrîyî civaka sermîyandarîyê, Dewlet, bi rêvebrina berkirinê ve ji bona nava destên xwe bide bixistin⁵⁷. Ev bi neçarîbûna hanê ve ji

⁵⁷Ez dibêjim, divê. Ji ber ku bes û bi tenha ve di vir de çarên berkirinê yanjî yen çûn û hatinê bi rêvebrina wan ve di rêya Civatên Pişkan de bi rastî ve hatine biderkevtin, weha ku dewletkirina wan bi abûrî ve tete bineçarîkirin, bes û bi tenha ve di vir de ew tete biderkevtin, hegerjî ku ew ji bal dewletê îro ve tete bicihkirin, ev bi xwe jî ve bi pêşkevîneke abûrî ve tete biderkevtin, ya ku ew bi gihandina pileyekî pêşînîyî nuh ve ji bona sitendina maldarîya hemû hêzên berkirinê ji bal civakê bi xwe ve tete biderkevtin.

Lêbelê di dema niha de ji pêla ku Bismarck -Bismark- xwe ji bona ser dewletkirinê date biavêtin, tanî radeyekî sosyalîsteke qelp hate biderkevtin û li vir û dera hanê de hêjîbêtir şabaşbûneke erzan jê re tete bixwedîkirin, ya ku her dewletkirinê û herwehaji pêrejî bi xwe jî ve dewletkirina Bismarck jî bi sosyalîstîyê ve bi bê dudilî ve dide bidazanîn. Heger ku weha dewletkirina tûtinê bi sosyalîstîyê ve bête biderkevtin, dê weha Napoleon -Napolyon- û Metternich -Mêternix- jî tanî radeyekî ji Damezrandinên Sosyalîstîyê ve bihatana bidanîn. Heger ku dewleta Belçîkî bi carekê ve ji ber hoyên siyasîyî rojane û darayî ve rê û banên xweyî bingehîyî hesinî bi destên xwe ve dide avakirin, herwehaji gerjî Bismarck bi bê hîç divabûneke abûrî ve bingehîrîn rê û banên hesinîyî Piroysî date bidewletkirin, da ku ew bi hêsanî ve di dema cengê de bikaribe bi rêk û pêkî ve bête bikarin û da ku Karmendên şivên hesinî mîna

bona guhertina maldarîya dewletê di pêşî de li nik pêkhatinên çûn û hatinêyî mezin de: di berîd, di birûskan de û di şivên hesinî de tête bikirin.

Heger tengavîyan nikarîbûna Borcuwazîyê ji bona serpereştîkirina bêtir ji bona hêzên berkirina nuh derkefî didatin bieşkerekirin, weha veguhertina pêkhatinên gewreyî mezin ji berkirinê û çûn û hatinê ji bona Civatên Pişkan xwe didatin bixuyanîkirin, Terest û maldarîkirina dewletê bê sûdbûna Borcuwazîyê ji bona wê armancê didatin biderxistin. Tevaya erkên civakîyî Sermîyandar dê di niha

kerîyên serdarîyê bikaribin bêtin bipewerdekirin bi bê deng ve dengên xwe di helbijartinê de ji bona serdarîyê bidin bidan û herwehaji da ku ew ji xwe re jê kaniyeke nuh diravî ji hatinê bi zad ve ji biryarên Parleman bide bipeydakirin. Weha ev gavên hanê bi hiç corekî ve bi gavên sosyalistî ve çî bi xweser ve yanji çî bi nexweser ve çî bi şiyarbûn ve yanji bi bê şiyarbûn ve neyêtin biderkevtin. Yanji divabû pê bihata birûniştin, ku Seehandlung* -bazirganîya deryayî- Patîşahî û Destkargeha Porsulanî Patîşahî û herwehaji kargehên Terzîyên ji bona durûtina cil û bergên Leşkerî jî, herwehaji di dema Friedrich Wilhelm III de di salên sihî de ji bal Berkoseyekî de dewletkirina kerxanan hate bipêşneyarkirin, divabûn ev tevde ji pêkhatinên sosyalistîyê bihata biderkevtin.

* Seehandlung -bazirganîya deryayî- Kompanîyeke kirêdîtê bû. Ew ji bona bazirganîyê li Pirosoya de di sala 1772 de hate bipêkhatin. Vê kompanîya hanê ji bona dewletê pir alîkarîya wêna didate bikirin û herwehaji wê ji bona dewletê pir deynên gewre didate bidan. Wê bi rast û durust ve ji bona dewletê him jêre deyin didatin bipêşkeşkirin û him jî wê jêre di warê darayî de simsarî didate bikirin. Ew der sala 1820 de bi Geld-und Handelsinstitut des preußischen Staates - Destgehê pera û bazirganîya dewleta Prosi- ve hate bidazanin û ew der sala 1904 de bi mîrî ve ji bona "Königliche Seehandlung (Preußische Staatsbank)" - Bazirganîya Deryayîyî Patîşahî (Banka Dewletêyî Piroso) hate biveguhertin.

de ew ji bal karmendên bi meyên xwe ve di wan civatan de bêtin bipêrabûn. Ji bona Sermîyandar êtir nema bêtir tu karê civakî jêre têtê bimayîn; ji bil ku ew ji xwe re ji wergirtina hatinan bidin bigirtin, perçên çoxan ji xwe re bidin bişalûşapkirin û di nava Borsê de ji xwe re bidin biyarîkirin, li cihê ku têtê Sermîyadarên cudan xwe bi xwe ve sermîyanên hevdu ji hev didin bibirin. Heger ku di dema pêşî de şeweyê berkirina sermîyadarîyê pal bi derkirina Kargeran ve didate bidan, weha ew niha ji bona Sermîyadaran jî pal bi derkirina wan ve dide bidan û ew bi carekê ve wan mîna ligel Kargeran de ji bona nava überflüssige Bevölkerung - xelkê pîrbûyî- dide biavêtin, hegerjî ku ew hêjî wan ji bona nava Leşkerê Yedekî Çêkirinê nade biavêtin.

Lêbelê ne veguhertina ji bona civatên pişkan, ne jî ji bona Terest û herwehaji ne jî ji bona maldarîkirina dewletê rûçikên sermîyan ji bona hêzên berkirinê dide bihilanîn. Ev li nik civatên pişkan û Terest de bi eşkere û diyar ve têtê biderkevtin. Dewleta nuh careke din bes û bi tenha ve bi rêxistinê ve têtê biderkevtin, ya ku civaka Borcuwazî ji bona xwe dide bidan, da ku mercên tevayîyî derveyî şeweyê berkirina sermîyadarî ji hêrîşên Kargeran û herwehaji ji yên Sermîyadaran teka tekan bêtin biparastin. Dewleta nuh, çî jî rengê wê jî bête biderkevtin, ew di cewhera xwe de bi mekîneyeke sermîyandarîyê ve têtê biderkevtin, ew bi dewleta Sermîyadaran ve têtê biderkevtin, ya ku ew bi remana tevaya sermîyan ve têtê biderkevtin. Çiqasî ew bêtir hêzên berkirinê ji bona maldarîya xwe bide biwergirtin, weha deha dê ew bi tevaya Sermîyandarê rastî ve têtê biderkevtin, weha deha ew bi bêtir ve Neşînvânên dewletê dide biçewisandin. Karger bi Kargerên bi kirê ve bi Pirolitarya ve têtin bimayîn, pêwendîyên sermîyandarîyê nayêtin bihilanîn, lêbelê hêjî bêtir dê ew bêtin bitûjtirkirin.

Lêbelê dê ew di serê tûjbûna xwe de bêtin biwergêrkirin. Maldarîkirina dewletê ji bona hêzên berkirinê bi çarekirina pevçûnê ve nayête biderkevtin, lêbelê ew di nava xwe de bi çareyeke navî ve ji bona çarekirinê bi destên xwe ve dide bixistin.

Ev çarekirina hanê bes û bi tenha ve dikare di wir de bête bidîtin, ku bi serûştîya civakîyê hêzên berkirinêyê nuh ve bi rastî ve bi wan ve bête bipêrûniştin, ku weha şeweyê berkirinê, şeweyê sitendinê û şeweyê bihevguhertinê ligel rûçikên civakîyê çarên berkirinê de têtin bilihevkin. Evaya jî bes û bi tenha ve dikare wetov bête bikirin, ku civak bi eşkere ve û bi bê çîv û mivan ve maldarîkirina hêzên berkirinê bi destên xwe ve bide bixistin, ji yên ku ew weha hatine bigewrekin û ji bil bi rêvebirina van hêzên berkirinê gewre ji bal civakê pê ve nikarin bêtin bikirin. Bi vê yekê ve serûştîya civakîyê çarên berkirinê û berkiran, ya ku ew di îro de xwe bi dijî Durustvanan bi xwe ve dide bivegerandin, ya ku ew şeweyê berkirinê û bihevguhertinê dem bi dem ve dide bişikenandin û ew bes û bi tenha ve xwe bi nala qanûneke serûştîyê korî xurtî û wêrankirî ve dide bicîanîn, dê ji bal Berkirvanan de bi hemû şiyarbûn ve bête bicîhatin û ew dê xwe ji hoyekî wêrankirinê û derkevtina dem bi dem ve bi nala bilindkerêkî pir gewreyî mezin ve ji bona berkirinê bi xwe ve bide bikirin.

Hêzên bi kêrkirîyê civakî ve bi carekê ve bi nala hêzên serûştîyê ve bi xurtî û hilweşandî ve didin bikêrkirin, tanî ku em wan nedin binaskirin û guh bi wan ve nedin bidan. Lêbelê heger ku me carekê ji caran ew datin binaskirin û me li ber karên wan, berên wan û kêrên wan de hatin bikevtin, weha bes û bi tenha ve bi me ve tête bigirêdan, ku em wan bêtir û bêtir dikarin ji bona jêr vînên xwe bidin bixistin û di rêya wan de xwe bi armancên xwe ve

bidin bigihandin. Ev bi carekê ve nemase ligel hêzên berkîrînêyî gewreyî mezinî îro de tete biderkevîtin. Weha tanî ku em bi serhişkî ve bidin binayînîkirin, ku em li ber serûştîyê û rûçikên wê de naxwazin bêtin biliberkevîtin - û dijî vê liberkevîna hanê de şeweyê berkîrîna sermîyandarîyê û Liberdanvanên wê didin bikevtileftîkirin-, weha bi dirêjî ve ev hêzên hanê xwe bi bêyî me ve û bi dijî me jî ve didin bikêrkîrin, weha bi dirêjî ve ew li ser me de têtin bizalkîrin, mîna ku me ew bi dûr û dirêjî ve dane bidarijîtin. Lêbelê heger ku carekê jî li ber serûştîya wan de hate bikevtin, ew dikarin di nava destên Berkîrîvanên bi hev re ji Dêwên Serdar ji bona Nokerên dest li ser dest de bêtin biveguhertin. Cudabûn di navbera hêza wêrankîrîna Elektîrîkî de di birûska tavan de û elektîrîka di nav têtên birûskan û kevanê ronahîyê de tete bidîtin; cudabûn di navbera şewatê û agir de tete bidîtin, gava ku agir ji bona kara Merovan tete bikîrin. Bi vê refarîkirîna hanê ve ligel hêzên berkîrîna îro de piştî dawîya naskîrîna serûştîya wan li şûna serberdayîbûna berkîrîna civakî de berkîrîneke civakîyî bi rêvebirîyî bernamekirîyî bi rêk û pêk ve li gora niyazmendîyên tevayî û herwehajî li gora niyazmendîyên teka tekan jî tete biderkevîtin. Bi veyekê ve şeweyê sitendîna sermîyandarîyê, ya ku ew di pêşî de tede berkîrîna Berkîrîvanan û di pişt re jî Sitendîvanan jî dide bibendekîrin, dê di pêşî de cihguhertin di rêya şeweyê sitendîna berkîrînan, serûştîya çareyên berkîrîna nuh de bi xwe ve bête bibingehkîrin: ji alîyekî de xweser sitendîna civakî bi nala çareyekê ve ji bona parastin û bi firehkîrîna berkîrînê tete biderkevîtin û ji alîyê din de xweser sitendîna Neferî bi nala çarên xwarin û vexwarînê ve tete biderkevîtin.

Li gora berkîrîna sermîyandarîyê de bêtir û bêtir pîranîya pîr ji jimara xelkê ji bona Pîrolîtarîya dide

biveguhertin, ew wê hêzê dide biafirandin, ya ku ew ji bona bicîanîna vê veguhertinê tête bineçarîkirin. Li gora şeweyê berkirina sermîyandarîyê bêtir û bêtir çarên berkirinêyî gewre û mezinî civakkirî ji bona maldarîna xweyî dewletkirinê ve têtin bineçarîkirin û şeweyê berkirina sermîyandarîyê bi xwe jî ve rê ji bicîanîna vê veguhertinê dide bixuyanîkirin. Pirolitarya desthilatîya dewletê bi nava destên xwe dide bihildan û ew di pêşî de çarên berkirinê ji bona maldarîkirina dewletê dide biveguhertin. Lêbelêjî bi vêjî ve ew xwe bi xwe ve bi nala Pirolitarya ve dide bihilanîn û herwehaji pêrejî ew tevaya cudabûnên çînîyan û dijûbûnên çînîyan dide bihilanîn û wehaji pêrejî ew dewletê bi nala dewletê ve dide bihilanîn. Civaka tanî niha, ya ku wê xwe di nava dujminatîyên çînîyên civakê de didate bilivandin, bi pêwistî dewletê ve dihate biderkevtin, ango ew bi pêwistî rêxistinekê ve dihate bikirin, ji bona ku ew her car çînîya çewisandî ji bona parastina mercên berkirina xweyî derve bide biparastin, weha bi nav ve ji bona bi zor hiştina çînîya çewisandî ve di bin nîrên şeweyê berkirina heyî de li jêr zordarîyê de (Koletî, Peyetî, Kargerên bi kirê ve) bête bimayîn. Dewlet bi mîrî ve bi Nêwerê hemû civakê ve dihate biderkevtin, bi yekkirina wêna ve di laşekî diyar de bes û bi tenha ve ew weha dihate biderkevtin, tanî ku ew bi dewleta wê çînîyê ve dihate biderkevtin, ya ku ew bi xwe ve di dema xwe de tevaya civakê didate biwênerîkirin: Di dema kevînar de Dewleta Neşîvanên Xwedanên Kolan bû, di sedsalên navînî de dewleta Xanedanên Derebegan bû, di deme me de bi dewleta Borcuwazîyê ve tête biderkevtin. Lêbelê gava ku ew di dawîya dawî de bi rastî ve xwe bi Wênerê tevaya civakê ve dide bikirin, ew wê çaxê bi xwe ve xwe dide bipûçkirin. Çi gava ku pêwistî êtir bêtir nema ji bona zordarîkirina li çînîyekê de ji çînîyên civakê de bête

bidîtin, çî gava ku serdarîya cînîtî û xebata ji bona manê, ya ku ew di pevçûna serberdayîbûna berkîrinê de dihate bibingehkîrin, ya ku jê ji bona hebûna jîna tekane pevçûn dihatin biderkevtin, bête bihilanîn, di wêcaxê de nema êtir kêş ji bona zordarîlêkîrinê têtê bimayîn, ku Wênerekî bi taybetîyî zordarî ve Dewletek bête bipêwîstîkîrin. Karê pêşîyî, yê ku têtê dewlet bi rastî ve bi nala Wênerê tevaya civakê ve li ser qadê de têtê biderkevtin, - di wergirtina maldarîya çarên berkîrinê de bi navê civakê ve têtê biderkevtin-, ev karê hanê bi xwe jî ve pêrejî bi karê wêyî dawî ve bi serê xwe ve bi mîna dewletê ve têtê biderkevtin. Destdirêjkîrîna desthilatîyeke dewletê ji bona nava pêwendîyên civakî dê ji berekî ji bona berê din nema jê re bête bipêwîstîkîrin û di pişt re ew ji ber xwe ve têtê birazandin. Li şûna derdarîmirîna ji bona Merovan serpereşîya li ser tîştan de û bi rêvebrîna kirînen berkîrinê têtê biderkevtin. Dewlet dê neyête "bihilanîn", dê ew bête bimirandin. Li ser vî bingehê hanê de Merov dikare koça ji "Dewleta gelêrîyê azad" weha him ji alîyê rastîya hebûna wêyî pêlekê de û himjî ji alîyê nemana wênayî bi carekê ve bi corekî zanîstî ve ji binî de bide bipîvandî. Li vêderê jî de bi xwe jî ve bersiv li ser daxwaza Serberdayên bi navkîrî ve têtê bidan, yên ku ew didin bigotin, ku divê dewlet ji îro tanî sibehê bête bihilanîn.

Maldarîkirîna hemû çarên berkîrinê di rêya civakê de ji dema derkevîna şêweyê berkîrîna sermîyandarîyê de yeka yekan yanjî mîna tevaya rêçekê pir caran kêman yanjî bêtir ne bi diyar ve li ber çavên wan de bi nala nimûneya ayinde ve dihate biderkevtin. Lêbelê ew dikarîbû di wê çaxê de bihata bikîrin, gava ku ew di wê demê de bi neçarîbûna mêjûyî ve bihata biderkevtin, gava ku ji bona bi cîanîna wêna ve mercên bi rastî ve bêtîna bidîtin. Ew, mîna her

pêşkevîneke civakî, dê ne di rêya bi destxistina bîr û bawerîyekê ve bête bicihanîn, ya ku ew di hebûna çîniyan de bi dijî dadwerîyê, wekhevîyê ûhd. ve tete biderkevtin, neji ku ew di rêya daxwaza bi serê xwe ve ji bona hilanîna çîniyan tete biderkevtin, lêbelê ew di rêya hin ji mercên nuhî abûrî ve tete biderkevtin. Perçekirina civakê ji bona çîniyeke Kedxwer û çîniyeke Kedker, ji bona çîniyeke Serdar û çîniyeke Jêrdar ev di neçarbûna encamê pêşkevîna berkirinêyî kêmi berê de dihate biderkevtin. Tanî ku tevaya karê civakê bes û bi tenha ve berekî dide bipêşkeşkirin, yê ku ew bes û bi tenha ve bi divayî ve ji bona hebûna hemûyan bes bi piçekî bêtir ve tete biderkevtin, wehajî tanî ku kar hemûyan yanî hemû dema piraniya jimara Endamên civakê ji xwe re dide biwergirtin, tanî wê gavê jî ev civaka hanê bi neçarî ve xwe ji bona çîniyan dide biparvekirin. Li teniştê piraniya pirî ji Kargerên bi darê zorê ve çîniyeke xweserî ji karê bi ber ve azadkirî xwe dayite bidurustkirin, ya ku ew kar û barên bi hevreyî civakê ve ji bi rêvebirina kar ve, ji kar û barên dewletê, dadmendîyê, zanistîyê, hunerê ûhd. pê tete birabûn. Belê weha qanûna parvekirina kar tete biderkevtin, ya ku ew parvekirina çîniyan dide bibingehkirin. Lêbelê ev rê li ber de nade bigirtin, ku ev parvekirina hanê di çîniyan de ne di rêya zordariyê û talankirinê de, rovîti xapandinê de hatîyê bicîhatin û ku çîniya serdar, carekê li ser zîn de, tu carî bi kêmi ve nedaye bihiştin, ku ew serdariya xwe li ser kîsên çîniya kargerî de bide bixurtkitin û ku ew bi rêvebirina civakî ji bona berzkirina çewisandina cemaweran dide biveguhêstin.

Lêbelê jî heger li vê gorê jî de parvekirin di nava çîniyan de tanî radeyekî ji bal mêjûwê de ji xwe re dide bicihanîn, weha ew bes lêbelê vê bichanîna hanê ji xwe re di demeke bi nişankirî de, di bin mercên heyîyî civakê de dide

bikirin. Ew bi parvekirina hanê ve xwe di ne têrkirina berkirinê de dide bibingehkirin; ew dê bi carekê ve di rêya geşbûna hêzên berkirina nuh de bête bimalandin. Û bi rastî ve hilanîna çînîyên civakî pileyekî mêjûyîyî pêşkevîna dide bimerckirin, ku li ser wî de ne bes tenê ev yanî her çînîyê serdarîyî nîşankirîyî heyî, lêbelêjî çînîyê serdarî bi serê xwe ve jî, weha cudabûna çînî bi xwe ve, ya ku ew bi serberdayîbûnekê ve têtê biderkevîtin, dema wê hatîye biderbaskirin. Hilanîna çînîyan weha pileyekî bilind ji pêşkevîna berkirinê dide bimerckirin, ya ku li ser wê de sitendin çarên berkirinê û berkirinan û pêrejî serdarîya siyasî, monopola fêrbûnê û bi rêvebirina remanî ve di rêya çînîyê civakîyî taybetî de ne bes tenê bi pûçî ve têtê biderkevîtin, lêbelê jî ew di warê abûrî, siyasî û remanî jî de bi bergirekî ve ji bona pêşkevînekê ve têtê biderkevîtin. Ev xala hanê niha hatîye bigihandin, Topavêtina Borcuwazîyî siyasî û zanyarî nema êtir bi veşartî ve têtê biderkevîtin, weha topavêtina wênayî abûrî her deh salan bi rêzan ve xwe dide bivegerandin. Di her tengavîyekê de civak li jêr nobûna givaştina hêzên xweyî berkirinê û berkirinan de têtê bifetisandin, yên ku ew ji bona wêna nema têtin bikaranîn û ew bi bêhêz ve bi beramberî dijûnên bêvac ve têtê birawestandin, ku Berkirvan nema dikarin berkirinê xwe bidin bifirotin; jiber ku Kirîdar nayêtin bidîtin. Firehbûna hêza çarên berkirinê wê pêwendîyê didin bipeqandin, ya ku şeweyê berkirina sermîyandarîyê ji xwe re dabû bidurustkirin. Azadîkirina wêna ji nava wan pêwendîyan bi mercekî bi tenêyî pêşî ve ji bona pêşkevîneke her û her bi lez ve û bi bê birin ve ji bona hêzên berkirinê têtê biderkevîtin û pêrejî bilindbûneke bi bê sînor ve bi rast û durust ve ji bona berkirinê bi xwe jî ve têtê biderkevîtin. Bi veyekê jî ve nayête bitêrkirin. Sitendina civakê ji bona çarên

berkirinê ne bes tenê kelemên çêkirîyî peydabûyî niha li ber rêya berkirinê de dida bihilanîn, lêbelêjî ew sînorekî li ber rijandina û herifandina hêzên berkirinê û berkinan de dide bidanîn, ji ya ku ew di niha de bi neçarî ve bi Tengalvanê berkirinê ve tête biderkevtin û ew bi deqa bilindbûna xwe ve di tengavîyan de tête bigihandin. hêjbêtr ew komeke mezinî gewre ji çarên berkirinê û berkirinan ji bona tevayê di rêya hilanîna rijandina bi bêvacî û jîyana pir bi xweşî ve ji bal çîniya Serdar û Wênerêy wêyî siyasî ve dide biazadkirin. Ev dibûna hanê di rêya civakkirina berkirinê de tête bidîtin, da ku ew ji bona hemû Endamên civakê hebûnekê bide bigirawkirin, ya ku ew ne bes tenê bi madî ve ji bona jîyanê bi carekê ve tête bitêrkirin û roj bi roj jî ve ew tête bidewlemendîkirin, lêbelêjî ew ji bona wan bi carekê ve azadîkirina fêrbûnê, pêrabûnên werzeşî û remankirina jîrbûna wan dide bigirawkirin, ev dibûna hanê di cara pêşî de niha tête bidîtin, lêbelê ew bes û bi tenha ve tête bidîtin⁵⁸.

⁵⁸Çend cot jimar dibe ku ew bikarin bi nêzîkî ve remanekê ji bona hêza firehî şeweyê berkirina nuh di bin givaştina sermîyandarîyê de bi xwe ve bidin bixuyanîkirin. Li gora jimargarîkirina Griffen tevaya dewlemendbûna Ingilistanê û Irlenda bi jimarên hêsankirî ve wetov dihate biderkevtin.

1814	2200 Milyon Cinchê Isterlinî	= 44 Milyar Mark
1865	6100 Milyon Cinchê Isterlinî	= 122 Milyar Mark
1875	8500 Milyon Cinchê Isterlinî	= 170 Milyar Mark

Tiştê ku bi wêrankirinê ve bi çarên berkirinê û berkirinan ve di demên tengavîyan de hate biketin, weha li kongirê duwemî Çêkirvanên Elmanî de, li Berlin de, di 21 reşmeha sala 1878 de tevay ziyana bes bi Çêkirina Hesinîyî Elmanî ve di tengavîya vê dawîyê de bi 455 milyon Mark dihate biderkevtin.

Bi maldarîkirina çarên berkirinê ve di rêya civakê de berkirina mal tete bihilanîn û pêrejî serdarîkirina berkirinê ji bona ser Berkirvanan tete bihilanîn. Serberdayîbûn di nava berkirina civakî de cihê wê ji bal rêxistineke şiyarî de û pîlanekî bi rêk û pêkî ve tete bigirtin. Pevçûna ji bona man û nemana xwe tete bidawîkirin. Pêrejî Merov nuh tanî radeyekî di liberkevtinê de xwe bi carekê ve ji nava Şahîşahîya cenaweran dide bivegirtin û ew xwe ji nava mercên hebûna cenaweran dide biderkevtin û ew bi rast û durustî ve tete bimerovkirin. Xêza dorgirtî ji bona dorhêla mercên jîyana Merovan, ya ku wê tanî niha li li ser Merovan didate biserdarîkirin, niha ew xwe li jêr serdarîkirin û çavdêriya Merovan de dide biderxistin, yê ku ew xwe di cara pêşî de bi rastî ve bi Mîrzayên serûştîyê ve bi şiyarbûn ve têtin biderkevtin; jiber û tedejî ku ew bi xwedanê xweyî civakîkirina xwe ve têtin biderkevtin. Qanûnên pêrabûnên wanî civakî, yê ku ew tanî niha ji bona wan bi biyanî ve dihatin biderkevtin, mîna ku ew bi beramberî qanûnên serûştîyî zalkirî ve li xwe de dihatin biderkevtin, dê niha ji bal Merovan de bi karnasîyeke giştî ve bêtin bikaranîn û pêrejî dê ew ji bal wan de bêtin biserdarîkirin. Civakîkirina Merovan bi destên xwe ve, tiştên ku ew tanî niha ji bal serûştîyê û mêjûwê de bi neçarî ve li ser wan de dihatin bidanîn, dê ew niha bi berên karên wanî azad ve bêtin biderkevtin. Hêzên bi serê xweyî biyanî ve, yê ku wan tanî niha mêjû didatin biserdarîkirin, ew li jêr çavdêriya Merovan de bi xwe ve têtin biderkevtin. Nuh ji vir û pê de dê Merov mêjûwa xwe bi hemû şiyarbûn ve bi xwe ve bidin bidurustkirin, nuh ji vir û pê de dê kêrkirinên civakîyî, yê ku ew ji bal wan de têtin bilivandin, bi pîrbûn ve û her û her bi pîvaneke bilindtir ve bêtin biderkevtin û herwehaji dê kêrkirinên civakî wan kêrkirinên ji bal wan de bi daxwazkirî

ve bidin biderxistin. Ev jî bi çengbûna Merovan ve ji bona Şahînşahîya divabûnê ve ji bona nava Şahînşahîya azadîyê ve tête biderkevtin.

Bi kurtî ve di dawîya dawî de em çûna pêşkevtina xwe bi serhev ve didin bidan:

- I. Civaka Sedsalên Navînî: Berkirina biçûkî bi tenha xwe ve. Çarên berkirinê ji bona bi karanîna xweyî bi tenê ve hatine bibirîn, jibervêjî ve ew pir bi biçûk ve û bi kêrbûneke pir biçûk ve têtin biderkevtin. Berkirin xweser ji bona bi karanîna xwe ve tête biderkevtin; çî ew ji bona bi karanîna Durustvan bi xwe ve yanjî ji bona bi karanîna Derebege ve tête biderkevtin. Bes di wir de, gava ku bêtir bûnekek ji berkirinê bi ser vê bikaranînê ve tête biderkevtin, dê ev bêtirbûna hanê ji bona firotinê bête bibazarkirin û ew ji bona jêr bi hevveguhertinê ve tête bikevtin: Berkirina mal weha di pêşî de tête bipeyda kirin; lêbelêjî nihajî ew di nafka xwe de ligel xwe de serberdayîbûnê di berkirina civakî de dide bihilgirtin.
- II. Şûreşa Sermîyandarîyê: Veguhertin di cêkirinê de di pêşî de di rêya bi hev re di karkirina sivik de û Manufaktur -destkarîyê de tête biderkevtin. Bi serhevdana çarên berkirinêyî tanî nihayî belavkirî ve di kargehên mezin de, pêrejî veguhertina wan ji çarên berkirina teka tekan ve ji bona çarên berkirina civakî ve - bi veguhertinekê ve tête bikirin, ya ku têde rengê bi hevveguhertinê ve dûr yanjî nêzîk pê nayête bikevtin. Rengên sitendîyêyî kevtin bi mîna xwe ve

têtin bihiştin. Sermîyandar tete biderkevîtin: Di rewşa xwe de bi nala Xwedanê çarên berkîrinê ve ew ji xwe re berkîrîna dîde bisitendin û ew wan ji bona Waren -mal- dîde bikîrin. Berkîrin bi karekî civakî ve tete biderkevîtin; Bi hevveguhertîna û ligel wê jî de sitendin bi karên Neferî ve bi karên teka tekan ve têtîna bihiştin: Berkîrîna civakî dê ji bal Sermîyandarên teka tekan de bête bisitendin. Dîjbûna bîngêhî: jê hemû dîjbûnên din têtîna biderkevîtin, ji yêna ku civaka îro xwe di nava wan de dîde bilivandîna û ji yêna ku ew ji bal çêkîrîna mezin de bi eşkere ve têtîna biderkevîtin.

- A. Cîhêbûna Berkîrvanên ji çarên berkîrinê tete bikîrin. Bi dadkîrîna li ser Kargeran de, da ku ew di tevaya jîna xwe de bi nala Kargerên bi kirê ve bidîna biderbaskîrin. Dujminatî di navbera Borcuwazîyê û Pirolîtarîya de tete bivêxistin.
- B. Berzkîrîna derketîna û bilîndbûna kêrkîrîna dujminatîyê, ji yêna ku ew berkîrîna mal didîna bîsêrdarîkîrin. Pevçûna berberîya bi bê sînor ve tete biderkevîtin. Dîjbûna bi rêxîstîna civakî ve di kargehên tekane de û serberdayîbûna civakî di tevaya berkîrinê de tete biderkevîtin.
- C. Ji alîkî de başkîrîna mekînan di rêya berberîyê ji bona fîrotîna wan ji bona her xwedîyekî Fabrikê bi tenha xwe ve hate bikîrin û herwehajî pêrejî her û her jî ligel

bilindbûnekê de ji derxistina Kargeran ji nava kar dihate biderkevtin: Leşkerekî Yedekîyî Çêkirinê dihate bidurustkirin. Ji alîyê din de firehkirina bê sînor ji bona berkirinê dihate bikirin û herwehajî pêrejî qanûna bi zordarî ve ji bona berberîyê ji bona her Xwedîyê kargehê dihate biderkevtin. Ji herdu alîyan de pêşkevtina bi dawî ve ji bona hêzên berkirinê dihate bidîtin, pîrbûna daxistinê ji xwestinê, bi pîrbûn ve berkirin, tijebûna bazaran, tengavîyên dehsalî, gera xêza vala: li vir de pîrbûna ji çarên berkirinê û berkîrînan de - li wê derê de pîrbûna ji Kargerên bê kar de û bi bê çarên hebûnê de dihatin bidîtin; lêbelê van herdu bilindkerên berkirinê û dewlemendîya civakê nikarîbûn bi hev re bêtin biderkevtin, jiber ku rengê sermîyandarîya berkirinê ji bona hêzên berkirinê didate biqedexekirin, ku ew xwe bidin bikêrkirin, da ku ew berkîrînan bi hev re bidin biveguhertin, heger ku wan xwe ne di pêşî de bi sermîyan ve dabe biveguhertin: ku ev bi xwe jî ve ji bal pîrbûna wan de bi xwe ve rê li ber de hatibû bigirtin. Dijbûnê xwe bi tanî dînîtyê ve dayite biberzkerin. Çarên berkirinê serên xwe bi beramberî rengê bi hev veguhertinê ve didin bihildan. Borcuwazî nekarîna wêna bi eşkere ve tete biderkevtin, ku ew nema êtir bêtir dikarin hêzên berkîrîna xweyî civakî bidin bisermîyandarîkirin.

- D. Tanî Perçeyekî pêrûniştina bi serûştîya civakîyî hêzên berkirinê ve Sermîyandar bi xwe ve date bineçarîkirin. ku ew sitendina birêxistina berkirinê û çûn û hatinê di pêşî de di rêya Civatên Pişkan de di pişt re di rêya Terest re û di dawîya dawî de di rêya Dewletê de bi destên xwe ve bidin bixistin. Borcuwazîyê xwe bi nala çînîyeke bi bê pêwîst ve date bieşkerekirin; niha hemû karên civakîyî li ser wê de dê ew ji bal Karmendên bikirê ve bêtin bikirin.
- III. Şûreşa Pirolitarya, jihevvekirina dijbûnan: Pirolitarya desthilatîya giştî ji bona nava destên xwe dide bixistin û ew bi hêza vê desthilatîya hanê de çarên berkirina civakîyî di nava destên Borcuwazîyê de ji bona maldarîya giştî de dide biveguhertin. Di rêya vî karê hanê de ew çarên berkirinê ji rûçikên wanî Sermîyandarî tanî niha dide birizgarîkirin û ew ji bona rûçikên wanî civakî tevaya azadîyê dide bidan, da ku ew xwe bidin bicîanîn. Berkirineke civakî li gora pilanekî nîşankiriyî de di berî niha de êtir dê bikaribe bête bikirin. Pêşkevîna berkirinê dê dirêjkirina hebûna çînîyên cudan bide bibêserûbinîkirin. Li gora pîvanê de bê çiqasî serberdayîbûn di berkirina civakî de têtê biwindakirin, weha deha jî zalbûna siyasîyî dewletê têtê bira-zandin. Weha di dawîya dawî de Merov bi xwedanê rengê xwe ve di civakîkirinê de têtin biderkevtin û herwehajî pêrejî ew bi xwedanê serûştîyê ve, bi xwedanê xwe ve bi xwe ve bi azad ve têtin biderkevtin.

Bi cihanîna vî karê rizgarîkirina cîhanê ve bi nameya mêtjûyî Pirolitarya nuh ve têtê biderkevtin. Mercên xweyî mêtjûyî û pêrejî serûştîya xwe bi xwe ve divê bide bibingehkirin û weha ew dikare ji bona bi pêrabûnê ve bide bikarkirin, îro çînîya sitembar divê mercên xwe û serûştîya karê xwe bi şiyarbûn ve bide bikirin û ev jî bi karê li ser têtgiştina dîtina tevgera Pirolitarya de, li ser sosyalistîya zanistî de têtê biderkevtin.

Ev karê hanê ji rêbendê tanî nivê avdara sala 1880 de hatîye binivîsandin. Di pêşî de ew bi zimanê Firensî di kovara "La Revue socialiste" de, di jimara 3, 4 û 5 de ji 20 avdarê, 20 cotanê û 5 gulana 1880 de hatîye bibelavkirin. Di vê salê jî de bi xwe jî ve ew bi nala pirtûkekê ve di bin navnîşana "Socilisme utopique et socialisme scientique" de hatîye bibelavkirin.

Çapa pêşî bi zimanê Elmanî ve di sala 1882 de li Hottingen-Zürich de hate biderkevtin. Li gor çapa çarîyî başkirî de; Berlin 1891 de.

Ez wergerandina kurmancîyî vê nivîsta hanê ji bona Nurfî Şawis didim bidiyarkirin; jiber ku ew bi yekekî ve ji gewretirîn Rewşenbîr û Xebatvanên ji bona serxwebûna Kurdistanê dihate biderkevtin. Kêm kes wetov mîna wî bi rast û durustî ve ji bona çarekirina pîrsa welatîyî Kurd bi herdu milên xwe ve di çarekirina pîrsa milî û civakî de hatibûn liberkevtin. Ew di 15. 11. 1983 de di berî panzdeh salan hate bimirin.

Min ew ji sala 1961 de di piştî destpêkirina şûreşê de li bajarê Bonn de li Elmanya de date binaskirin û ji wê rojê û pêve dostanî di nava me de dihate bixurtkirin.

Ez careke din li vir de mîna hercar sipasîya xwe ji dil û can ji bona Fewzî Esed didim bidubarekirin; jiber ku bi saya serê wî ve ne bes tenê ev nivîsta hanê hatîye birastkirin; lêbelêjî hemû nivîstên minî din jî wî ew dane birastkirin.

Berlin, di 29. 12. 1998 de
Dr. M. S. Cuma